

ece ayhan'ın anısına*

...

*Devletin ve tabiatın ortak ve yanlış
sorusu şuydu:*

- Maveraiünnehir nereye dökülür?

*En arka sırada bir parmağın tek ve
doğru karşılığı:*

*- Solgun bir halk çocukları
ayaklanmasının kalbine'dir*

---

*Şair Ece Ayhan, 1939 yılında Datça'da doğdu. Ailesinin asıl memleketi Çanakkale'nin Eceabat ilçesinebağlı Yalova köyüdür. 1959'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'den mezun oldu. 1962-1966 yılları arasında kaymakamlık yaptı. Daha sonra İstanbul'da çeşitli dergi ve yayınevlerinde çalıştı. 12 Temmuz 2002'de kaybettiğimiz şair, kuraldışıyla tanınırdı.

KURTULUŞ

sosyalist dergi

ÜÇ AYLIK DERGI
AĞUSTOS 2002
SAYI: 4

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü:
Yücel HAS

Adres:
Üsküdar Caddesi Pınar İşhanı No:15 Kat: 3/48
Kartal / İSTANBUL

Telefon ve faks:
(0216) 488 55 05

e-posta:
k.s.d@email.com

2 000 000 TL.

Baskı:
Ceren Ofset

.....
Aşk demişti yaşamın bütün ustaları
Aşk ile sevmek bir güzelliği
Ve dövüşebilmek o güzellik uğruna
İşte yüzünde badem çiçekleri
Saçlarında gülen toprak ve ilkbahar
Sen misin seni sevdiğim o kavga
Sen o kavganın güzelliği misin yoksa

Bir inancın yüceliğinde buldum seni
Bir kavganın güzelliğinde sevdim
Bin kez budadılar körpe dallarımızı
Bin kez kırdılar
Yine çiçekteyiz işte yine meyvedeyiz
Bin kez korkuya boğdular zamanı
Bin kez ölümler
Yine doğumdayız işte yine
sevinçteyiz

Bitmedi daha sürüyor o kavga
Ve sürecek
Yeryüzü aşkın yüzü oluncaya dek

Adnan Yücel'in anısına

Emperyalist saldırı sürüyor
SAVAŞ KISKACINDA TÜRKİYE 9
AB ve seçim parantezine alınmış Türkiye, her anlamıyla bir çıkışsızlığı yaşıyor.
Kendisinin olmayan tercihleri daha ne kadar etkileyebilecek?

İnsan hakları, demokratik haklar vb. açısından
KÜRESELLEŞME VE AVRUPA BİRLİĞİ 25
Bütün sorunların kendisine bağlandığı AB'ye evet-hayır ikilemine sıkışmanın
işçi sınıfı ve emekçiler açısından ne kadar gerçekçi olduğu tartışılıyor.

Sovyet iktidarının daralması
İÇ SAVAŞ..... 37
Sosyalizm deneyinin değerlendirilmesi amacıyla devam eden çalışmalar bu
sayıda iç savaş dönemini konu alıyor.
SÜHA ILGAZ

Tanımı ve kapsamı açısından
İŞÇİ SINIFI 73
Her işçi sınıfı tanımı farklı bir siyasallığa çıkmakta, her siyasallık ise kendine
uygun bir sınıf tanımı yapmaktadır.
HACI YILDIZ

PARTİ TARTIŞMALARINDA GÜNCELLİK..... 107
Kitle partisi, çatı partisi vb konularda, kullanılan kavramları ayrıştırıp, tartışmada
netliklere ulaşılmaya çalışılıyor.
HACI YILDIZ-SÜHA ILGAZ-İSMET ÖZTÜRK-CEMİL TUNA

RKP'NİN TAKTİKLERİ ÜZERİNE TEZLER..... 119
İç savaş koşullarının değerlendirildiği resmi Komitern belgesi, dönemi
anlamak açısından önem taşıyor.

Emperyalist saldırı sürüyor ŞİRKETLER BATIYOR TERÖR ARTIYOR

Emperyalizmin, egemenliğini doğrudan bağımlılık ilişkileriyle güçlendirmeye yönelik dünya çapındaki saldırısı artarak sürüyor. Dünyanın iki kutba bölünmesine dayanan soğuk savaşın bitmesi ve 'kutupların ortadan kalkması, barış, küreselleşme, yeni dünya düzeni' demagojisi perdesi arkasında 'duvarın yıkılması', Doğu Avrupa'da kapitalist restorasyon, emperyalizmin muharebeyi kazanmasına karşılık geliyordu. Ardından karşı kutbun zayıflatılıp teslim alınmasına hizmet eden, 'barış, uzlaşma, küresel çıkarlar' demagojileri, amaca ulaşım işlevlerini tamamladıkça, yerlerini açık saldırganlığa ve bunu destekleyen yeni ideolojik öğelere bırak-

Emperyalist açık saldırı politikasının desteği ideolojik araçlarının dünya çapında egemenliği açısından dönüm noktası ise, 11 Eylül El Kaide eylemidir. Amerikan gizli servislerinin göz yumması, hatta işbirliği hala tartışma konusu olan bu eylemin ardından dünya kamuoyuna 'özgürlük, demokrasi' söyleminin yerine 'güvenlik, müdahale' söylemi egemen kılınmıştır.

tılar. Bu açıdan en önemli dönüm noktası, oğul Bush ve Dick Cheney ekibinin Amerikan yönetimine geçmeleri oldu. Egemenlik odağının sermayenin mali, iletişim, bilişim, yeni teknolojiler gibi kesimlerinden petrol, enerji, silah, ilaç sanayileri gibi kesimlerine kaymasını da yansıtan yeni yönetim, dünya çapında uzlaşmacı girişimleri geri çekip çatışmaları körükleyen bir yönelim geliştirdi. Doksanlı yıllar boyunca sürdürdükleri ticari faaliyetlerindeki sahtecilikler gittikçe su yüzüne çıkan Bush ve Cheney ikilisinin başında bulunduğu Amerika'nın ekonomik bunalımı bitecek gibi değil. Amerikan tarihinin en büyük on şirket iflasının altısı son bir yıl içinde gerçekleşti. Sanal ekonomi'nin güçlü ve yükselen şirketlerinin sahteciliklerinin bu dönem birbiri ardına iflaslarının açıklanması milyonlarca insanı mağdur etmiş bulunuyor.

Dünyanın iki kutba bölünmesinin yerine 'barış, küreselleşme, yeni dünya düzeninin' ileri sürüldüğü dönemde, çeşitli çatışma bölgelerini oluşturan Güney Afrika, Filistin, İrlanda, Keşmir, Kürdistan, Kıbrıs, Timor, vb. bir dizi sorunun çözümü gündeme getirilmişti. Bu süreçlerden Güney Afrika gibi, o dönemde tamamlanabilenler döneme uygun çözümlere vardı. Filistin gibi, o dönemde tamamlanamayanlar ise, yeni dönemin politikasına uygun olarak çıkmaza girdi. İsrail'in Oslo anlaşmasından vazgeçmesi ve yeniden Filistin topraklarını işgale girişmesinin dayanağını Amerikan yönetiminin saldırgan politikasında bulduğu ortadadır. Emperyalist açık saldırı politikasının desteği ideolojik araçlarının dünya çapında egemenliği açısından dönüm noktası ise, 11 Eylül El Kaide eylemidir. Amerikan gizli servislerinin göz yumması, hatta işbirliği hâlâ tartışma konusu olan bu eylemin ardından dünya kamuoyuna "özgürlük, demokrasi" söyleminin yerine 'güvenlik, müdahale' söylemi egemen kılınmıştır.

Bugün, Batı'nın, emperyalizmin, hatta esas olarak ABD'nin güvenliğinin, her şeyden, örneğin uluslararası hukuktan, devletlerin kendi toprakları üzerindeki egemenliklerinden, bağımsızlıklarından, vb. önde geldiği kabul ettirilmektedir. 'Kendi güvenliğini

sağlamak için terörizmin neden olabileceği tehlikeleri önleme' gerekçesiyle dünyanın neresi olursa olsun müdahale edebilme hakkı savunulmakta ve yerleştirilmektedir. Bu yönelimin başlangıçları, önceki dönemde, Somali, Irak, Bosna, Kosova, vb. müdahalelerle atılmıştı. Şimdi de aynı politika, en belirgin olarak Afganistan müdahalesi, Irak'a müdahale hazırlığı ile, ayrıca Filipinler'den Gürcistan'a, Yemen'den Kolombiya'ya kadar bir dizi ülkede Amerikan silahlı kuvvetlerinin yerel kuvvetlere yardımcı görünümünde gerçekleştirildikleri operasyonlarla sürdürülüyor. Pakistan ve Hindistan'ın eşliğine kadar geldikleri savaş da yine soğuk savaş sonrası dünyadaki dengelerin değişmesine dayandırılabilir. Emperyalizm, soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin müttefiki Hindistan'a karşı Pakistan'ı desteklerken, bugün doğrudan Hindistan'la ilişkilenebilir. Saldırgan konumunda bulunan Hindistan'ın silahlarının önemli bir bölümünü İsrail'den temin etmesi, gerilimlerin kaynağı hakkında fikir vermektedir. Aşama aşama Doğu Avrupa ülkeleri, NATO'ya alınırken, Rusya'yla da NATO çerçevesinde ilişkiler ilerletilerek belirli bir hiyerarşinin hakim kılındığı tek kutuplu dünya düzeni sağlanmaktadır.

Geçen dönemden bugüne müdahaleler politikası geliştirilirken dikkat çeken bir değişim, askeri müdahalelerin adına yapıldığı otoritenin Birleşmiş Milletler'den NATO'ya, oradan da doğrudan doğruya ABD'nin kendisine kaymasıdır. Bu aynı zamanda, dünyanın geri kalanı karşısında emperyalizmin ve emperyalist kamp içerisinde de ABD'nin hegemonyasının kazandığı gücün göstergesidir.

Söz konusu gelişme, diğer yandan, emperyalistler arası çelişkileri de içermektedir. Başını Bush yönetiminin çektiği açık saldırganlık politikası, bir yandan genel olarak emperyalizme bağımlılığın artırılması doğrultusunda olduğu için bütün emperyalistlerin ortak çıkarlarını temsil etmekte, diğer taraftan da Amerikan emperyalizminin askeri üstünlüğünü, diğer emperyalistlere karşı da güçlendirmek, kendi çıkarlarını gözetmek ve geliştirmek için kullanmak çabasını ifade etmektedir. Bu temelde, Avrupa Birliği ve Ja-

ponya, esas olarak ABD politikasını izlemekle birlikte, zaman zaman da ayak sürüyerek ya da direnç göstererek ABD karşısında kendi çıkarlarını korumaya çalışmaktadırlar. Bölgesel çatışmaların dozajı gittikçe artmaktadır. Hammadde, enerji ve pazar alanlarının paylaşımı noktasında emperyalist kampı oluşturan tarafların ciddi bir savaşı göze almadan önce hazırlıklarını oluşturması olarak değerlendirilebileceğimiz yaşadığımız bölgesel gerilimler dikkatle takip edilmelidir. Bu hazırlıkları bir çeşit mevzilenme olarak değerlendirmek hiç de yanlış olmayacaktır. Avrupa Birliği ülkeleri neredeyse mutlak olarak ABD etkinliği anlamına gelecek bu yeni askeri mevzilenmelere cepheden karşı çıkmaktansa, içinde yer alıp, ileride gelişecek olaylara göre, nispeten olanaklarını çoğaltmayı tercih etmek zorunda kalmaktadır. Bu durumu ABD'nin Irak operasyonu öncesinde Türkiye'nin içinde bulunduğu açmazla karşılaştırmak, bize şaşırtıcı benzerlikler sunacaktır. Türk Devleti, engel olmayı ya da önüne geçmeyi başaramayacağını düşündüğü bu savaşın dışında kalırsa bazı fırsatları kaçıracağını; savaşın seyrine göre söz hakkını kaybedeceğini ve bu yüzden, kendi devlet bütünlüğü noktasında tehlike olarak gördüğü gelişmeler karşısında çaresiz kalacağını düşünmektedir. İçinde bulunduğu ekonomik teslim olmuşluk ve çaresizlik koşullarında, askeri ve savaşa dayanan bir dizi gelişmenin, alt emperyalist olma hayalini tetiklediği de bir gerçektir. Tekelci burjuvazi içinde bulunduğu koşullardan bir yanda AB eksenli açılımlar, diğer yanda ise yeni bir savaş ekonomisi içine girerek sıyrılabileceğini düşünmekte, düşüncesi bütün korkularına rağmen bu yönde ilerlemektedir.

Diğer yandan şimdiki zamanın rakipleri, gelecek zamanın kaçınılmaz düşmanları olacak olan AB, ABD ve Japonya arasında, gönüllü olmayan bu yan yana duruş, her bir rakip açısından, açık düşmanlığın ve doğrudan birbirleriyle savaşacakları günlerin ertelenmesi anlamına gelen bir uzlaşma olarak değerlendirilmelidir. Kapitalistlerin ekonomik krizlerinin katlanılmaz ve ertelenemez olduğu bir aşamada, ekonominin ve onun yoğunlaşmış biçimi olan siyase-

tin, askeri biçimi olan savaşın devreye girmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada, Rusya'nın da açıktan savaşın ertelenmesi ve bugüne ait uzlaşma taraftarı olduğu, mutlak Amerikan etkinliğinin kabulü anlamına gelen NATO üyeliğini, üstelik eşit olmayan şartlarda, oy hakkı olmadan kabul ettiğini belirtmekte yarar var.

Uluslararası askeri ve siyasi diplomasinin tam boy ABD etkinliğinde gerçekleştirdiği Afganistan müdahalesi Orta Asya'nın petrol, doğal gaz, enerji kaynaklarının Hint Okyanusu'na ulaştırılması alanının denetimi için, bir yandan genel olarak emperyalizmin, diğer yandan da diğer emperyalistler aleyhine ABD'nin, doğrudan bölgeye askeri olarak yerleşmesidir. Bunun kanıtı ise El Kaide militanlarını yakalamak gerekçesiyle gönderilen askerlerin elleri boş dönmelerine sinirlenip, Afgan köylülerinin düğününü bombalamalarıdır. Bu çelişkili durum diğer emperyalistlerin bir yandan müdahaleyi desteklerken, bir yandan da bunu sınırlamaya çalışmalarında yansımaktadır. Yine aynı çelişki, Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi oluşumunda, bütün dünyadaki müdahalelerinde kendi askerlerine dokunulmazlık elde etmeye çalışan ABD ile Avrupa Birliği arasında belirmiştir.

Kısmi direnişlerine, sürece belirli muhalefetlerine, bir ölçüde yavaşlatmaya çalışmalarına rağmen, diğer emperyalistler de başını Bush yönetiminin çektiği politikayı esas olarak izlemektedirler. 11 Eylül'le üst boyuta sıçrayan gericilik dalgası, Amerika'nın ardından Avrupa'yı da sarmış, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, milliyetçilik, faşizm, militarizm tırmanışa geçmiş, kitlesel yaygınlık kazanmıştır. Bu ideolojik ve politik ortam, çeşitli ülkelerdeki seçim sonuçlarında da kendisini göstermektedir. Fransa ve Hollanda'da da seçimleri sol partiler kaybedip sağ partiler kazanmış, ayrıca faşistler önemli bir varlık göstermişlerdir.

Yine yeni dönemde gelişmelerin yönünün değişmesinin bir parçası olarak Kolombiya'da barış süreci sona ermiş, uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadele gerekçesiyle getirilmiş olan Amerikan

kuvvetleri iç savaşa girişmiş ve devlet başkanlığı seçimlerini, gerillalara karşı savaşmak için silahlı milisler oluşturmayı savunan aday kazanmıştır.

Öte yandan Amerikan ekonomik bunalımı, emperyalist saldırıganlık politikasının daha da tırmandırılması için itici güç olmaktadır. Enron ve WorldCom gibi dev şirketlerin batma noktasına gelmesi, ekonomik bunalımın hızlı atlatıldığı iddialarını gölgelemekte, bunalımın içinde ortaya çıkan yolsuzluklar ve skandallar, genelde güvensizliği de artırırken, çöküntüden çıkışın gerçekleştiğinin hiç de kesin olmadığını da göstermektedir. Amerikan ekonomisinin bunalımı, yavaşlaması, rakiplerinin, Avrupa'nın nispi güçlenmesine yarsa da, aynı zamanda içinde bu yavaşlamanın, durgunluğun onlara da yayılması potansiyelini barındırmaktadır. Bu anlamda dünya kapitalizminin eşzamanlı bunalımı olasılığı da yine vardır.

Özellikle Amerikan emperyalizminin rekabetine karşı durabilmek, bunalımdan güçlü çıkabilmek için, Avrupalı emperyalistler, aralarındaki ekonomik, siyasi, askeri birlik sürecini ilerletmeye, hızlandırmaya çalışıyorlar. Bu süreç, aynı zamanda, tek tek emperyalistlerin birbirlerine karşı kendi çıkarlarını korumalarını, birlik süreci içerisinde kendi paylarını geliştirme, diğerlerine üstün olma mücadelesini de içermekle birlikte, ortak çıkarları çerçevesinde de, bunların süreci aksatıcı etkisine karşı durmaya, Avrupa Birliği'ni güçlendirmeye, geliştirmeye çalışıyorlar. Aralarındaki çıkar çatışması, süreci yavaşlatma, durdurma, hatta geri çevirme olasılığı taşısa da, esas olarak sürecin dinamiği içinde şu ya da bu hızla daha sıkı bir birlik doğrultusunda ilerleme sürüyor. Avrupa Birliği'nin varolan üyelerinin birliğinin sıkılaştırılmasından öteye, etkinlik alanının büyütülmesi için genişlemeye yöneliniliyor. Ancak Avrupa Birliği'nin varolan uygulamaları çerçevesinde gelişmemiş, yoksul bölgelere, üyelere fon aktarılması, genişleme sürecini tartışmalı bir hale sokuyor. Yeni katılacak ülkelerin bu biçimde maddi yardıma ihtiyaç duymaları, hem şu an fonlardan yararlananları kendi-

lerine düşecek payın azalması nedeniyle, hem de bütçelerinden bu fonları destekleyenleri kendilerinin aktaracakları miktar artacağı için rahatsız ediyor. Bu da Avrupa Birliği'nin genişlemesini zorlaştırıyor ya da bir ölçüde sancılı bir sürece çeviriyor. Bu durumda siyasi ihtiyaçlar ve daha uzun vadeli ekonomik çıkarlar ağır bastığı ölçüde, Avrupa Birliği'nin kendisine yeni üyeler katacağı söylenebilir. Ama belki de, maddi kaynak aktarmadan etkinlik alanını genişletmenin, çevresindeki başka ülkeleri kendisine bağlamanın yolu, üye devletlerin eşitlenmesinin gözetilmesinin kaldırılmasında ya da farklı üyelik veya birliğe bağlanma biçimleri yaratılmasında bulunabilir. Böyle bir yapılanmayla da, bir yüzyıl önce kurulan metropoller ve sömürgeler ilişkisi arasında benzerlik düşünülebilir. Ama ne biçimde olursa olsun, genel olarak bu politikaların temelinde, emperyalizmin sömürsünü sürdürebileceği kendisine bağımlı alanı büyütürken aynı zamanda da merkezi, kendi zenginliğini koruma, göç, vb. etkenleri, kale gibi sınırlarla ya da tampon bölgelerle, denetleme, durdurma amacı bulunmaktadır. Avrupa ülkeleri içinde yükselen yabancı düşmanlığı, en sağından merkez partilere ve solculara kadar her kesimi etkinliği altına alarak, AB'nin bu yönde bir birlik politikası geliştirmesinin önündeki engelleri temizlemek için uygun ortamı yaratmaktadır.

Emperyalistler arası çıkar çatışması temelinde, etki alanlarının genişletilmesi çabaları, işbirlikçi burjuvazi nezdinde kendisine yerli ortaklar bulmaktadır. Türkiye'de de tekeli burjuvazi, çıkarını Avrupa Birliği'ne katılmak olarak saptamış ve bu politikasının çeşitli toplumsal kesimlere egemenliğini sağlamıştır. Ancak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılabilmesinin ekonomik koşullarını yerine getirebilmesinden çok önce, bu katılımın siyasi koşullarının yerine getirilmesi bile engellerle karşılaşmış, Avrupa Birliği yandaşı ve karşıtı olarak isimlendirilebilecek bir saflaşma ve bölünme ortaya çıkmıştır. Belirli demokratik özgürlükler türünden Avrupa Birliği standartları, siyasi yapının çeşitli kesimlerince

direnç ve karşı koymayla karşılaşmıştır. Özellikle geleneksel devlet yönetimi politikalarını destekleyen kesim, MHP, vb. başta Kürtlerle ilişkin hakların genişlemesine yol açabilecek değişikliklere tahammül gösteremeyecek bir çizgiyi sürdürmektedir. Avrupa Birliği'nin azınlıklar politikasının temelinde –azınlık haklarını ulusal hakların yerine ikame ederek– mevcut devletlerin toprak bütünlüğünün korunması amacının yatması, azınlık haklarında bile bölücülük tehlikesi bulan bu kesimin tavrını etkilememektedir.

Avrupa Birliği yandaşlığı ve karşıtlığı biçiminde gelişen ve koalisyon hükümeti içerisinde de ifadesini bulan saflaşma ve mücadele, sonunda DSP'nin bölünmesi ve hükümet bunalımına kadar varmıştır. Ecevit'in sağlık sorunları öne çıkartılarak sürdürülen kampanya, İngiltere basınında önemli yankı bulmuş ya da başlatılıp desteklenmiş gözükmektedir. İngiltere'nin Irak, Kürdistan ve genel olarak bölge ile ilgisi dikkat çekicidir. Ayrıca Avrupa Birliği ile ilişki içinde Türkiye'ye biçilen ABD destekli rol ve İngiltere'nin Avrupa Birliği içinde ABD ile yakın ilişkili konumu göz önünde tutulunca, dikkatimizi daha bir yoğunlaştırmamız gerekir.

DSP'nin bölünmesi biçiminde ortaya çıkan gelişme, öncelikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı sürecinin ilerleyebilmesi için atılması gereken yasal adımların önünde engel teşkil etmesi nedeniyle MHP'nin hükümetten uzaklaştırılması amacına dayanmakla birlikte, paralel olarak başka boyutları da içeriyor gözükmektedir. Yeni Türkiye denilen oluşumun İsmail Cem'den Kemal Derviş'e kadar uzanması, AB'den IMF'ye, ABD'ye kadar geniş bir emperyalist ittifaka işaret etmektedir. Bu durumda bir yanda AB, diğer yanda ABD gibi net bir ikili tercihin değil, ABD ile AB'nin ortak etkinlik alanında bir şekillenmenin Türkiye tanımının yapılması açısından daha gerçekçi olduğu unutulamaz. Tam olarak örtüşmese bile hem ABD'nin hem de AB'nin -örneğin- Afganistan'da askeri olarak birlikte bulunması, ikisini net olarak bir arada tanımlamak açısından yeterli olmayacağı gibi, ayrı olarak değerlendirmek açısından da yeterli olmayacaktır.

Türkiye'de siyaset, AB'ye karşı olmak ya da yandaş olmak parantezine alınmış bunun dışındaki her sorun, AB'ye girip girmemenin sonucuna bağlı olarak çözülüp çözülmemeye sığınağına mahkum edilmiş görülüyor. Ama örneğin seçimler ABD ile hiç ilişkilendirilmemektedir. Bir erken seçim talebi, IMF ve Kemal Derviş tarafından aylar önce gündeme getirilmiştir. Bunda IMF tarafından dayatılan ekonomik programın sonuçları ortaya çıkmadan seçimlere gitme isteğinin yanısıra, MHP'nin programa dirençlerinden kurtulma düşüncesinin de rolü vardır. Faşizmin doğasına uygun olarak bir kitle tabanına dayanan MHP, toplumsal muhalefetin başka sözcüsünün kalmadığı bugünkü koşullarda, özelleştirme, iflaslar, işsizlik, vb. biçimlerde emperyalist programdan canı yanan kitlelerin tepkilerini de dile getirerek kitle desteğini korumaya çalışmaktadır. Ekonominin yönetimini giderek doğrudan üstlenen IMF ve Derviş ise, bu tür ayak diremelere, muhalefetlere bile katlanmak istememekte, emperyalist programın bir an önce sonuçlarına ulaşmasını hedeflemektedir. Siyasetteki hızlı gelişmeler, esas olarak, AB ile ilişkilerin mantığından değil, IMF ve Dünya Bankası politikalarının tam boy uygulayıcısı gözükken hükümetin işlevini tamamlayıp, kendi tabanlarıyla çelişkiye düştükleri noktada, yine bu merkezlerin politikalarına ayak dirediklerinde başlatılmıştır. Başlatan merkezler, IMF ve Dünya Bankası etkisi ve yönlendiriciliğindeki, uluslararası finans çevreleridir. Türkiye'nin bütün sorunları ve gündemi, AB parantezine alındığı için, yeni gelişmenin sunuşunun Avrupa Birlikçi bir örtü ile gizlenmesi tercih edilmiştir. Operasyonun yönlendiriciliğinin İngiltere merkezli olması bu anlama gelmektedir.

Türkiye'nin, dünyanın bu hassas bölgesinde, ABD açısından oynayacağı roller vazgeçilmez rollerdir. "Türkiye olsa da olmasa da Irak operasyonunu yapacağız" diye demeç veren ABD savunma bakan yardımcısı, aslında diplomatik bir dille Türkiye'yi tehdit etmektedir. Arjantin ekonomisi çökmeye terk edilirken ondan çok daha kötü durumda olan Türkiye'ye bölgede oynayacağı rol açıkça

ifade edilerek, IMF kredisi verilmiştir. Emperyalizmin bölgede jan-darmalığı doğrultusunda, bir biçimde bu kredi karşılığında, Tür-kiye, önce Afganistan'da, ISAF'ta görevlendirilmiş, sonra da asıl Irak görevine hazırlanmaktadır. Bu çerçevede, emperyalizmin, Irak müdahalesi sırasında, Türkiye'de, çok daha doğrudan onun politi-kasını gerçekleştiren bir hükümetin bulunması ihtiyacı da, bir di-ğer neden olarak, ortaya çıkan hükümet bunalımının altında yat-maktadır. Tam bu noktada Türkiye bir erken seçimin kaçınılmaz-lığı ile karşı karşıya bırakılmıştır. Bu durum, bir hükümet değişik-liği olmanın ötesinde anlamlar taşımaktadır. Varolan statükocu güçler, uzunca bir süredir, kendi geleneksel politikaları ile de çeli-şerek bu tanımın gerektirdiğinden çok daha fazla, resmi olmayan politikalara meyil edebilmişlerdir. Ama bütün bu siyasi gelenekle-rin esnekliği bir yere kadardır. Bundan sonrasında eğer devam ederlerse, örneğin, kendi arpalıklarının ve rantlarının kesilmesi ne-deniyile siyasi varoluş tarzı büyük darbe alabilecek olan parti ve ge-lenekler, kendi zeminlerini dinamitlemiş olacaklardır. Üstelik bu sefer söz konusu olanın, "en resmi devlet politikası" da denilebile-cek olan Kürt meselesine dayandığını unutmamak gerekir. Gönül-lü ya da gönüllü olmadan, içine girilecek bir Irak operasyonu ile bölgede bütün dengeler bozulacaktır. ABD'nin istediği de bundan başka bir şey değildir. Irak'la başlayacak, İran'la sürmesi kaçınılmaz ve ABD tarafından istenilen bu ilk adımlar bütün bir Ortadoğu, Ön Asya ve Kafkaslar coğrafyasında köklü değişiklik ve kargaşalık-ları hedeflemektedir. Başlangıçta Türkiye'nin hassasiyetlerine uya-çağını taahhüt eden ABD, bütün bu karışıklık ortamında, kendi çıkarları dışında savunulacak hiçbir öncelik tanımayacaktır.

Yeni Oluşum keşmekeşinin, (SHP, YTP ve hatta solda, sosyalist solda yeni oluşumlar) sürdüğü Türkiye'de, Cem, Derviş ve Özkan üçlüsü, ki en meşhur ve ABD projelerini en iyi taşıyacak olanıdır. Bir erken seçimde, iktidarı alması durumunda, ayak sürülen poli-tikaların önü açılacak ve ABD politikaları, işçi sınıfının ve emekçi-lerin aleyhine daha bir azgınca uygulanacaktır. Bu üçlünün, Irak

konusunda ABD'ye hiçbir zorluk çıkarmayacağı unutulmamalıdır.

ABD merkezli İMF ve Dünya Bankası politikalarına harfiyen uyarken kekeleye başlayan güç merkezleri ve örneğin hükümet ortakları, tam bu noktada İngiltere merkezli bir operasyonla bozul-muştur. Ayak direyenler, genelkurmay, MHP vb. olarak belirgin-leşmektedir. Bu noktada, genelkurmayın, militarizmin esas temsil-cisi olarak, olası bir savaştan çekinmediği ve tekelci oligarşiye ya-kınlığı nedeni ile ekonomik krize çare olarak gözüken bir savaş po-litikasına hayır demeyeceğini biliyoruz. Ama söz konusu olan du-rum genelkurmay için, bir koyup beş almak şeklinde değerlendi-rilmemektedir. Söz konusu olanın, Türkiye'nin toprak bütünlü-ğünden de öte, çevresinde sınırlarında olası bir tehdit olarak hiçbir zaman tahammül etmek istemediği bir oldu bitti ile karşı karşıya gelmek istememesidir. Bu açıdan bakarsak iki olasılık belirir. Bi-rincisi, Amerikan karşıtı bir oluşumun başını çekmek ya da bölge-de Amerikan politikalarına karşı ciddi bir muhalefeti kıskırtmak. İkincisi ise istemeye istemeye de olsa girilen bir savaştan en fazla yararı almaya çalışmak.

Birincisine karar verecek bir statükocu oluşum, Türkiye'de, se-çimler de dahil her şeyi askıya alabilir. İkincisine karar vermesi du-rumunda, yeni oluşumların önünün açılacağı sürecin başına geç-meyi ve statükoyu yeni düzeylerde tanımlamayı tercih edecektir. Her şeyin demokratik görünüm altında gerçekleştirileceği bu ikinci tercihin ağırlık kazanması (ki öyle görülüyor) durumunda, seçimler yapılacak, İMF ve Dünya Bankası çevrelerine daha iyi ga-rantiler veren ekip iş başına geçirilmeye çalışılacaktır. Askeri bü-rokrasi ile uyumlu bir açılım, daha önceki sayılarımızda belirttiği-miz gibi, Kemalizmin yeni bir versiyonu olarak, bir tür "yeni os-manlıcılığın" inşa edilmesini gerektirecektir. Bütün bu senaryola-rın işlenmesi için aksilik olmaması, seçimlerin bir kazaya sebebiyet vermemesi gerekir. Seçimlerin "rejim bunalımı" ile Türkiye'yi kar-şı karşıya bırakacağına ilişkin tartışmalar, bu politikaları uygula-maya "istekli sayılmayanların" sandıktan çıkması durumunda ne

yapılacağını sormak dışında bir anlam taşımaz. Bu durumda da ordunun bir tür müdahalede bulunacağı, bulunmak zorunda kalacağı belirtilmekte, neredeyse buna yol yapılmakta, meşruluğu gündün güne işlenmektedir. Ak Parti'nin, Ecevit ya da genelkurmayın tepkisini alma olasılığı yüksek, ama AB ya da ABD için hiç de olmayacak ya da kabul edilmeyecek bir seçenek oluşturmayacaktır. HADEP için de söz konusu olanın AK Parti değerlendirmesinden başka bir şey olmayacağı görülebilir. Bugün ABD'nin bölge politikalarında uzun bir süredir, en az Barzani ya da Talabani kadar Türkiye'deki Kürtler ve onların temsilcileri de vardır. Kısacası, önümüz aylar geleneksel devlet politikalarından önemli kırımlara ve yeniden tanımlamalara, en azından bu çalışmalara sahne olacaktır.

Türk Devleti, zamana ve köşeye sıkışmış olarak, her an başlaması olası savaş karşısındaki çaresizliğini kendisi için olanağa çevirmeye çalışıyor. Bu noktada Türkiye'deki Kürtlerin, Kıbrıs'taki Türklerin ve Irak'taki Türkmenlerin, hızla birbirine benzediği, benzetildiği bir süreç yaşanmaktadır. Talabani'nin federasyondan, Barzani'nin konfederasyondan yana görüş belirttiği, pazarlık sürecinde, TC bağımsız bir Kürt devletine en uzak gördüğü federasyondan yana bir tavır koymakta ve Türkmenlerin haklarının garantörü olmayı talep etmektedir. Böylece kendisi için tehlikeli gördüğü *dene-timsiz* Kürt bölgesi içinde bir denetim imkanına kavuşacağını düşünmektedir. Tam da bu aşamada, Kıbrıs'ta çözüme giden süreçte bilerek ve isteyerek bir ayak direme başlamış, yeni durumun (Musul Kerkük'e girme durumu) sağlayacağı 'meşruluk' üzerinden Kıbrıs'ta ayrı bir Türk devleti kendine emsal karar bulma şansını yakalamıştır. Aynı şekilde Avrupa Birliği'ne uyum yasaları çerçevesinde, azınlık haklarının yasal güvenceye kavuşturulduğu noktada Türk Devleti, bir başka emsal karar oluşturmuş, Türkiye'de azınlıklar ve Kürtler için tanınan haklar çerçevesinde Kürt bölgesinde yaşayan Türkmenler için garantörlük talep etme hakkını kazanma yolunu açmıştır. Böylece, ekonomik kriz içinde Kerkük petrollerine ulaşma ve denetleme hayali, gerçeklik kazanabilecektir.

Bu gelişmeleri, MGK'nın tavsiye kararları ile karşılamak gelişmelerin çapı düşünüldüğünde pek mümkün değildir. Başlaması beklenen Irak savaşı için başta İncirlik olmak üzere, Malatya ve Diyarbakır'daki askeri tesisler kullanılmak istenmektedir. Irak füzelelerinin bu şehirlere düşmesi hiç de sürpriz olmayacaktır. Bütün bunlar, süreci siyasi olarak karşılayacak oluşumları gerekli kılmaktadır. Şimdilik siyaseten tutturulmaya çalışılan bütün projeler riskli görülmektedir. Bunun için, katalizatörlüğünü Derviş'in yapacağı CHP ve YTP birleşmesi en güçlü aday konumundadır. Tersinden ise seçimlerin sonuçları beğenilmediğinde, bu şehirlere birine düşecek bir bomba, seçim sonuçlarının yaratabileceği rejim krizinin by pas edilmesine gerekçe oluşturursa, şaşırılmamak gerekir.

Dünyada ve Türkiye'de emperyalizmin, egemen sınıfların politikalarının her şeyi gölgeleyecek derecede öne çıkmaları, bu politikalara karşı hiçbir mücadelenin sürdürülmediği anlamını taşımaz. Küreselleşme karşıtları olarak adlandırılan gruplar, her türlü önleme, en ücra köşelere taşınmalarına rağmen, G-8, Avrupa Birliği, vb. emperyalist zirvelerin yapıldıkları yerlere protestolarını götürüyorlar, dünyanın ezici nüfusuna, yığınlarına yoksulluk, baskı, savaş, ölüm getiren emperyalist politikalara karşı seslerini duyuruyorlar. İsrail'in Filistin'e yönelik saldırılarına, vahşet ve katliamlarına karşı en etkili ses, yine İsraili barış taraftarlarından, ateş açmayı ya da askere alınmayı kabul etmeyen vicdani retçilerden geliyor. Almanya'da metalürji işçilerinin, inşaat işçilerinin uzun yıllardan sonra grevleri ve kazanımları, gidişin yönünü tersine çevirebilecek gerçek güce ve kıpırdanmasına işaret ediyor.

Türkiye'de sendikacıların hareketlenmeleri, eylemleri, işçi sınıfının birikmiş geriliminin ifadesidir. Bir taraftan IMF programı çerçevesinde özelleştirmeler, işten çıkartmalar, diğer taraftan işveren sendikalarının, örgütlerinin iş güvencesi yasasına direnişi, mücadeleyi bu konuda yoğunlaştırmıştır. Tabanda biriken öfke ve mücadele isteği üzerinden Türk-İş iki günlük Güven Park eylemini sendi-

kacılarla sınırlayarak gerçekleştirmiştir. Alınan sözlerle eylem bitirilmesine rağmen, sonuç alınmadığı gibi, yine önceki sözlerinin aksine hükümet IMF'ye yeni işçi çıkarma vaatleri vermektedir. Sınıf mücadelesinin düzeyinin yetersizliği, cılızlığı, bir yandan hükümetin verdiği sözleri çiğnemesini, diğer yandan sendika yöneticilerinin taleplerden geri çekilmesini, taviz vermesini kolaylaştırıyor. Yine sınıf mücadelesinin zayıflığı temeli üzerinde, hükümet yığınları Dünya Kupasıyla oyalayıp IMF programının gereği önlemleri birbiri ardına sıralıyor, hâlâ 'ulusal güvenlik' gerekçesiyle lastik işçilerinin grevlerini engelliyordu. Sendikaların ve işçi sınıfının tabanındaki huzursuzluk üst yönetimin, bu huzursuzluğu dizginleme görevini başarıyla yerine getirmesini ne yazık ki engellemiyor. Türk-İş'in ellinci kuruluş yıldönümünde Cumhurbaşkanı Sezer'in konuşması bunun en önemli kanıtını oluşturdu. Sezer, Türk-İş'in çalışma barışının korunmasında büyük hizmetler verdiğini ve vermeye de devam edeceğini önemle belirtti. Kuşkusuz bunun, hazırlanan yeni "İş Kanunu" için Türk-İş'in fazla gürlüğü yapmaması şeklinde bir tercümesi doğru olacaktır.

Öte yandan, girilen seçim ortamı, siyasi mücadeleyi, siyasi faaliyetleri hızlandırıyor, yığınlardan en uzak partiler bile bu dönemde onlara seslenmek, taleplerini bir biçimde dile getirmek ihtiyacı duyuyorlar. Bunun karşısına IMF ve Kemal Derviş, ekonominin siyasetten bağımsızlaştırılmasıyla, 'seçim ekonomisine izin verilmemesiyle' çıkıyorlar. Diğer taraftan seçim tarihi bile, Avrupa Birliği sürecine bağlı olarak saptanmaya çalışılıyor, seçimler de bu konuya ilişkin bir hesaplaşmaya dönüşüyor. Avrupa Birliği'ne yandaşlık ya da karşıtlık ikilemi içine sıkıştırılan siyasi tercihler, kitleleri emperyalizmin coşkulu işbirlikçileri ile şoven milliyetçiler arasında seçim yapmaya zorluyor. Oysa sorun, burjuva tercihlerin karşısına sosyalizmin konulabilmesi, yığınlara bütün toplumsal sorunlara çözümün sosyalist alternatifine bağlı olduğunun gösterilebilmesi, AB'nin karşısına dünya işçi sınıfınının sosyalist cumhuriyetinin somut hedef olarak çıkartılabilmesi. Ama bunun için öncelikle eksik

olan, bu çalışmayı yapabilecek, seçim ortamını da komünist politikayı ileri sürmek için değerlendirebilecek olan komünist işçi partisi. Dolayısıyla her politik sorun gibi, gündemdeki seçimler de, komünist işçi partisinin yokluğunu ve bütün toplumsal sorunların çözümü açısından komünist işçi partisinin yaratılması için bütün çabanın gösterilmesi gerektiğini bir kere daha yakıcı bir biçimde hissettiriyor.

KURTULUŞ
sosyalist dergi

İnsan hakları, demokrasi, azınlık hakları, vb. açısından
KÜRESELLEŞME VE AVRUPA BİRLİĞİ

AVRUPA BİRLİĞİ VE İNSAN HAKLARI

İnsan hakları konusu, uzun bir süredir, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık süreciyle de öne çıkmış olarak, önemli bir gündem maddesi. İdam cezasının kaldırılması, anadilde eğitim, vb. insan haklarının tanınmasının Avrupa Birliği'ne katılmanın koşulu olarak vurgulanması, hem insan hakları için mücadele edenlerin hem de siyasi iktidarın ve çeşitli siyasi partilerin, hareketlerin politik tutumlarını belirleyen etkenler arasında başta geliyor, bunları saflaştırıyor.

Avrupa Birliği'ni ekonomik bir birlikten öteye ortak değerlerin ifadesi olarak tanımlayan görüşler yaygın bir kabul görüyor ve benzerleriyle birlikte böyle görüşler, Avrupa Birliği üzerine olan değerlendirmelere de temellik edip Avrupa Birliği'ne karşı alınan tavırları belirliyor. Bu çerçevede, Avrupa Birliği'nin değerlendirilmesi kapsamında, değinilen görüşlerin ve Avrupa Birliği'nin insan hakları konusunda izlediği politikaların ele alınması yararlı olabilir.

Avrupa Birliği'nin kendisini tanımlayan belgelerde, insan haklarından söz edilmekle birlikte, bunlar esas olarak Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine referansla tanımlanıyor. Amsterdam Anlaşması (1997), daha önce Avrupa Birliği Anlaşması'nın temel haklar bakımından İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine gönderme yapan maddesini, "Birliğin özgürlük, demokrasi ilkeleri, insan hakları ve temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü üzerinde temellendiği" biçiminde değiştirdi. Ancak Nice'te ilan edilen Temel Haklar Şartı (2000) üye devletler onayladıktan sonra yürürlüğe gireceği için, Avrupa Birliği'nin insan hakları hukuku, şu an yine kendi hukukundan çok İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine dayanıyor. Avrupa Birliği'nin bütün üyeleri aynı zamanda Avrupa Konseyi'nin üyeleri olmalarına ve Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesini benimsemelerine rağmen, bu hala Avrupa Birliği'nin ortak hukuku durumuna gelmiş değil. Bu da, Avrupa Birliği bileşenlerinin, birlik süreci sırasında, ortaklık karşısında 'ulusal egemenliklerini' koruyup ulusal çıkarlarını dayatabildikleri bir açık kapıya karşılık geliyor.

Başından bu yana Avrupa Birliği tarihi içinde 'Yurttaş Hakları' olarak öne çıkan ise, sermayenin, malların, hizmetlerin yanısıra işgücünün serbest dolaşımına ilişkin haklar: bütün üye ülkelerde çalışma, oturma, seyahat, eğitim, sağlık ve benzeri haklar. Bu haklar, tek Avrupa pazarı yaratılması hedefiyle doğrudan bağlantılı. Yurttaş Hakları adına işgücünün serbest dolaşımına ilişkin hakların öne çıkması, kapitalist pazarın ihtiyaçlarının, siyasi özgürlüklerin, demokrasinin tarihsel kaynağı olarak saptanmasıyla, sermayenin ve işgücünün alım-satım özgürlükleriyle bire bir uyumlu.

Burada Avrupa Birliği'nin temel özellikleri de beliriyor. Öncelikle ekonomik bir birlik olan Avrupa Birliğinin siyasi, hukuki, kültürel, ideolojik, diğer boyutları, ekonomik boyuta dayanır, ekonomik düzeydeki birliğin ihtiyaçlarını yansıtır. Tarihi olarak da, Avrupa Birliği'nin kaynağı hiç de ortak uygarlık ya da ahlaki, insani değerler değil, ekonomik birliktir. 1950'lerin başında, Fransa, Al-

manya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İtalya arasında kömür ve çelik sanayilerinden başlayan işbirliği, 1950'lerin sonunda Avrupa Ekonomik Topluluğu'na gelişmiştir.

Avrupa Birliği süreci, emperyalist kapitalizmin gelişme düzeyiyle bağlantılıdır. Artık uluslararası boyutta olan sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi, aralarındaki çelişki giderek keskinleşen emperyalist odakları öne çıkartmaktadır. Bu durumda, Avrupalı emperyalistler ABD ve Japonya karşısında rekabet edebilmek, mücadele güçlerini artırabilmek için birleşmektedirler. Ancak hala Avrupalı emperyalistlerin kendi aralarındaki rekabet ve mücadele de ortadan kalkmamıştır. Avrupa Birliği süreci ilerlemekle birlikte, tek tek devletler bu süreç içerisinde kendi çıkarlarını korumaya devam etmektedirler. Henüz 'ulusal egemenlikler' yerini Avrupa Birliği egemenliğine bırakmış değildir.

Avrupa Birliği süreci içinde, insan hakları konusunun öne çıkması, belirli bir döneme karşılık düşüyor. 1990'larda Avrupa Birliği'nin (Topluluğu'nun) birlik üyesi olmayan ülkelerle yaptığı anlaşmalarda, uyulmadığı takdirde anlaşmanın feshedilmesine izin veren bir insan hakları maddesi bulunuyor. Bu uygulamanın piyasa ekonomisi savunusuna eşlik etmesi içeriğini açıkça gösteriyor. Söz konusu uygulamanın hedefi, çok büyük ölçüde, kapitalist restorasyon içerisindeki Doğu Avrupa ülkeleridir. İnsan hakları koşulu, 'komünist rejimlerin geri gelmesine', yani kapitalist restorasyonun kesintiye uğramasına karşı bir önlem niteliğindedir.

İnsan hakları koşulu, Kopenhag kriterleri (1993) çerçevesinde, yine (tek pazarla bütünleşebilecek) pazar ekonomisi koşuluyla birlikte, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin, Birliğe yeni üyelerin katılımının koşuludur. Avrupa Birliği üye adaylarının hemen hemen bütünüyle Doğu Avrupa ülkeleri olması, aynı değerlendirmeyi daha da güçlendiriyor. Amaçlanan, Doğu Avrupa'daki kapitalist restorasyonun bozulmaması, oluşan pazarın Avrupa Birliği'ne katılımıdır.

Ama elbette bu, belirli bir değerlendirmeye sorunun temel ya-

nına ilişkin bir saptamadır. İfadelendirmede, resmi politikaların savunulmasında böyle bir sınırlandırma değil bir genelleme söz konusudur. Yani hukuki düzeyde koşullar, belirli ülkelere değil, bütün ülkelere uygulanmak üzere konulmaktadır; farklılıklar, ayrımlar ancak politik uygulama düzeyinde belirlemektedir. Bu durum, hak ve özgürlüklerin, burjuva demokratik çerçevede, görünüşte herkes için savunulup gerçekte belirli bir kesimin yararına olmasına benzetilebilir. Bu anlamda, sözü edilen Doğu Avrupa ülkelerinden olmayan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı için de insan hakları koşulunun geçerli olmasında, ileri sürülen koşulların en azından görünüşte, bütün ülkeler için ileri sürülmesi biçiminde bir yan bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'nin insan haklarına ilişkin taleplerinin yalnızca görünüşte olduğunu söylemek de tam doğru olmayacaktır. Avrupa Birliği ile ilişkilere bağlı olarak gündeme gelen bu alandaki belirli iyileştirmeler de yok sayılamaz. Özellikle demokratik muhalefetin kendi mücadelesiyle kazanmayı başardığından fazla iyileştirmelerin Avrupa Birliği'nin baskısıyla gerçekleşmesi, işin bu yanına da dikkat etmeyi gerektirir.

Bu açıdan önem taşıyan etkenlerden biri, Avrupa Birliği'ni oluşturan ülkelerdeki demokratik gelenekler, geçmiş mücadelelerin kazanımlarıdır. Bugün emperyalizm tarafından mevcut demokratik gelenekler törpülenmekte, kazanımlar tırpanlanmaktadır. Ama sınıf mücadelesi, toplumsal mücadeleler karmaşık süreçlerdir. Yüzlerce yıllık demokratik kazanımlar bir çırpıda yok edilemez. Demokratik haklar, özgürlükler toplumda köklü bir biçimde yerleştiği, benimsendiği için sağlam bir biçimde savunulmakta, direnilmektedir. Yani, bu toplumlarda, burjuvazinin, emperyalizmin saldırısı güçlüdür, ama karşısında işçi sınıfının, toplumsal muhalefetin direnişi de güçlüdür. İşte bu çerçevede, Avrupa Birliği'nin ve belki başka emperyalistlerin diğer ülkelerle ilişkilerinde insan haklarının gündeme gelmesinde emperyalist ülkelerdeki toplumsal muhalefetlerin payını aramak gerekir. Toplumsal muhalefetler, ik-

tidarların başka ülkelerde gericiliği, baskıları desteklemelerine karşı çıkmakta, onları, kurulan dış ilişkilerde de, demokrasiye, insan haklarına saygı göstermeye zorlamaktadırlar.

Sorunun bir başka yanı ise, ülke içindeki ekonomik toplumsal koşulları, ilişkiye girdiği diğer ülkelere ihraç etme eğilimidir. İşçi sınıfının ekonomik olsun, demokratik olsun kazanımları, burjuvazi açısından üretimin maliyetini yükselten, onun karlılığını düşüren etkenlerdir. Zaten her türlü talebin karşısına, rakipleri karşısında karlılıklarının düşeceği, sermayenin ülkeden kaçacağı, işsizlik yaratacağı tehditleriyle çıkarlar. Bu anlamda, burjuvazi için, kendi ülkesindeki insan hakları ya da ekonomik haklar, her türlü kazanımlar, rakipleri, diğer ülkelerin burjuvazileri karşısında dezavantajdır. Buna karşılık, rakiplerinin karlılığını düşürecekleri için, başka ülkelerdeki toplumsal kazanımların gelişmesi, bu açıdan çıkarınadır. Bu, çalışma, yaşam, yönetim ve benzeri koşulların yeryüzünde aynışması eğiliminin temelindeki bir maddi etkidir. Elbette tek başına ve mutlak olarak değil, ama başka eğilimlerle birlikte ve çatışma içinde, bu eğilim de, bir ülkedeki koşulların, kazanımların, demokratik hakların diğer ülkelere yayılmasında rol oynar.

Bu açıdan, Avrupa Birliği ülkeleri, hem ABD ve diğer Kuzey Amerika ülkeleri, hem de Japonya ve Doğu Asya ülkelerine göre daha da fazla kendi koşullarını ihraç etme ihtiyacındadırlar. Avrupa'da ekonomik ve sosyal kazanımlar, demokratik haklar, insan hakları daha gelişkindir. Bu da Avrupa sermayesinin diğerlerine karşı rekabet gücünü azaltmaktadır. Dolayısıyla sermayenin bu duruma karşı mücadele biçimlerinden biri olarak Avrupa standartlarının başka ülkelerde de yaygınlaştırılması gündeme gelmektedir.

Demokratik hakların, sosyal devletin Avrupa'da gelişkinliğinin nedenini tarihsel süreçte aramak gerekir. Avrupa soğuk savaşın cephesidir. İşsizlik, konut, sağlık, eğitim ve benzeri sorunların bulunmadığı Doğu Avrupa karşısında, Batı Avrupa'daki sosyal devlet, işçi sınıflarının sosyalizme yönelmelerini engellemek için verilmiş tavizdir. Bugün, Doğu'daki kapitalist restorasyonun ardından Ba-

tı'daki sosyal devlete de ihtiyaç kalmamıştır. Zaten Batı'daki ve Doğu'daki saldırılar zamandıdır. Batı ile Doğu'da, emperyalizmin kazanıp işçi sınıfının yenildiği süreçler birbirleriyle bağlantılıdır. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde, Avrupa'da sosyal devlet de dahil, işçi sınıfının, ezilenlerin bütün kazanımları, aslında Ekim Devrimine dayanır, onun ürünüdür. Dolayısıyla, kaybedilenler de Ekim Devriminin kazanımlarıdır ve söz konusu olan, kapitalizmle sosyalizm arasındaki mücadelenin belirlediği bütün bir yüzyılın tarihidir. Bugün uluslararası plandaki egemen eğilimler, biçimlenmeler de, emperyalizmin içinde bulunulan dönemdeki özelliklerini, dünyadaki konumunu yansıtır.

YENİ DÜNYA DÜZENİ

Aynı biçimde, uluslararası düzen, saflaşmalar, dengeler anlamında, yüzyıl tarihi boyunca birkaç dönem ayırt edilebilir. Milletler Cemiyeti, 1. Dünya Savaşı ile emperyalizmin dünyayı yeniden paylaşımının sonucunda oluşan dünya düzenini simgeler. Milletler Cemiyetinin kuruluşu, 'barışın sağlanması, bir daha 1. Dünya Savaşı gibi bir savaşa yol açılmaması, engel olunması' iddiasına dayanır. Ama aynı zamanda da 1. Dünya Savaşı sonrası dünya düzeni, emperyalist savaşı kazananların, Versailles Anlaşmasıyla olduğu gibi, kaybedenlere kendi koşullarını dayattıkları, bir biçimde boyunduruk altına aldıkları bir düzendir. Bu dönemde Sovyet Rusya, Milletler Cemiyetine katılmamış, Komintern de Milletler Cemiyetinin emperyalist niteliğini, emperyalizm çağında emperyalist paylaşım savaşlarının kaçınılmazlığını vurgulamıştır.

Gerçekten de Milletler Cemiyeti yeni bir emperyalist dünya savaşını engelleyememiştir. Almanya'nın aşığılanmasını da milliyetçilik temelinde kullanan Naziler iktidara gelmişler, "Yeni Düzen" adıyla dünyanın Almanya lehine yeniden paylaşımını dayatmışlardır. 2. Dünya Savaşı sonrasında ise, yeniden biçimlenen dünya düzeninin ifadesi Birleşmiş Milletlerdir. 'Yeni bir dünya savaşına meydan vermemek, dünya barışını korumak' iddiasını bu dönem-

de Birleşmiş Milletler üstlenmiştir. Bu defa, Potsdam'da, Yalta'da dünyanın etkinlik alanlarına bölüşümü için emperyalistlerle masaya oturan Sovyetler Birliği, Birleşmiş Milletlerde de yer almıştır. Birleşmiş Milletler, bir yandan bütün devletleri kapsayan bir gelişme gösterirken, diğer yandan da beş devletin, ABD, Fransa, İngiltere, SSCB ve Çin'in, Güvenlik Konseyi daimi üyeleri olarak veto haklarıyla Genel Kurul kararlarının uygulanmasını engelleyebildikleri anti-demokratik bir yapıya sahip oldu.

Birleşmiş Milletler tarafından benimsenen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) de bu çelişkili yapıyı yansıtır. Eşitlik, yaşam, özgür insan olma, adil yargılanma, ayrımcılıktan korunma, vicdan, düşünce, örgütlenme, yönetime katılma ve benzeri yurttaşlık ve politik hak ve özgürlüklerinden öteye, bir yandan mülkiyet hakkının, ailenin, genel oyun korunmasını, diğer yandan da sosyal güvenlik, çalışma, yaşam standardı, sağlık, eğitim, kültür haklarını içerir.

Birleşmiş Milletlerin amaçlarının Avrupa'da somutlandığı Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (1950) ise, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki belirli hakları sözleşmeyi imzalayan devletler için yasal yükümlülük haline getirmek üzere, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ni içeren, bağlayıcı bir hukuki belge niteliğindedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden daha dar kapsamlı olduğu gibi, kayıtlarla hak ve özgürlüklerin sınırları çizilmiştir. Avrupa Birliği'nin insan hakları alanındaki tutumu da İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne dayanmaktadır.

2. Dünya Savaşı sonrası, uluslararası dünya düzenini soğuk savaş karakterize etti. NATO ve Varşova Paktı, soğuk savaşın askeri örgütlenmeleri oldu. Yeryüzünü defalarca yok etmeye yetecek azgın bir silahlanma yarışını içeren soğuk savaşa bir yandan da barış, silahsızlanma talepleri eşlik etmeye devam etti. Bu barış, silahsızlanma talepleri çerçevesinde biçimlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (Teşkilatı) süreci ise, bir açıdan da soğuk savaşın sonuçlanması sürecine denk düşüyordu.

Soğuk savaş emperyalizm kazandı. Geriye Varşova Paktı kalmadı, NATO genişledi. Doğu Avrupa kapitalizme geri döndü. Emperyalizmin dünyayı yeni paylaşımının ifadesi olarak tek kutuplu, New York ya da Washington merkezli, bir Yeni Dünya Düzeni oluştu. Bütün bir soğuk savaş, 'hür dünya' bayrağı altında sürdürmüş olan emperyalizm, kapitalist restorasyonun geri çevrilmesine karşı da 'insan hakları', 'çoğulcu demokrasi' gibi kavramları öne çıkarttı. Bu politikaların Avrupa'da uluslararası yaptırım düzeyinde önde gelen kurumu da AGİT oldu.

ULUSAL AZINLIK HAKLARI

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı açısından, insan hakları çerçevesinde, ulusal azınlıklar, azınlık hakları gündemde en ön sıralarda bulunuyor. Azınlık haklarının uluslararası planda öne çıkması, yine soğuk savaş sonrası döneme özgüdür. AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği, bu alanda en önemli kurum olarak belirmiştir. En önemli hedefi de Doğu Avrupa'da rejim değişikliğinden sonra çok uluslu devletlerin dağılıp bölgenin 'istikrarsızlığa yuvarlanmasını' engellemek olmuştur. İşte bu çerçevede ileri sürülen azınlık hakları, ulusal talepleri bir ölçüde tatmin ederek böylece bağımsızlık taleplerini bastırmak ve çatışma tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla karşılık gelir.

Uluslararası politikadaki bu gelişme, azınlık haklarının ulusal hakların önüne geçmesi eğilimi, daha önceki dönemlerden köklü bir biçimde farklıdır. Amerikan Bağımsızlık Savaşından beri, ulusal haklar, ulusal devletle, ulusların kendi kaderini tayin hakkıyla ifade edilmiştir. Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının savunulması, geçen yüzyılın sonu, bu yüzyılın başında, belirleyici olarak anti-emperyalist bir karakter taşımasının, sömürgelerin, bağımlı ülkelerin emperyalizmden bağımsızlığı doğrultusunda olmasının yanısıra, ABD gibi doğrudan kendi sömürgeleri olmayan emperyalistler açısından yeni-sömürgeci, yani diğer emperyalistlerin sömürgelerini kendi sermayesine açan bir anlama sahip olmuş-

tur. 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde, sömürgelerin bağımsızlaşması ya da yeni-sömürgecilik süreci büyük ölçüde tamamlanmış, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı da Birleşmiş Milletler belgelerinde yer alarak uluslararası politik düzeyde kabulü genelleşmiştir.

Soğuk savaş sonrası dönemde ise, azınlık hakları gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda, Avrupa Konseyi'nin Ulusal Azınlık Haklarının Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme (1994) temel belge konumundadır. Bu belgede ulusal azınlıkların dillerini, kültürlerini korumaları, kullanmaları hakları yer alırken, bunlar varolan devletlerin toprak bütünlüklerinin korunması kaydına bağlanmaktadır. Azınlıklar açısından söz konusu haklar, Türkiye gibi azınlık haklarının bile tanınmadığı, ya da belirli azınlıklarla sınırlandığı çerçevede, ileri demokratik haklar, kazanımlardır. Ama azınlık haklarının ulusal hakların, ulusun kendi kaderini tayin hakkının önüne geçirilmesi eğilimi, soruna bambaşka bir içerik kazandırmaktadır. Burada önemli olan, varolan devletlerin veri alınması, devlet, ülke, toprak bölünmezliği kaydının getirilmesidir. O zaman devletin yurttaşlarının etnik açıdan çoğunluğu, ulusal çoğunluk, azınlığı da ulusal azınlık olarak tanımlanabilmektedir. Bu durumda, ulus-devletin her yerde geçerli olduğu varsayıldığı gibi, devlet ulusa göre değil, ulus devlete göre tanımlanmaktadır.

Oysa, her şeyden önce, ulus-devlet her yerde geçerli değildir. Daha doğrusu, Türkiye gibi, bir ulusun kendi devleti aracılığıyla başka bir ulusu bağımlılık altında tuttuğu devletler vardır. Buralarda ezilen ulusun kendi kaderini tayin hakkı, azınlıkların haklarından bütünüyle farklıdır ve defalarca daha önemlidir. Dolayısıyla bu durumda azınlık haklarının ulusal hakların önüne geçirilmesi, ulusun kendi kaderini tayin hakkının geriye itilerek bastırılmasından başka bir anlama gelemez.

Diğer yandan ulusun devlete göre tanımlanması, ilişkinin tersine çevrilmesidir. Bütün ulusların kendi ulus-devletlerine sahip olmalarının yanısıra, ortaya çıkmış olan ulus-devletler de uluslaş-

ma süreçlerinin ürünüdür. Bu süreçlerin temelinde maddi ilişkiler, dil, kültür gibi ortaklıklar üzerinde kapitalizmin gelişebileceği bir ulusal pazarın doğması yatar. Yani devlet, ulusu değil, ulus, devleti tanımlar. Bu anlamda bir ulusun varlığı, onun ulusal devletine sahip olup olmamasından bağımsızdır. Ulusal devletine sahip olmayan bir ulusun kendi kaderini tayin hakkı, aynı zamanda bağımsız ulus-devletine sahip olma hakkıdır.

Azınlık haklarının ulusal hakların, ulusların kendi kaderini tayin hakkının önüne geçirilmesi, küreselleşmeyle, soğuk savaş sonrası emperyalizmin politikalarıyla bağlantılandırılabilir. Doğu Avrupa'nın 'barış' içinde kapitalizmle bütünleştirilmesinden, kapitalist restorasyonun tamamlanmasından öteye, bu, emperyalizme bağımlılıkların artırılmasıyla da uygunluk içindedir. 'Küresel yurttaşın insan hakları' olarak azınlık haklarının vurgulanıp ulusal bağımsızlığın geriye itilmesi, ulusal devletin zayıflayıp karşısında emperyalizmin, emperyalist tekellerin konumlarının güçlenmesine de uygundur.

BAĞIMSIZ POLİTİK TUTUM

Birçok düzeydeki çeşitli çelişkilerin karmaşık bir bütünlüğü olarak uluslararası toplumsal saflaşmalar da kolaylıkla ayırt edilemeyen karmaşık bir görünüm almaktadır. Yerel ya da toplumsal muhalefetlerin ulusal devletlerin hakimiyetine, baskısına karşı yükselttikleri talepler, ulusal devletleri zayıflatarak kendilerine bağımlılıkları güçlendirmeye yönelik emperyalistlerde kendine savunucu bulmakta; emperyalist sömürden aldıkları payın küçültülmesine karşı direnmek için işbirlikçi rejimler, anti-emperyalist sloganlar öne sürmektedirler. Özellikle toplumsal muhalefetlerin zayıflığı ölçüsünde, egemen sınıfların kendi aralarındaki mücadeleler ön plana çıkmakta ve egemen sınıfların değişik kesimleri, diğerlerine karşı mücadelede ezilenleri kendilerinin peşine takmaya, toplumsal muhalefetin gücünden yararlanmaya çalışmaktadırlar. Toplumsal mücadelelerde egemen sınıflar arası mücadelelerin öne çıkmasının,

toplumsal muhalefetlerin, egemen sınıfların farklı kesimlerinin destekçisi olmaktan kurtulamamalarının politik düzeydeki ifadesi de, düzen sınırları çerçevesindeki taleplerin, politik önermelerin öne çıkması, politik gündemlerin düzen içi çekişmelere, ikilemlere tutsak olmasıdır.

Sorun, egemen sınıfların dayattığı ikilemleri kırmak, sayısız yanları, ilişki ve çelişkileri gündeme alabilmektir. Bunun gerçekleşebileceği zemin ise, egemen sınıf politikalarının, toplumsal muhalefeti egemen sınıfların kuyruğuna takan politikaların karşısına bağımsız bir politika dikebilmektir. Bağımsız komünist politika öne çıktığı ölçüde, politik gündem egemen sınıfların çizdiği çerçevelerin dışına çıkacak, düzen içi ikilemler kırılacak, aşılabacaktır. Bağımsız politikayla, tüm sorunlar düzen sorununa, devrim sorununa, sosyalizm sorununa bağlanabildiği ölçüde, toplumsal saflaşmaların görünümü değişecek, egemen sınıflar arası mücadeleler arka plana düşerken kapitalizmle sosyalizm, burjuvaziyle proletarya arasındaki çatışma öne geçecektir. Toplumsal sorunların çözümü, düzenin değişmesi, devrimin, sosyalizmin güncelleşmesi de, böyle bir gelişmeye karşılık düşer.

Bu çerçevede, komünist politika açısından, devrim mücadelesinin, sosyalizm mücadelesinin temel alınması önem taşır. Yani düzen sınırları içerisindeki her türlü reformlar, iyileştirmeler, devrimci mücadeleye bağlıdır, onu güçlendirmeye hizmet etmelidir. Varolan hakların düzeyindeki bir gelişmenin egemen sınıflar tarafından mücadelenin pasifize edilmesi, bastırılması için kullanılmaması, aksine kazanımların üzerine basarak mücadelenin yükseltilebilmesi için bu ilişkinin doğru biçimde kurulması önemlidir. O zaman reformlar, iyileştirmeler, devrimci mücadelenin yükselmesinin yan ürünü olduğu gibi, bu mücadeleyi daha da güçlendirir.

Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecine ilişkin politik tutum saptanmasında da, bunlar söz konusudur. Avrupa Birliği yandaşları ve karşıtları arasındaki saflaşma, politik gündeme damgasını vurmaktadır. Sorun, politik tercihi, emperyalizmin işbirlikçileri ile milli-

yetçiler arasındaki bir tercih olmaktan çıkarabilmek, bu egemen sınıf tercihlerinin karşısına işçi sınıfının bağımsız tercihini koyabilmektir.

Bu bakımdan, öncelikle sürecin emperyalist niteliği ortaya konulmalıdır. Ama sürecin insan haklarında sağladığı belirli iyileştirmeler de yok sayılmaz. Önemli olan, iyileştirmeleri, düzenin değişmesi, devrim mücadelesinin yan ürünleri olarak ele alan, devrim mücadelesini, sosyalizm mücadelesini temel almaya hizmet eden politik tutumlar saptamaktır. Bu açıdan, bir yandan insan haklarını ve tüm demokratik hakları, düzen içerisinde gerçekleştirilebilecekleri ölçüyle sınırlamadan, tam bir tutarlılıkla, sonuna kadar talep ederken, diğer yandan da sermayenin emperyalist Avrupa Birliğine karşı, işçi sınıfının, sosyalizmin Avrupa ve ondan da öteye dünya birliğini öne çıkartmak doğru olacaktır. Birliğe girmek yoluyla imkanlarının oluşacağı söylenen 'Emeğin Avrupası' gibi yaklaşımlar, sermaye birliğinin üzerinden ve onun sağladığı olanaklarla ve yine sermayenin izin verdiği, kendisine yedeklediği bir yolun savunulması olacaktır. İşçi sınıfının ve sosyalistlerin bütün dünya yüzünde birbirleriyle buluşması ve her düzeyde birleşmesi için, sermayenin icazetine gerek duyanlar, enternasyonalizmin yerine kozmopolitizmi ikame etmek dışında bir işlev görmezler.

KURTULUŞ
sosyalist dergi

Sorun, proletarya egemenliğinin sınıfın yığınsal yönetimi biçiminde gerçekleşmesindeki, proletarya demokrasisindeki aksaklıktır. Yönetimin onun adına öncü kesimine kadar daralmasıyla yöneten - yönetilen ayrımı kalıcılaşmış, işçi sınıfı bürokratlaşmaya karşı mücadelede, demokrasi düzeyinde silahsızlanmıştır.

Sovyet iktidarının daralması İÇ SAVAŞ

SÜHA ILGAZ

Rusya'da 1917 Ekim Devrimi işçi sınıfının sosyalist devrimiydi. Ekim Devrimi işçi sınıfının eylemiydi, işçi sınıfının yığınsal iradesinin ifadesiydi. Aynı zamanda da komünizmin önderliğinde gerçekleştirilmişti, sosyalizm hedefliydi. Bunda Bolşevik Partinin işçi sınıfının komünist önderliğini inşa etmek için uzun bir dönem boyunca düzenliliğine ara vermeden ve çeşitli koşullarda ve dönüm noktalarında işçi sınıfına sadık kalarak sürdürdüğü çabaların belirleyici önemi vardı. Öte yandan Rusya'da 1917'de Şubat Devriminin ardından ortaya çıkan özgül koşullar, sayıca küçük bir işçi sınıfının, ezilenlerin, nüfusun ezici çoğunluğunun desteğini alarak sosyalist devrimi başarmasını sağlamıştı. Açık sınıf mücadelesi koşullarında kendi bilinçlenmesini, örgütlenmesini, hazırlığını tamamlayan işçi sınıfı, toplumun acil sorunlarını da yalnızca kendisinin çözebileceğini göstererek diğer ezilen sınıfların desteğini kazanıp sosyalist devrimini gerçekleştirmişti.

Oluşan Sovyet iktidarı da işçi sınıfının sosyalist iktidarıydı. Sov-

yetler, devrim süreci içerisinde işçi sınıfının iktidar organları olarak gelişmişti. Üretim yerleri temelinden başlayarak işçi sınıfının iradesini gerçekleştiren, hareketli bir yapıyla yasama ve yürütmeyi birleştiren Sovyet devleti, işçi sınıfının mücadelesinin, yönetimi yığınsallaştırıp giderek bütün topluma yayarak devleti ve yöneten - yönetilen ayrımını ortadan kaldırma hedefiyle uyumluuydu. Bu anlamda, bir yandan işçi sınıfının yönetime yığınsal katılımında aksamlar ortaya çıkmaya başlasa da, işçi sınıfı demokrasisiydi. Aynı olgunun diğer bir ifadesiyle, siyasi hakların işçi sınıfına ait olduğu rejimdi, proletarya diktatörlüğüydü.

Sovyet iktidarı, sosyalizm hedefliydi, toplumun sosyalist örgütlenmesini, bütün ülkelerde sosyalizmin zaferini önüne hedef olarak koyuyordu. Bu anlamda sosyalist nitelikli olan Sovyet iktidarı, sosyalist önlemler almaya da girişti. İşçi sınıfının egemenliğiyle birlikte, Sovyet iktidarı sosyalizmin kuruluşu doğrultusunda adımlar atmaya da başladı.

Sovyet iktidarının karşısındaki ilk mücadele, burjuva iktidarının, burjuva devletin yıkılıp parçalanmasıydı. Bu mücadele içerisinde kapitalistlerin mülksüzleştirilmeleri de gündeme geldi ve hızlı (hatta fazlasıyla hızlı) ilerledi. 1918'in başında Kurucu Meclis'in dağıtılmasından ve Brest-Litovsk'ta Almanya'yla yapılan Barış Anlaşmasından sonra ise, 1918'in baharında, kazanımların sağlamlaştırılmasının burjuvaziye karşı saldırıyı sürdürmenin önüne geçtiği bir dönem başladı. Açık çatışmanın yerini inşa çalışmalarına bıraktığı bu nefes alma döneminde, maddi temelin güçlendirilmesi, üretimin pratik örgütlenmesinin geliştirilmesiyle toplumsallaştırmanın ilerlemesi arayışları gündeme geldi. Ancak çelişkilerin keskinleşmesi ve yeniden açık çatışmaların gelişmesi, bu dönemi de kısa sürede sona erdirdi. 1918 yazından itibaren 1920'nin sonlarına kadar süren bir iç savaş dönemi başladı.

ÖLÜM-KALIM SAVAŞI

İç savaş dönemi, aynı zamanda Sovyet iktidarının çeşitli emper-

yalist devletlerle, çelişkilerinin keskinleştiği, mücadele ettiği bir dönemdi. Sovyet rejimi, ayaklanmalar, Beyaz Ordularla savaşlar ve emperyalist müdahalelerin hepsine birden karşı durmaya, varlığını korumaya çalışıyordu. Almanya, Ukrayna'yı işgal etmişti. Almanya'yla savaşılmasını isteyen Sol Sosyalist-Devrimciler, Temmuz 1918'de Alman elçisine suikast düzenlediler ve ayaklandılar. Öte yandan İngiliz, Fransız, Amerikan, Japon kuvvetleri Uzak Doğu'da işgale girişmişlerdi. Eski savaş esirlerinden oluşan bir Çek lejyonu da Sibirya'da Sovyet karşıtı güçlerin etrafında toplandıkları odak oldu. Emperyalistlerin desteğinde çeşitli Beyaz isyanlar ve hükümetler ortaya çıkmaya başladı. Çeşitli bölgelerde eski Çarlık generallerinin komutanlığında Beyaz Ordular kuruldu ve Kızıl Ordu'ya ve Sovyet güçlerine karşı çarpışmaya başladılar. Don bölgesinde Kazaklar ayaklandı. Sosyalist-Devrimcilerin düzenlediği suikastlarda Bolşevik önderler öldürüldü, Lenin ağır yaralandı.

Kapitalizmin ortadan kaldırılması eyleminin cisimleşmesi olarak Sovyet iktidarı emperyalistlerle temel bir çelişki içinde olmasına rağmen, süren emperyalist paylaşım savaşı içinde emperyalistler henüz dikkatlerini yeni doğmuş, zayıf Sovyet devletine yöneltilmiyorlardı. Ancak 1918 sonbaharında emperyalist savaşın sona ermesinden sonra ve Sovyet iktidarının kısa sürede yok olup gitmediğini görünce, emperyalistler işçi devletine karşı müdahalelerine hız verdiler. Kızıl Ordu başlangıçta nispeten kolay başarılar kazansa da özellikle 1919 yılı Sovyet iktidarının her yönden kuşatıldığı, giderek daralan bir zemine sıkıştırıldığı, Kızıl Ordu'nun birçok cephe- de ölüm-kalım savaşı verdiği bir yıl oldu. Beyaz Ordular Moskova'ya, Petrograd'a kadar yaklaştılar. Devrim dalgasının batıya yayılması ve işçi sınıflarının Sovyet iktidarına yönelik destekleri emperyalistlerin doğrudan askeri müdahalelerini zayıflatıp onları geri çekilmeye zorlasa da, emperyalistler Sovyet devletine karşı savaşı, Beyaz Ordularını para, silah, vb. ile destekleyerek sürdürdüler. İnsan kayıplarıyla, fabrikaların, üretici güçlerin yıkılmasıyla, işgücünün cepheye gitmesiyle, üretimin aksamasıyla, insanların yerinden edil-

mesiyle, neden olduğu kıtlık, açlık ve yoklukla Sovyet Rusya'yı büyük bir yıkıma uğratan iç savaş, 1920'nin sonlarına kadar devam etti. Büyük kayıplar ve fedakarlıklar pahasına Kızıl Ordu, uluslararası burjuvazinin bütün yardımlarına rağmen işgal ettikleri bölgelerde halktan destek alamayan, birbirlerinden kopuk Beyaz Orduları sonunda yenilgiye uğrattı.

PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ

İç savaş, sınıf mücadelesinin açık çatışma biçimini aldığı bir dönemdi. Bu dönemde işçi sınıfının devleti de mücadelesinin başta gelen aracıydı. Açık çatışma ortamında, işçi sınıfı egemenliğinin açık baskıya, zora, şiddete dayanan yönleri öne çıktı. Burjuva demokrasisiyle karşılaştırma içerisinde, proletarya diktatörlüğünün işlevi, burjuvazinin ezilmesi, küçük-burjuvazinin yalpalamalarının etkisizleştirilmesi ve işçi sınıfının sosyalist inşada kendisini birleştirmesi gereklerine dayanılarak açıklanmıştı. İç savaş döneminde Sovyet devletinin uygulamaları, sınıf mücadelesinin bütün bu yönleri açısından özgün biçimler aldı.

Ekim devrimi ve ardından gelen birkaç aylık dönemde burjuvazinin iktidarı devrilmiş, burjuva devlet parçalanmış, burjuvazinin direnişinin üstesinden gelinmişti. Ama 1918 yazında sınıf mücadelesi yeniden keskinleşti, Sovyet iktidarına karşı ayaklanmalar başladı. Ayaklanmalar ve açık çatışmalar içerisinde Sovyet devleti de daha fazla açık şiddet, hatta terör uygulamalarına başvurdu. Karşı-devrimcilere karşı mücadeleyi yürüten Çeka (Olağanüstü Komisyon) kurşuna dizmeye kadar varan yöntemler uyguluyordu. Bu sırada Temmuz 1918'de, düşman tehdidi altındaki Ekaterinburg kaybedilmeden önce orada tutulan eski Çar ve ailesi de kurşuna dizildiler. Lenin dahil Bolşevik liderlerin vurulduğu suikastlar ve karşı-devrimci komplolar üzerine Sovyetler Bütün Rusya Merkez Yürütme Komitesi, VTsIK, Eylül 1918'de "İşçilerin ve Köylülerin Hükümetinin düşmanlarının beyaz terörüne, işçilerin ve köylülerin burjuvazi ve ajanlarına uygulanan kitlesel kızıl terör-

le cevap vermesi" kararı aldı. Kızıl terör sınıf karakterliydi, belirli suçları değil, doğrudan mülk sahibi sınıfları hedef alıyordu. Bu karar üzerine Petrograd ve Moskova başta olmak üzere Rusya'nın büyük şehirlerinde çok sayıda karşı-devrimci, beyaz muhafız, üst düzey eski Çarlık yöneticisi, burjuva, vb. kurşuna dizildi.

İç savaşta Sovyet iktidarının elindeki en önemli güç Kızıl Orduydü. Kızıl Ordu iç savaşın kazanılmasında baş rolü oynadı. Yüksek Savaş Konseyi başkanı ve Savaş Halk Komiseri Trotski'nin önderliğinde Kızıl Ordu örgütlendi, gelişti. Küçük ve zayıf bir güçten disiplinli, sıkı örgütlü, kuvvetli bir orduya dönüştü. Başlangıçta yalnızca işçi sınıfı ve yoksul köylülüğe dayanarak ve gönüllülük temelinde oluşturulmuşken, 1918 baharından itibaren zorunlu askerlik ve askere alma getirildi. Temmuz 1918'de 18 yaşından 40 yaşına tüm yurttaşlara askeri hizmet zorunluluğu uygulanmaya başlandı. Ardından Kızıl Ordu'da eski Çarlık komutanlarından yararlanmaya gidildi. Kızıl Ordu, bir yandan gelişip güçlenerek Sovyet iktidarının iç savaşta ezici düşman güçleri karşısında varlığını korumasını sağlarken, diğer yandan da işçi sınıfı demokrasisindeki gerilemelerin öğelerini de barındırıyordu. Milis yerine bir sürekli ordu olarak işçi sınıfı demokrasisinin evrensel ilkelerinden bir uzaklaşmaya karşılık gelmesinin yanısıra, rütbelerin kaldırılıp komutanların askerler tarafından seçilmeleri gibi devrimin demokratik kazanımlarından askerlerin seçmediği eski Çarlık subaylarının atanması biçiminde taviz verilmesini de içerdi.

Diktatörlüğün küçük-burjuvazinin yalpalamalarını etkisizleştirme politikası Sosyalist-Devrimcilere ve Menşeviklere karşı alınan tavırlarda somutlandı. Bu partiler Sovyet iktidarı karşısında çelişkili politikalar izlediler. Bazen rejimin içinden muhalefet etme tutumuna yöneldiler, bazen de açıkça isyan etme konumunu aldılar. Buna karşılık Sovyet iktidarı da küçük-burjuva sosyalist partilere karşı değişen politikalar uyguladı. Haziran 1918'de VTsIK, Sağ Sosyalist-Devrimcileri ve Menşevikleri, karşı-devrimcilerle bağları ve işçilere ve köylülere karşı silahlı saldırılar örgütlemeye çalışma-

ları gerekçeleriyle, kendi saflarından attı ve bütün Sovyetlere de ayınsını tavsiye etti. Temmuz 1918'de de ayaklanan Sol Sosyalist-Devrimcileri, Sovyetler Kongresi, aynı şekilde saflarından dışladı. 1918 sonu ve 1919 başında ise küçük-burjuva sosyalistleri tarafsızlaştırmak ve emperyalistlere yanaşmayanları kendi tarafına çekmek üzere yeni kararlar alındı. Önce Menşevikler daha sonra Sosyalist-Devrimciler için, 'karşı-devrimcileri destekleyenler hariç' Sovyetlerden dışlama kararı kaldırıldı. Bu süreçte Bolşeviklere yaklaşım katılanlardan açıkça düşmanca tavır alıp karşı-devrim saflarına geçenlere kadar varan bir yelpazede Menşevikler ve Sosyalist-Devrimciler parçalandılar. Çeka da önderlerini defalarca tutuklayıp serbest bırakarak bu partilerin örgütlenmelerini imkansızlaştırıp parçalanma süreçlerini hızlandırdı. Bu süreç, iç savaşın sonuna, 1921'e kadar baskı ve kazanma çabalarının yan yana sürmesi biçiminde devam etti. Menşeviklerin ve Sosyalist-Devrimcilerin birçoğu Bolşevik Partiye katıldı, bir kısmı yargılanıp mahkum oldu veya sürgüne gitti. Böylece küçük-burjuva partiler ortadan kalktı, geriye örgütlü siyasi güç olarak bir tek Bolşevik Parti kaldı.

İç savaş, Sovyet iktidarı altındaki toprakların daralmasına, bu çerçevede sanayinin bir kısmının elden çıkmasına, ayrıca fabrikaların yıkılmasına, üretici güçlerin tahribine, işgücünün cepheye gönderilmesine ve bütün bunların sonucunda üretim ihtiyacı artarken tersine üretimin düşmesine neden oldu. Bu koşullarda çalışma ve çalışma disiplininin sağlanması, yine Sovyet rejimi için bir ölüm-kalım sorunu oldu. Üretimin sürdürülebilmesi, başta cephe olmak üzere ihtiyaçların karşılanabilmesi için zorunlu çalışma uygulaması getirildi. Askerlik hizmetine alma benzeri bir biçimde çalışma hizmetine almaya başvuruldu. Zorunlu çalışma, burjuvaziden, mülk sahibi sınıflardan başlayarak bütün sınıflara uygulandı. Üretimin en yüksek oranda gerçekleştirilebilmesi için de çalışma disiplinine ağırlık verildi. Yine işletme yönetimlerinde kolektiflik karşısında tek-adam yönetimi savunuları gündeme geldi. Özellikle sendikalardan ve Bolşevik Parti içerisinde çeşitli karşı çıkışlar, di-

rençler olsa da, tek-adam yönetimi giderek kolektif yönetimin yerini aldı. İç savaşın sonunda Kasım 1920'de, devletleştirilmiş işletmelerin ancak yüzde on ikisinde kolektif yönetim kalmıştı. Öte yandan cephe, Kızıl Orduda uygulanan disiplin, yani askeri disiplin, cephe gerisinde, işyerlerinde de yansımaları buldu. Çalışma disiplini, askeri disiplinin etkisi altına girdi. Bu eğilim, toplumun, çalışmanın askerileştirilmesi, daha da özel olarak sendikaların devletleştirilmesi, askerileştirilmesi kavramlarına kadar vardı. Bu gelişmeler, proletarya diktatörlüğünün aynı zamanda işçi sınıfının kendisini birleştirmesi temeli üzerinde, işçi sınıfı için baskının, şiddetin, kendisini örgütlemesi, kendi zorunlu disiplinini sağlaması olduğuna dayandırılıyordu.

İç savaş döneminde bu uygulamalar Bolşevik Parti içindeki tartışmaların önemli bir kısmını oluşturdu. 1919'da sekizinci kongrede, eski Çarlık subaylarından da yararlanan sürekli ordu, tartışma konusu oldu. 1920'de dokuzuncu kongrede tek-adam yönetimine karşı çıkıldığı gibi, sendikaların askerileştirilmesi de tartışıldı. 1921'deki onuncu kongrede ise, sendikalar tartışması son boyutlarına vardı. Bir yandan sendikaların bütünüyle devletleştirilmesi tezi ileri sürülürken bunun karşısında üretimin bir siyasi otoriteden bağımsız sendikalara, üretici birliklerine bırakılması tezi getiriliyordu. İç savaşın sona ermiş olduğu ve politika değişikliğine gidilen bu kongrede, bu tezlerin yerine, sendikaların devletleştirilmeyip ikna güçlerini kullanarak yığınları üretime, inşa çalışmasına çekmeleri anlayışı benimsendi.

Partinin bileşimi ve iç işleyişi konusundaki gelişmeler de bir biçimde genel olarak proletarya diktatörlüğünün uygulaması içinde değerlendirilebilir ve parti içinde temizlik konusunun gündeme gelmesi, baskının sınıfın kesimlerine de yönelmesinin yansıması sayılabilir. Partide temizlik ihtiyacının gerekçesi, asalak, kariyerist, çıkarıcı unsurların iktidar partisine sızmasına dayandırılmıştır. Bu ihtiyaç başından beri dile getirilmekle birlikte, iç savaş sırasında, Sovyet iktidarının yıkılmanın eşiğinde olduğu, dolayısıyla partiye

girmenin fazla bir çıkara karşılık gelmediği dönemde ertelenen temizlik, ancak iç savaşın bitişinden sonra 1921’de, üyelerin dörtte birinin partiden atılması biçiminde gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca partinin 1921’deki onuncu kongresinde, hizipçiliğe karşı alınan kararlar, parti içinde belirli platformlar temelinde oluşmuş grupların dağıtılması da, Bolşevik Parti üzerine çeşitli bakışlar açısından tartışma konusudur ve sık sık parti içi demokrasinin sona ermesi olarak değerlendirilir. Parti birliği üzerine bu kararın alınmasında, isyanlar ve açık çatışmalar ortamında işçi sınıfının öncüsünün birliğinin korunması çabası önde gelen bir etken olmakla birlikte, söz konusu kararın değerlendirmesi, aynı zamanda komünist partinin demokratik merkezîyetçi işleyişinin evrensel ilkeleri temel alınarak bütünlüklü bir biçimde yapılmalıdır. O zaman, komünist parti için, hem örgütsel birliğin hem de hizipli yapının birlikte savunulmaları, parti içi demokrasi adına da olsa, aslında mümkün olmaz. Bu anlamda hiziplerin yasaklanması kararı, en çok disiplinin gerektiği bir anda parti içinde kendi platformları, yapıları olan oluşumların ortaya çıkmasıyla gündeme gelmiş olmakla birlikte, komünist partide demokratik merkezîyetçi işleyişin gereklerine de aykırı değildir, bununla uygunluk taşır.

SAVAŞ KOMÜNİZMİ

İç savaş döneminde Sovyet iktidarının ekonomideki uygulamaları da özgün bir karakter kazanmıştır. Bir yandan sınıf mücadelesinin keskinleşmesi, bir yandan da savaş koşullarının ihtiyaçlarına paralel olarak sosyalizme geçiş doğrultusunda olarak nitelenen adımlar giderek daha hızla, hatta önceden öngörülmemiş bir hızla atılmıştır.

Haziran 1918’de bütün önemli işkolları, ‘Rusya Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti mülkiyetinde’ ilan edilerek devletleştirilmişti. 1918’in sonuna kadar çıkartılan diğer kararnamelerle de, çok küçük işyerleri hariç sanayinin bütünü devletleştirme kapsamına alınmış oldu. Bu arada fiili el koyma hakkının yalnızca Ulusal Ekono-

mi Yüksek Konseyi, Vesenha’ya ait olduğu tekrar vurgulanıyordu. Başka bir kararname ise, makineli olarak beşten fazla, makinesiz olarak ondan fazla işçi çalıştıran bütün işletmeleri devletleştirerek sanayinin toplumsallaştırılmasının yasal temelini bütün ülke ve işkolları ölçeğinde genelleştirdi.

Devletleştirme yasal anlamda mülkiyet değişikliği idi. Devletleştirilen işletmelerin yönetimleri ise fiilen Vesenha tarafından üstlenilinceye kadar eski sahiplerine bırakılmıştı. Temmuz 1918’den 1919’un sonuna kadar çıkartılan çok sayıda kararnameyle de tek tek işletmeler Vesenha’nın yönetimi altına alındı. Eylül 1919’da büyük ölçekli sanayinin yüzde 80 - 90’ı devletleştirilmişti. Aynı işkolundaki belirli işletmeler tröstler olarak gruplanıp ‘baş komite’ (glavk) ve merkezlere bağlandı. Glavk ve merkezler merkezleşme çabalarının ifadesi oldular. İç savaşın daha da artırdığı üretkenliğin ve verimliliğin yükseltilmesi ihtiyacı, merkezleşmeyi gündeme getiriyordu. Ancak süreç içerisinde merkezleşmenin ölçüsü tartışma konusu oldu. Varolan koşullarda merkezleşmenin aşırı boyutlara ulaşması ve giderek verimlilik yerine verimsizliğe neden olması ters yönde eğilimleri geliştirdi.

1918 baharından yazına geçerken, keskinleşip sonunda iç savaşa varan sınıf mücadelesi, kırsal alana da yayılmıştı. Şehirlerde yiyecek kıtlığı, tahıl stoklayan kulaklara, zengin köylülüğe karşı mücadele edilmesini gerektiriyordu. Mayıs 1918’de sonraları ‘yiyecek diktatörlüğü kararnamesi’ olarak nitelenen ‘Tahıl Stoklarını Gizleyip Spekülasyon Yapan Kır Burjuvazisiyle Mücadele’ kararnamesi çıkarılmıştı. Yoksul köylüleri kulaklara karşı mücadeleye çağırarak kararname, saklanan tahılın zorla alınması için olağanüstü yetkiler getiriyordu. Bu kararnamenin ardından yiyecek toplamak ve yoksul köylülüğü örgütlemek için işçi birlikleri oluşturuldu ve kıra gönderildi. Haziran 1918’de ise, ‘yoksul köylü komiteleri’ kurulması kararlaştırıldı. Kulaklarla mücadele ve sakladıkları tahıla el koymakla görevli yoksul köylü komiteleri, proleter sınıf mücadelesinin, sosyalist devrimin kıra taşınmasının ifadesiydi.

Yoksul köylü komiteleri ve tahıl fazlasına el koyma uygulamaları, istenen başarıyı sağlayamadı. Toprak devrimi sonucunda orta köylülük gelişmiş ve yoksul köylülük azınlıkta kalmıştı. Kırdan bir tür ikili iktidar yaratmalarının da sonucu olarak yoksul köylü komiteleri yerel Sovyetlerle kaynaştırılırken Bolşevikler, 1919 başında orta köylülüğü de kulaklardan ayırıp zor kullanmadan işçi sınıfının yanına çekme politikası geliştirmeye başladılar. Ürün fazlasına zorla el koyma ise, bir yandan stokların gizlenmesine, bir yandan da köylünün kendi tüketimi için gerekenden fazla toprağı işlememesine yol açıyordu. Ama bütün iç savaş dönemi boyunca tarımsal ürünle değiştirilebilecek kadar sanayi ürünü üretilmediği için şehirlerin yiyecek ihtiyacını karşılamak için el koyma dışında bir yol kalmıyordu. Sorunun köklü çözümü, büyük işletmeler kurulmasında, sosyalist tarımın geliştirilmesinde görülse de, bu dönemde, büyük ölçekli tarım işletmeleri –Sovyet çiftlikleri Sovhozlar olsun, komün vb. çeşitli kolektif çiftlikler olsun– ciddi bir sayıya ulaşamadılar.

Tahıla el konması, ürünün tüketiciye dağıtım alanında savaş komünizmi döneminde hakim olan gelişmenin, yani alışverişin, meta değişiminin yerini doğrudan merkezi dağıtımın almasının bir parçasıydı. Kasım 1918’de çıkartılan bir kararnameyle Vesenha tarafından kamulaştırılan ya da denetlenen fabrikalarda imal edilen ürünlerin plana göre dağıtılması, miktarlar, fiyatlar ve dağıtım yöntemlerinin planlanması kararlaştırılmıştı. Ayrıca kooperatifler dağıtım sürecine katılacak, perakende dükkanlar ağı kurulacaktı.

1920 başlarına gelindiğinde hemen hemen bütün tüketim maddeleri için sabit fiyatlar belirlenmişti. Resmi fiyatlar pazarda rekabet içinde oluşmak yerine, toplumsal ihtiyaçlar gözetilerek merkezi olarak belirlenirken merkezi dağıtımın bütün ürün hacmini kapsayamaması ve ihtiyaçları karşılayamaması ölçüsünde de karaborsa ve spekülasyon fiyatları ortaya çıkıyordu.

Doğrudan dağıtımın parayla alışverişin yerini almasının diğer yanı da paranın yok olmasıydı. 1918 sonunda devlet işletmeleri

arasında ödemeler ve borçlar kaldırıldı. İşletmelerin bütçeleri devlet bütçesiyle birleştirilip yalnızca bakiyeler devlet bütçesine aktarıldı. Birçok ürün için saptanan sabit fiyatlar, hızlı enflasyona bağlı olarak söz konusu ürünlerin fiyatını bedavaya yakın hale getiriyordu. 1920’ye gelindiğinde artık birçok ürün ve hizmet doğrudan bedava dağıtılıyordu. Bunların yanısıra, takas, ücretlerin aynı olarak ödenmesi, vb. de değişim aracı parayı gereksizleştiriyor ve kullanımdan çıkartıyordu. Bu gelişmeye paranın ortadan kaldırılmasının hedeflenmesi eşlik ediyordu.

Bu temelde ücretli emek ilişkisi de yerini yeni bir biçime bırakıyordu. Her şeyden önce çalışma zorunluluğu getirilmişti, ‘işgücünü satma veya satmama özgürlüğü’ yoktu. Diğer yandan temel ihtiyaçlar da merkezi olarak karşılanıyordu. Malların parayla satın alınmasının yerini ürünlerin karneyle dağıtımını alıyordu. Bu durumda toplu sözleşme düzeni, yerini ücretlerin merkezi olarak belirlenmesine bırakırken sendikaların da işlevleri değişip devletleştirilmelerinden, askerleştirilmelerinden söz ediliyordu.

Savaş komünizmi olarak bilinen bu uygulamalar iç savaşın ihtiyaçlarından da kaynaklanmıştı. Ama bu doğrultudaki önlemler, aynı zamanda hedeflenen toplumsal düzene doğru –hatta fazlasıyla hızlı– ilerlenmesinin de ifadesiydi ve bu anlamda, bu önlemler iç savaşın sona erdiği 1920 sonlarında da –üstelik, küçük ölçekli sanayinin de kamulaştırılması gibi uygulamalarla daha da tırmanarak– 1921 başındaki politika değişikliğine, Yeni Ekonomik Politika, NEP’e geçiş kadar sürdü.

DÜNYA DEVRİMİ DALGASI

Bolşeviklerin öngördüğü gibi Ekim devriminden sonra devrim dalgası batıya doğru yayıldı. Kasım 1918’de, emperyalist savaşta yenilen Almanya’da da İmparatorluk devrildi, Konseyler kuruldu. Sosyal-Demokratların hakim olduğu Konseyler, 1919 başında ise sosyalist devrimi bastırdı. Yine 1919’da, Macaristan’da bir Sovyet Cumhuriyeti kuruldu.

Yükselen devrim dalgasının içinde Mart 1919'da Moskova'da bir araya gelen çeşitli ülkelerin sosyalist ve işçi partilerinden, örgütlerinden delegeler, iflas eden İkinci Enternasyonal'in yerine Üçüncü Enternasyonal'in, Komünist Enternasyonal'in kuruluşunu ilan ettiler. Komünist Enternasyonal (Komintern), dünya devrimi dalgası içerisinde gelişmek ve ona önderlik etmek hedefini taşıyordu. Komintern'in kuruluşunda en büyük ağırlığın Bolşeviklere ait olması da anlamlıydı. Bolşevikler, Rusya'daki devrimi, hem dünya devriminin ilk adımı olarak görmüşler, hem de onun yaşamasını dünya devrimine bağlamışlardı. Dolayısıyla Sovyet devrimini ve iktidarını dünya devriminin parçası olarak gördükleri gibi, Sovyet iktidarının sürdürmekte olduğu ölüm-kalım savaşında onu koruyacak, destekleyecek en önemli gücü de dünya devriminde buluyorlardı.

Gerçekten de emperyalistlerin Sovyet iktidarına yönelik müdahalelerinin boşa çıkartılmasında, bu ülkelerdeki yükselen işçi hareketinin, devrim dalgasının rolü büyük oldu. Ancak Almanya başta olmak üzere girilen devrimler art arda yenildiler. Macaristan'daki Sovyet iktidarı da yıkıldı. 1920 yazında, Kızıl Ordunun Polonya saldırısını püskürtüp Varşova'ya doğru yürümesi de Polonya işçilerinin ayaklanmasını sağlayamadı, aksine Rus işgalciliğine karşı direniş gerekçesiyle Polonya milliyetçiliği hakim oldu.

Yükselen devrim dalgası yirmili yılların başlarında yenildi, geri çekildi. Ama aynı zamanda da önceden mümkün görülme-yen bir gelişmenin gerçekleşmesini sağladı. Tek başına yaşayamayacağı düşünülen Sovyet iktidarı, her şeye rağmen varlığını korumayı başardı. Sovyet iktidarının geçirdiği iç savaş dönemi, aynı zamanda da dünyada devrimin yükseldiği, sosyalizmin kapitalizmle savaştığı dönemdi. Bu dönemin sonunda Sovyet iktidarı ayakta kalmıştı, ama diğer devrimler yenilmişti, dolayısıyla tek başınaydı. Bundan sonra Sovyet devletin kapitalist kuşatma altında yaşadığı bir dönem şekilleniyordu.

SOVYET İKTİDARI VE KÖYLÜLÜK

Ekim devrimi, küçük işçi sınıfının, acil sorunlarını çözme temeline nüfusun çoğunluğunun desteğini sağlayarak gerçekleştirdiği eylemdi. Köylülüğün desteklediği işçi sınıfının sosyalist devrimi olarak Ekim devrimi, burjuva-demokratik sorunlar arasında başta gelen ama Şubat Devriminin ve Sosyalist-Devrimcilerin, Menşeviklerin hükümetlerinin çözmediği toprak sorununu da çözmüştü. Bu aşamada kırd sınıf mücadelesinin gelişmişliği, köylülüğün ayrışması, Ekim devriminin gerçekleşmesini sağlamaya yetecek kardı. Köylülük arasında sınıf mücadelesinin gelişmesi devrimden sonra da inişli çıkışlı bir seyir izledi. Toprak sorununun çözülmesi, feodal toprakların topraksız ve az topraklı köylüler tarafından paylaşılması, köylülük içerisinde orta köylülerin sayıca ağır basmasını ve bu küçük üretici karakterin genel olarak köylülüğe damgasını vurmasını getirdi. Bu nitelikteki köylülük, toprak sorununu çözmesi bakımından Sovyet iktidarını, işçi sınıfı egemenliğini destekliyordu. İç savaş sırasında da bu açıdan aynı tavrını sürdürdü. Sovyet iktidarına karşı savaşan Beyazlar, ele geçirdikleri topraklarda, yeniden Çarlığın eski feodal düzenini kuruyorlardı. Bu nedenle de köylülük açıkça Beyazların karşısında Sovyet iktidarını destekliyordu. Ama iç savaşın sürdürülebilmesi için ürünlerine el konulması, savaş komünizmi uygulamaları, köylülerin çıkarlarına dokunuyor ve direniş eğilimlerini geliştiri-yordu.

İç savaşın ve onunla birlikte Beyaz restorasyon tehlikesinin sona ermesi, köylüler için Sovyet iktidarını destekleme gereğini ortadan kaldırdı. Sovyet iktidarına karşı köylü direnişleri, isyanları gelişmeye başladı. Savaşın neden olduğu yıkım ve köylülerin de kendi ihtiyaçları için olandan fazla toprak işlememeleri, gerek endüstriyel gerek tarımsal üretimi en alt düzeye geriletmiş, bir bütün olarak ekonomi durma noktasına gelmişti. Bu koşullarda azınlık işçi sınıfının iktidarını koruyabilmek için köylülüğe taviz vermesi, üretimi yeniden canlandırabilmek için maddi çıkarlar temelinde teşvik sağlanması arayışları gündeme geldi. Bu doğrultuda ileri sürü-

len yeni politika, uygulanmakta olan ürün fazlasına el koyma yerine belirli bir ürün vergisi getirilmesi ve köylünün de bu vergisini ödedikten sonra elinde kalan ürünü pazarda satmakta serbest olmasındı. Bu biçimde bir düzenlemeyle yeniden çeşitli yönleriyle birlikte pazar ilişkilerinin gelişmesinin yolu açılıyordu. Bu da savaş komünizmi uygulamalarından bir geri çekilmeye karşılık geliyordu.

Köylünün ürün fazlasına el koyma yerine bir aynı vergi getiren, meta ilişkilerinin yeniden canlanmasına yönelik Yeni Ekonomik Politika (NEP) Mart 1921’de onuncu parti kongresinde tartışıldı ve kararlaştırıldı. Aynı günlerde, devrimin kahraman denizcilerinin üssü Kronstadt’ta çıkan ve “köylüye bütün toprak üzerinde tam işleme hakkı, hayvan sahibi olma hakkı, bireysel küçük üretime özgürlük” talep etmek biçiminde köylülerin, küçük üreticilerin taleplerini yansıtan ayaklanma, söz konusu politika değişikliği üzerine olan tereddütleri de geri plana itti. Ayaklanma silahlı çatışmayla bastırılırken kongrede de NEP benimsendi. NEP’e geçilmesi ve yeniden meta ilişkilerinin gelişmesiyle, savaş komünizmi uygulamaları da giderek sona erdi.

PARTİ DİKTATÖRLÜĞÜ

İç savaş dönemi, devlet yönetiminin, yönetime katılımın daraldığı bir dönem oldu. Daha devrim süreci içerisinde sınıfın yığınlarının Sovyet yönetimine katılımı zayıflamaya başlamıştı. Kitlelerin gündelik devlet yönetiminden geri çekildiği süreç daha sonra da devam etti. Merkezi yönetim organlarının yerel organlar aleyhine ve dar yürütme organlarının kendilerini seçen geniş organlar, kongreler aleyhine güçlenmeleri de bu süreci hızlandırdı. Geniş organların bileşimi genişler, toplantıları seyrelirken yönetim işlerinin ağırlığı, daha dar yürütücü organlara kaydı.

Halk Komiserleri Sovyeti (Sovnarkom), Bütün Rusya Merkez Yürütme Komitesi (VTsIK) ve Bütün Rusya Sovyetler Kongresi arasında yetki bölünmesi yoktu. Bunun yanısıra VTsIK üyelerinin

sayısının artıp toplantı aralarının açılması, gündelik yönetimin ağırlığının Sovnarkom’a geçmesini kolaylaştırdı. Daha önce üç ayda bir olan Sovyetler Kongresi 1918’den itibaren yılda bir toplanır oldu. Öte yandan VTsIK üyelerinin sayısı, 1918’de 200’den azken 1920’de 300’e çıktığı gibi, başlangıçta sürekli toplanması öngörülen VTsIK Temmuz 1918’den Şubat 1920’ye kadar hiç toplanmazken 1921’den itibaren de üç ayda bir toplanıyordu. Acil önlemler gerektiren durumlarda Sovnarkom’a kararname çıkartma yetkisi verilmesinin de bir sonucu olarak, iç savaş koşullarında, bütün yasama ve yürütme Sovnarkom’da toplandı. Diğer yandan, bölgelerdeki devlet organlarının hem merkezi organlara, hem yerel Sovyetlere ‘ikili bağımlılığı’, yine yönetimin yerel organlardan merkezi organlara ve Sovnarkom’a doğru aktarılmasına yardım etti.

Yönetimin merkezileşip daralması sürecini hızlandıran etken, iç savaş ve iç savaş koşullarının askerileşme, disiplin gibi gerekleriydi. Ama bu sürecin dayandığı asıl temel ise, işçi sınıfının demokratik eğitiminin tamamlanmasındaki, demokratik geleneklerinin yerleşmişliğindeki yetersizlikti. İşçi sınıfı yönetim işine yeterince katılmaz, geri çekilirken, daha çok, yönetimi kendini politikaya adayalara, partililere bırakıyordu. Giderek yönetim Bolşevik Partiye kadar daralıyor, parti ve devlet birbiriyle çakışıyordu.

Bolşevikler bu eğilime karşı durmaya çalıştılar, mücadele ettiler. İşçi sınıfının devlet yönetimine katılımının geliştirilmesinin, kültür düzeyinin yükseltilmesinin önemini vurguladılar. Parti’nin 1919’da sekizinci kongrede kabul edilen Programında da, bürokratlasmaya karşı önlemlerin devletin yok olmasına doğru ilerlenmesini sağlayacağı belirtiliyordu:

“Bürokratizme karşı kararlı bir mücadele yürüten Rusya Komünist Partisi, bu kötülüğün tamamen yok edilmesi için aşağıdaki önlemleri savunur:

1. Her Sovyet üyesinin devlet yönetiminde belirli bir görev yerine getirmesi zorunluluğu;
2. Yönetimin bütün alanlarında sırayla tecrübe kazanılabilmesi için

bu görevlerin düzenli dönüşümü;

3. Derece derece bütün çalışan nüfusun teker teker devlet yönetiminde çalışmaya çekilmesi.

Paris Komünü tarafından başlatılan yolda bir ileri adımı temsil eden bu önlemlerin tam ve evrensel uygulanmaları ve işçilerin kültürel düzeylerinin yükselmesiyle birlikte yönetim işlevlerinin basitleşmesi, devlet iktidarının ortadan kalkmasına yol açacaktır” (Buharin - Preobrajenski, *Komünizmin Abecesi*, s. 383).

Aynı kongrede kabul edilen ve parti ve devlet arasındaki ilişkiyi tanımlayan kararda, bunların işlevlerinin birbirine karıştırılmasının feci sonuçlara yol açacağına işaret ediliyor ve partinin görevinin Sovyetlerin yerine geçmek değil, onların faaliyetlerine önderlik etmek olduğu vurgulanıyordu.

Yığınların devlet yönetiminden uzaklaşması doğrudanındaki gelişmenin durdurulamaması ve yönetimin sınıf adına partisinin yönetimine dönüşmesi, Bolşeviklerin bu açıdan yetersiz kaldıkları, Sovyet iktidarının gelişiminin karakterinde belirleyicilik kazanan bu boyutu gereken ölçüde öne çıkartmakta başarılı olamadıkları anlamını taşıyor. Bu konuyla ilişkili olarak, işçi sınıfı - parti - devlet ilişkilerinin tanımlanma biçimleri de tartışmalıdır. Özellikle parti diktatörlüğünü savunan ya da savunmaya varan ifadelerin ve yaklaşımların, sınıfın geniş yığınlarının yönetime katılımının geliştirilmesine hizmet etmediği açıktır. Genelde parti, sınıfın parçası ve öncüsü; Sovyet iktidarı sınıfın egemenliği; partinin Sovyetlerdeki yönlendiriciliği ise, Sovyetler içerisindeki çalışmayla kazanılan bir önderlik ilişkisi olarak tanımlanmakla birlikte, partiyi sınıfın yerine geçiren, indirgeyen, partinin yönetmesiyle Sovyetler yönetimini çakıştıran, özdeşleştiren yaklaşımlar da yok değildir.

Tartışmalarda kaynak olarak gösterilmesi bakımından Lenin'in bazı sözlerini aktarmakta yarar olabilir. 1920 sonunda sendikalar üzerine sürdürülen tartışma sırasında yaptığı konuşmada Lenin, sendikaların proletarya diktatörlüğünde rolünü açıklamaya çalışırken, bütün sanayi işçilerini içine alan sınıf örgütleri olarak sendikaların parti ve devlet arasında bir konumda bulduklarını söylü-

yordu. Proletarya diktatörlüğünü, partinin, sendikaların, Sovyetlerin farklı rollere sahip oldukları bir dişli çarklar sistemi olarak tasvir edip bu birbirlerinden farklı örgütlerin işlevlerinin ayrımlarını vurgulamaya çalışırken de, üstelik bir kaç kere tekrarlayarak, proletarya diktatörlüğünün, -sendikaları kastederek- işçi sınıfının bütününü içeren bir örgütlenmeyle hayata geçirilemeyeceğini, ancak sınıfın öncüsü, partisi tarafından uygulanabileceğini ileri sürüyordu:

“Sosyalizme geçişte proletarya diktatörlüğü kaçınılmaz, ama bütün sanayi işçilerini içine alan bir örgüt tarafından gerçekleştirilmez... Parti... proletaryanın öncüsünü emer ve bu öncü proletarya diktatörlüğünü gerçekleştirir... proletaryanın diktatörlüğü o sınıfın bütününü kucaklayan bir örgütle gerçekleştirilemez... bütün proletaryayı içine alan bir örgütlenme proletarya diktatörlüğünü doğrudan gerçekleştiremez. O yalnızca sınıfın devrimci enerjisini emen bir öncü tarafından gerçekleştirilebilir... proletarya diktatörlüğü kitlesel bir proleter örgüt tarafından gerçekleştirilemez.” (Lenin, *Toplu Eserler*, c. 32, s. 20-1)

Proletaryanın öncüsünün, partisinin proletarya diktatörlüğünde de süren önemini ve sendikalar gibi kitle örgütlerinden farkını vurgulamaya çalışırken söylenen bu sözler, partinin Sovyetler içerisindeki çalışmada da önderliğini öne çıkartmanın ötesinde, proletarya diktatörlüğünün, partinin önderliğinde, sınıfın yığınlarını kucaklayan Sovyetler tarafından gerçekleştirilmesini geriye iterek parti ile devlet ayrımını silikleştirmeye, partiyi devlet yönetiminin, Sovyetlerin yerine koymaya da açık gözükmektedir.

Buna karşılık, Lenin Ocak 1921'de aynı konu üzerine yazdığı broşüründe, bu konuşmasındaki aşırı vurguları dengeliyor, düzeltiyordu:

“Parti, doğrudan egemen olan proletaryanın önderidir, öncüsüdür.” (Lenin, “Bir Kere Daha Sendikalar, Mevcut Durum ve Trotski ve Buharin'in Hataları Üzerine”, *Toplu Eserler*, c. 32, s. 98)

Bu ifade çerçevesinde doğrudan hükmeden, yöneten, işçi sınıfı-

dır, partisi ise bu eyleminde de sınıfın öncüsüdür, önderidir.

Sendikalar üzerine olan tartışmanın sonuçlandırıldığı onuncu kongreye yine Lenin tarafından hazırlanıp sunulan karar metninde, Komintern'in "Komünist Partinin Proleter Devrimindeki Rolü" üzerine kararına gönderme yapıp sınıf - parti - proletarya diktatörlüğü ilişkilerine karşılıklı konumları açısından değiniliyordu:

"Marksizm öğretir ki, -ve bu öğretisi sadece Komünist Enternasyonal'in bütünü tarafından, proletaryanın siyasi partisinin rolü üzerine Komintern İkinci (1920) Kongresi kararlarında, resmen onaylanmakla kalmayıp ayrıca devrimimizin pratiği tarafından da doğrulanmıştır- yalnızca işçi sınıfının siyasi partisi, Komünist Partisi, çalışan halk kitlesinin kaçınılmaz küçük-burjuva yalpalamalarına ve proletarya arasında dar lonca sendikacılığı veya lonca önyargılarına kaçınılmaz düşüş ve geleneklerine karşı durma ve proletaryanın bütünüünün bütün birleşik faaliyetlerine rehberlik etme, yani ona ve onun aracılığıyla bütün çalışan halk kitlesine siyasi olarak önderlik etme yeteneğinde olacak olan proletaryanın ve bütün çalışan halk kitlesinin öncüsünü birleştirme, eğitime ve örgütlemeye yeteneğindedir. Bu olmadan, proletarya diktatörlüğü imkansızdır." (Lenin, *Toplu Eserler*, c. 32, s. 246)

Komünist partinin rolü, burada olduğu gibi, referans gösterilen Komintern kararında da, işçi sınıfının öncüsünü eğitmek, işçi sınıfına, onun aracılığıyla bütün kitlelere önderlik etmek, işçi sınıfının eylemini yönlendirmek olarak tanımlanmaktadır; egemenlik, diktatörlük proletaryanıdır:

"Rusya'da proleter devrimi, proletarya diktatörlüğünün temel biçimi olarak Sovyetleri geliştirmiştir. ...

Sovyetlerde de devrimci sendikalarda da çalışma, proletaryanın partisi, yani Komünist Parti tarafından sürekli ve sistematik olarak yönetilmektedir. ...

Proletarya diktatörlüğünün başlıca tarihsel biçimi olarak Sovyetlerin belirmesi Komünist Partinin proleter devrimdeki önder rolünü hiç bir biçimde küçültmemektedir. ...

Sovyetlerin tarihsel rollerini yerine getirebilmeleri için, Sovyetlere 'uyum sağlamayıp' onların burjuvazi ve resmi sosyal-demokrasieye 'uyum sağlamalarını' da engellemek üzere onlar üzerinde belirleyici

bir etki uygulayacak kadar güçlü bir Komünist Partisinin varlığı, Sovyetleri bu komünist fraksiyon aracılığıyla yönlendirmeleri aksine gereklidir." (*Tezler, Kararlar ve Bildirgeler*, [İng.] s. 72; [Fr.] s. 51)

Yani proletarya diktatörlüğünün biçimi Sovyetlerdir, komünist parti, Sovyetler içindeki çalışmasıyla da işçi sınıfının önderliğini, yönlendiriciliğini kazanmalı, sağlamalıdır. Ancak bir kere daha eklemek gerekir ki, çeşitli vesilelerle yinelenen, egemenliğin sınıfa ait olduğu, Sovyetlerin bütün sınıfın iktidarı olduğu, partinin Sovyetlerin içinde çalışmasıyla önderliği kazanıp yönlendirmesi gerektiği saptamalarına rağmen, azımsanamayacak bir sıklıkla parti ve Sovyet kurumlarının kaynaştırılmasını, parti diktatörlüğünü savunan görüşler de Bolşevikler tarafından ileri sürüldü. Bunun ise, yönetimin giderek partiye kadar daralması eğilimine karşı mücadeleyi güçlendiremeyeceği ortadadır.

İŞÇİ SINIFININ SINIFSIZLAŞMASI

İşçi sınıfının sosyalist devrimi Ekim Devrimi ile oluşan Sovyet iktidarının izlediği gelişim ve dönüşüm incelenirken çeşitli dönemler ele alınıp belirli dönüm noktaları saptanabilir. Sovyet rejiminin sınıf karakterinin değerlendirilmesinde en fazla önem taşıyan yönlerden bürokratlaşmanın gelişimi ve bürokrasinin ortaya çıkış süreci açısından iç savaş dönemi de en başta ele alınması gereken bir dönüm noktasıdır. Giderilmesi amacı taşıyan yöneten - yönetilen ayrımının bu dönemde aksine kalıcılaşması, bürokratlaşmaya karşı mücadeleyi de, en temel düzeyde, büyük ölçüde silahsızlandırmıştır. Bundan sonra bir bürokrasinin doğması ve hakimiyet kazanması, neredeyse er ya da geç başa gelecek bir kadere dönüşmüştür.

Bu sürecin değerlendirilmesi gereken bir diğer yönü ise, bürokrasinin sınıfsal kökenidir. Bir yandan eski uzmanlardan, subaylardan, bürokratlardan yararlanması, diğer yandan da iç savaş sırasında işçi sınıfının erimesi, küçülmesi, 'sınıfsızlaşması' (deklase olması), 'eski toplumdan devralınan devlet aygıtının, burjuva karak-

terli bir bürokrasinin egemenliği ele geçirdiği, işçi sınıfından aldığı' görüşlerine dayanak olmaktadır. Bu bakımdan, hem eski toplumdan gelen uzman tabakanın işgal ettiği konuma, hem de işçi sınıfının sınıfsızlaşmasının boyutuna daha yakından bakmak gerekmektedir.

Bu konudaki değerlendirmeler daha çok Lenin'in ifadelerine dayandırıldığından bunları yorumlamaya çalışmak, sorunun iyice kavranabilmesi açısından yararlı gözükmektedir. Bunlar arasında "Eski devlet mekanizmasını devraldık", "Çarlık bürokratları Sovyet kurumlarına girmeye... Rusya Komünist Partisi üyelik kartları çıkartmaya başladılar" ve "deklase olan, yani sınıf kanalından çıkan ve proletarya olarak varlığı sona eren sanayi proletaryası" ifadeleri bu bakımdan belirleyici önemdedir. Eğer burjuva devlet varlığını koruyorsa, eski bürokrasi partiye dolmuşsa, üstelik işçi sınıfı da yok olmuşsa, bunlardan burjuva topluma ait, onun temsilcisi bir bürokrasinin partiyi ele geçirip iktidara geldiği, yani bir karşı-devrimle proletarya diktatörlüğünün yıkılıp yerine yeniden burjuvazinin diktatörlüğünün kurulduğu sonucuna ulaşmak zor olmaz.

Bu yüzden, sağlıklı bir değerlendirmeye ulaşabilmek için, kullanılan ifadeleri ait oldukları koşullar ve bütünlükleri içerisinde ele almak gerekmektedir. Lenin, Çarlık bürokratlarının Sovyet kurumlarına ve partiye girdikleri biçimindeki sözleri, Mart 1919'da sekizinci kongrede Parti Programı üzerine rapor verirken söylüyordu. Bürokratlaşma ve bürokrasiye karşı mücadele üzerinde de durduğu bu konuşmasında Lenin, aynı zamanda, burjuva devlet aygıtını tamamen yıkıp parçalamış olduklarını bir kere daha vurguluyordu:

"kültür eksikliği Sovyet iktidarının önemini azaltıyor bürokrasiyi canlandırıyor. Sovyet aygıtı sözde bütün çalışan halk için erişilebilir, ama gerçekte, hepimiz bildiğimiz gibi, hepsi için erişilebilir olmaktan uzak. Kanunlar engel olduğu için değil... Ama bu konuda yalnızca kanunlar yeterli değil. Çok büyük miktarda eğitimsel, örgütsel ve kültürel çalışma gerekli." (Lenin, *Toplu Eserler*, c. 29, s. 179)

"Tamamıyla bürokratik ve burjuva baskı aygıtını... temellerine ka-

dar yıktık. ...

Çarlık bürokratları Sovyet kurumlarına girmeye başladı... Rusya Komünist Partisi üyelik kartları çıkartmaya başladılar. Kapıdan dışarı atıldılar, camdan içeri giriyorlar. ...

Yalnızca bütün nüfus hükümet çalışmasına katıldığı zaman, bürokrasiyle savaşı nihai sona, tam zafere ulaştırabiliriz... Bu düşük kültürel düzeyin sonucu, programına göre *çalışan halk tarafından* hükümet etme organları olan Sovyetlerin, aslında çalışan halkın bütünü tarafından değil, ama proletaryanın ileri kesimi tarafından *çalışan halk için* hükümet etme organları olmalarıdır. ...

yöneten işçi kesimi, aşırı derecede *küçük*. ...

Bürokrasi yenildi. Sömürücüler saf dışı edildi. Ama kültürel düzey yükselmedi, bu yüzden bürokratlar eski mevkilerini işgal ediyorlar." (Lenin, *Toplu Eserler*, c. 29, s. 182-4)

Ayrıca Lenin bu konuşmasında, yığınların kültürel düzeyi yükselinceye kadar orduda, sanayide, kooperatiflerde ve her yerde burjuva uzmanlardan yararlanmak zorunda olduklarını, onların yüksek ücretlerle satın alınmalarının, yararlarıyla karşılaştırıldığında, çok küçük, önemsiz bir fedakarlık olduğu görüşünü tekrarlıyordu. Lenin'in sözlerinde –birçok başka yerde de rastlanabileceği gibi– bürokratik baskı aygıtının, burjuva devletin yıkılmış olduğunun belirtilmesinin yanısıra, bürokratlaşmanın asıl nedenlerinin bir açıklamasını da bulmak mümkün. Eski bürokrasi yenilmiştir, ama kültürel düzeyinin yetersizliği yüzünden işçi sınıfının ancak çok küçük bir kısmı yönetimi gerçekleştirmektedir. Sovyetler, sınıfın, halkın kendi yönetimi olacağına, işçi sınıfının ileri kesiminin bütünü adına yönetimine dönüşmektedir. Bu da bürokrasiyi yaratmaktadır. Yine yığınların kültürel düzeyinin yetersizliği nedeniyle, işçi sınıfı iktidarının denetimi altında burjuva uzmanlardan yararlanmak, bu ihtiyaç ortadan kalkıncaya kadar, geçici bir süre için, yüksek ücret karşılığında onların hizmetlerini satın almak gerekmektedir. Yani bürokratlaşma sorununun kaynağı, eski toplumdan devralınan bürokrasi, burjuva uzmanlar değil, –eski bürokratik aygıt yıkılmıştır, bürokratlardan, uzmanlardan tek tek denetim altında yararlanıl-

maktadır– işçi sınıfının yığınsal yönetiminin yetersizliğidir.

Yönetime yığınsal katılımının gerilemesinden öteye, iç savaş döneminde, işçi sınıfı maddi olarak da daraldı, küçüldü. Savaş koşulları sanayi üretimini son derece azalttı, üretici güçleri yıkıma uğrattı. Yiyecek ve temel ihtiyaç maddelerinin yokluğu, kıtlık, şehirlerde yaşam koşullarını ağırlaştırdı, zorlaştırdı. Cepheye savaşmaya gidenlerin yanısıra, yiyecek bulabilmek için köylere, kırsal alana göç edenler, şehirleri boşalttı. İç savaşın sonunda 1920’de, üretim, 1913’ün yüzde 13’ü düzeyine düşmüştü. Yine 1920’de, 1917’ye göre Petrograd’ın nüfusu yüzde 57,5, Moskova’nın yüzde 44,5, kırk büyük il merkezinin yüzde 33 azalmıştı. Sanayi işçilerinin sayısı ise, 1917’de 3 milyondan 1921’de 1,2 milyona kadar inmişti.

İç savaştan sonra NEP’e geçilmesinin nedenleri arasında sanayinin yıkılması, işçi sınıfının küçülmesi, erimesi de vardı. Lenin, Mayıs 1921’de partinin Onuncu Tüm-Rusya Konferansı’na Aynı Verge Üzerine rapor verirken işçi sınıfının sınıfsızlaşmasına (deklase olmasına) değiniyor, aynı zamanda da işçi sınıfının bu durumunu iktidarını sürdürmesi açısından değerlendiriyordu:

“Menşevikler ve Sosyalist-Devrimciler, proletarya sınıfsızlaştığı için proletarya diktatörlüğünün görevlerini terk etmemiz gerektiği bağırtılarıyla bizi sağır ettiler. Bunu 1917’den beri bağırtıyorlar ve şaşırtıcı olan, 1921’e kadar bunu bağırmaktan yorulmadılar. Ama biz bu saldırıları duyduğumuz zaman, sınıfsızlaşma olmadığını, arızalar olmadığını söylemiyoruz. Söylediğimiz, Rus ve uluslararası gerçeklikler öyle ki, proletarya, sınıfsızlaştığı bir dönemden geçmek zorunda olmasına ve bu sakatlıkları çekmek zorunda olmasına rağmen, yine de siyasi iktidarı kazanma ve elinde tutma görevini yerine getirebilir.” (Lenin, *Toplu Eserler*, c. 32, s. 412)

Lenin, bir yandan işçi sınıfının eridiğini, sınıfsızlaştığını doğrularken, bir yandan da siyasi iktidarı elinde tutmasından söz ediyordu. Bu anlamda, belli ki, Lenin’in sınıfsızlaşma dediği, mutlak bir yok olma, iktidarını sürdüremeyecek düzeyde bir ortadan kalkma değildi.

Lenin’in bu konudaki en tartışmalı ifadesi, yine NEP’i savunmak üzere, Ekim 1921’de Siyasi Eğitim Bölümleri İkinci Bütün Rusya Kongresine rapor verirken söylediklerinde bulunmaktadır:

“eğer kapitalizm bundan kazançlı çıkarsa, sanayi üretimi büyüyecek ve aynı zamanda proletarya da büyüyecek. Kapitalistler politikamızdan kazançlı çıkacaklar ve ülkemizde savaş yüzünden ve umutsuz yoksulluk ve yıkım yüzünden deklase olan, yani sınıf kanalından çıkan ve proletarya olarak varlığı sona eren sanayi proletaryasını yaratacaklardır. Proletarya büyük ölçekli kapitalist sanayide maddi değerlerin üretimiyle meşgul olan sınıftır. Büyük ölçekli kapitalist sanayi harap olduğu için, fabrikalar durduğu için, proletarya da yok olmuştur. Bazen istatistiklerde sayılmıştır, ama ekonomik olarak bir arada tutulmamaktadır.” (Lenin, *Toplu Eserler*, c. 33, s. 65)

Lenin’in bu sözleri işçi sınıfının iç savaşta bütünüyle yok olduğu biçiminde yorumlanabilmektedir. Aslında Lenin, aynı konuşmasının çeşitli yerlerinde proletaryanın önderlik mücadelesinden, işçi devletinden, proletarya iktidarının varlığından da söz etmektedir. Dolayısıyla bu durumda işçi sınıfının bütünüyle yok olması ifade si olsa olsa aşırı bir abartma ya da ölçüsü kaçmış bir vurgulama olur.

İşçi sınıfının sınıfsızlaşması üzerine daha tam ve isabetli bir tanım ise, yine Lenin’in, daha önce Haziran 1921’de Komünist Enternasyonal Üçüncü Kongresi için hazırladığı “RKP’nin Taktikleri üzerine Rapor için Tezler”de bulunabilir:

“Sovyet Rusya tarafından 1917-21’de izlenen yiyecek politikası ... tarihi görevini yerine getirdi: yıkılmış ve geri bir ülkede proletarya diktatörlüğünü kurtardı.” (Lenin, *Toplu Eserler*, c. 32, s. 458)

“Proletarya diktatörlüğü, sınıf mücadelesinin sona ermesi değil, aksine yeni biçim ve yeni silahlarla sürdürülmesi anlamını taşır. Sınıflar var oldukça, tek ülkede devrilen burjuvazi uluslararası ölçekte sosyalizme saldırılarını on misli kuvvetlendirdikçe, bu diktatörlük zorunludur. Geçiş döneminde, küçük çiftçi sınıfının belirli yalpalamalar geçirmesi kesindir. Geçişin zorlukları ve burjuvazinin etkisi, kaçınıl-

maz olarak bu kitlenin ruh durumunun günden güne değişmesine neden olur. Hayati temeli olan büyük ölçekli sanayinin yıkımıyla zayıflayan ve bir dereceye kadar deklase olan proletaryanın üzerine, çok zor ama tarihsel olarak her şeyden önemli, bu yalpalamalara rağmen dayanma ve emeği sermayenin boyunduruğundan kurtarma davasını zafere götürme görevi düşer.” (Lenin, *Toplu Eserler*, c. 32, s. 460)

Komintern tezleri olarak hazırlanan bu metindeki ifadeler, konuşmada kullanılan sözlere göre, doğal olarak daha bütünlüklü ve dengelidir. Proletarya diktatörlüğünün yaşamakta olduğu saptamasının yanısıra, proletaryanın sınıfsızlaşması da bir dereceye kadar kaydıyla, zayıflamayla nitelenmektedir. Proletaryanın zayıflaması, sınıfsızlaşması mutlak yok olma derecesinde olmadığı gibi, sınıf mücadelesini, diktatörlüğünü sürdürme, burjuvaziyi yenme, sosyalizmi zafere götürme görevi de devam etmektedir.

Lenin’in sözlerine de dayanarak, işçi sınıfının iç savaşta zayıflamakla, bir dereceye kadar sınıfsızlaşmakla birlikte, proletarya diktatörlüğünün varlığını koruduğu, Sovyet devletinin iç savaşın sonunda da yine proletaryanın iktidarı olduğu değerlendirmesine ulaşılabilir. Bu durumda eski toplumdan devralınan uzmanlar ve bürokratlar, burjuva devlet aygıtının parçası değil, proletarya diktatörlüğünün denetiminde, kendilerinden yararlanan bireylerdir. Dolayısıyla bürokratlaşma sorunu, devralınmış bir burjuva bürokratik aygıtta değil, Sovyet iktidarının kendi yapısında, iç işleyişinde aranmalıdır.

Devrilen eski bürokrasinin denetlenmeye çalışılarak yeniden görevlendirildiği sürecin canlı bir özetlemesi, Lenin’in Kasım 1922’de Komünist Enternasyonal Dördüncü Kongresinde yaptığı ve “eski devlet mekanizmasını devraldıkları” yönündeki sözlerinin yer aldığı konuşmada bulunabilir:

“Eski devlet mekanizmasını devraldık ve bu bizim şanssızlığımızdı. Çok sık bu mekanizma bize karşı çalışıyor. 1917’de, iktidarı aldık-tan sonra, hükümet görevlileri bizi sabote ettiler. Bu bizi çok korkuttu ve ‘Lütfen geri gelin’ diye yalvardık. Hepsi geri geldiler, ama bu bizim şanssızlığımızdı. Şimdi, koca bir hükümet çalışanları ordumuz

var, ama onlar üzerinde gerçek denetim uygulayacak yeterince eğitilmiş güçlerimiz eksik. Pratikte, sıklıkla olan, siyasi iktidarı gerçekleştirdiğimiz burada, tepede, makinenin bir şekilde işlemesi; ama aşağıda hükümet çalışanlarının keyfi denetimi var ve bunu sıklıkla bizim önlemlerimizi tersine çevirecek bir biçimde kullanıyorlar. Tepede, tam olarak bilmiyorum, ama her halükarda sanıyorum en fazla birkaç bin, dışarıda da on binlerce kendi insanımız var. Ama aşağıda, çardan ve burjuva toplumundan aldığımız ve kısmen kasıtlı, kısmen bilmeden bize karşı çalışan yüz binlerce görevli var. Bu konuda hemen bir gecede bir şey yapılamayacağı açık. Mekanizmayı iyileştirmek, yeniden biçimlendirmek ve yeni güçleri katmak için yıllarca ağır çalışma gerekecek. Bunu bayağı hızlı, belki de aşırı hızlı yapıyoruz. Sovyet okulları ve İşçi Fakülteleri oluşturuldu; birkaç yüz bin genç insan öğrenim görüyor; belki çok hızlı eğitim görüyorlar, ama her halükarda, bir başlangıç yapıldı ve sanırım bu çalışma meyvesini verecek. Eğer aşırı acele çalışmazsak, birkaç yıl içinde devlet aygıtımızı bütünüyle elden geçirmeye yetenekli, büyük bir genç insanlar topluluğumuz olacak.” (Lenin, *Toplu Eserler*, c. 33, s. 428-9)

Burada eski devlet mekanizmasının devralınmasından söz edilmesine rağmen, sözlerin devamından kastedilenin eski devlet mekanizmasının korunması değil, eski devlet görevlilerin proletarya devleti tarafından çalıştırılmaları olduğu anlaşılıyor. İşaret edilen sorun ise, onlar üzerinde iktidarın denetiminin, tepeden aşağıya kadar, Sovyet devletinin her köşesinde, yeterince, olması gerektiği gibi gerçekleştirilememesidir. Buna çözüm ise, Sovyet iktidarının gençleri eğitip kendi yöneticilerini yetiştirmesinde aranmaktadır. Bu noktada ise, Sovyet iktidarının daha sonraki gelişimine, devlet yapısının, karakterinin biçimlenmesine ilişkin ipuçları belirlemektedir. Lenin’in hızının aşırılığından kuşkulandığına da değindiği eğitim süreciyle, gerçekten işçi sınıfı saflarından yaratılan yeni bir yönetici tabakanın burjuva toplumundan devralınan bürokrasinin yerini alması başarılı olmuş, ama yöneten - yönetilen ayrımı yerleşiklik kazandığı ölçüde, yeni yönetici tabakanın işçi sınıfı kökenli olması, bürokratlaşmayı engellemekte yeterli olamamıştır.

Bütün bu çerçevede iç savaş döneminde de sorun, Sovyet iktida-

rının proletarya egemenliği, diktatörlüğü olmaması değil, bu egemenliğin sınıfın yığınsal yönetimi biçiminde gerçekleşmesindeki, bu anlamıyla proletarya demokrasisindeki aksaklıktır. İşçi sınıfının yönetiminin onun adına öncü kesimine kadar daralması, yöneten - yönetilen ayrımını kalıcılaştırmış, işçi sınıfını bürokratlaşmaya karşı mücadelede, devlet biçimi anlamında demokrasi düzeyinde silahsızlandırmıştır. İç savaşta işçi sınıfının daralmasının, sınıfsızlaşmasının ve burjuva uzmanlardan, yöneticilerden yararlanılmasının etkisi ise, sorunu daha da ağırlaştırmak olmuştur. Sovyet iktidarı altında, yığınların kendisine terk ettiği yönetimi kalıcılaşan tabakanın, yönetim ayrıcalığını maddi ayrıcalıklarla tamamlayarak çıkarları işçi sınıfından farklılaşan bir bürokrasiye dönüşmesi ise daha ileriki dönemlerde gerçekleşmiştir.

REJİMİN KARAKTERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE DÖNEMİN YERİ

Sovyet iktidarının geçirdiği iç savaş dönemi, sınıf mücadelesinin, birbirleriyle uzlaşmaz biçimde çelişen kapitalizm ve sosyalizm arasındaki ölümüne kavganın gerek Rusya'da gerek dünya çapında en üst boyutlara tırmandığı bir zaman süreciydi. Bu dönemde dünya sosyalist devrimi olasılığı güncellik kazanırken Rusya ve dünya burjuvazisi de, dünya devriminin ilk adımı Sovyet iktidarını boğmak için, bütün karşı-devrimci güçleri seferber ediyordu. Bu ölüm-kalım mücadelesinin sonuçlanma biçimi, gerek Sovyet iktidarını gerek dünya politik saflaşmalarını kalıcı biçimde etkilemek durumundaydı. Dolayısıyla söz konusu dönem, uzun bir süre için, ardından gelen dönemleri etkileyen, onların birçok özelliğini belirleyen bir dönem oldu.

Çelişkilerin, çatışmaların yoğunlaştığı bu dönemde, birbirine paralel ama farklı çok sayıda alanda köklü değişiklikler gerçekleşti. Dünya devriminin olsun, Sovyet iktidarının olsun akıbetlerinin bir bütün olarak değerlendirilmelerinde, meydana gelen değişim incelenirken kaçınılmaz olarak bu tek tek gelişmeler ele alınmakta ve

süreci belirleyici olanları saptanmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan yapılan farklı saptamalar da yine farklı değerlendirmelere ve nitelermelere yol açmaktadır. Bu anlamda, Sovyet devletinin proletarya diktatörlüğü veya burjuva diktatörlüğü görülmesi gibi taban tabana zıt değerlendirmelerin ortaya çıkması, sürecin çelişkili olması ve karşıt gelişmeleri içinde barındırmasına ve farklı değerlendirmelerin de bu yanların ağırlıklarını farklı saptamalarına dayandırılabilir.

Daha somut olarak bu keskin mücadeleler döneminde, başarılar ve başarısızlıklar, zaferler ve yenilgiler, kazanımlar ve kayıplar birbirinin içine geçmişti. Zaferler büyük kayıplar pahasına elde edilirken yenilgilerin içinde de gelecek mücadelelerin üzerine basarak yükseleceği mevziler kazanılıyordu. Bu da söz konusu süreçlerin karakterinin çelişkili olması, olumlu ve olumsuz özellikleri birlikte barındırması demektir. İkincil yanların koşullara bağlı olarak öne çıkabileceği, ağır basabileceği de düşünüldüğünde, daha sonraki farklı gelişmelerin, dönüşümlerin anlaşılmasında, bu çelişkili yapının kavranması anahtar bir önem kazanır.

Ekim Devriminin ardından yükselen dünya devrimi dalgası, işçi sınıfının dünya ölçeğinde egemenliğini yaratamadı, yenilgiyle sonuçlandı. Ama Sovyet iktidarının yıkılmasını engellemekte etkili olduğu gibi, işçi sınıfının çeşitli ülkelerde komünist partilerinin gelişmesini, mücadele temellerinin sağlamlaşmasını sağladı. Oluşan Üçüncü, diğer adıyla Komünist Enternasyonal'de, Sovyet Devriminin dünya devriminin ilk adımı olması temelinde Bolşevik Partinin, Rusya Komünistlerinin belirgin bir ağırlığı vardı. Bu ağırlık, dünya devrimci atılımı içerisinde Rusya işçi sınıfının en büyük çabayı ve fedakarlığı üstlenmesine karşılık geliyordu. Dünya işçi sınıfının Sovyet iktidarını savunması da, dünya devriminin bir parçasının, iktidarın alınmasının başarıldığı önde gelen parçasının savunulmasıydı. Ama devrimci dalganın yenilip geri çekilmesi koşulları değiştirdi. Komintern'de, oluşum sürecinde yer edinmiş olan Bolşeviklerin ağırlığı, değişen koşullarda diğer parti-

lerle Rusya Komünist Partisi arasında bir dengesizliğe yol açıyor, bu da Sovyetlerdeki gelişmelerin, yönelimlerin öteki komünist partileri etkilemesini, onları da aynı doğrultuda yönlendirmesini kolaylaştırıyordu. Bu anlamda, işçi sınıfının dünya devriminin en önde giden, en fedakar parçasının temsilcisi olarak Bolşeviklerin Komintern'deki ağırlığı, dünya işçi sınıfının en ileri mevzisi olarak Sovyet iktidarını savunmasının, ileride başka koşullarda, bu defa dünya işçi sınıfının Sovyetlerdeki parçasına tabi kılınmasına dönüşürülmesine izin veren bir etken oluyordu.

Bu süreçte Sovyet iktidarının geçirdiği değişimler, çeşitli gelişmeler de çelişkili karakter taşır. Söz konusu dönem çok önemli bir dönüm noktası olduğu için, birbirleriyle şu ya da bu ölçüde bağlantılı ama farklı alanlarda çok sayıda gelişme, aynı sürede gerçekleşmiştir. Bunların da farklı doğrultularda olanlarının ayırt edilmeleri, belirleyici olanlarının saptanmaları, rejimin karakterinin belirlenebilmesi açısından öneme sahiptir.

Sovyet iktidarının iç savaşı kazanıp ayakta kalması, neredeyse bir mucizedir. Batı Avrupa işçi sınıflarının sosyalist devrimlerinin ve iktidarlarının yardımı olmaksızın yaşayamayacağı düşünülen Sovyet iktidarı, hemen hemen yok olma noktasına gelmekle birlikte, sonunda varlığını sürdürmeyi başarmış, ama bu sırada da maddi ve manevi çeşitli boyutlarda çok ciddi kayıplar vermiştir. Bir yandan Sovyet iktidarı yıkılmanın eşliğindeki durumuna göre bu mücadeleden güçlü çıkarken, diğer yandan söz konusu kayıplar da onu ilerideki koşullarda belirli gelişmeler karşısında zayıf bırakan noktalar olmuştur.

İç savaş dönemi politik düzeyde diktatörlük uygulamalarıyla, ekonomik düzeyde de komünizm uygulamalarıyla çoğu kez özdeşleştirilerek ele alınan dönemdir. Hatta bundan öteye, tek parti iktidarının ortaya çıkması, parti içi demokrasinin son bulması ve işçi sınıfının da sınıf olmaktan çıkması gibi gelişmeleri ileri süren çeşitli yaklaşımlarca, proletarya iktidarının ortadan kalktığı dönem olarak görülür. İşaret edilen süreçlerin aynı döneme karşılık geldik-

leri yadsınamaz, ama bu her birinin ve aralarındaki bağlantıların ayrıca ele alınması gerektiğini ortadan kaldırmaz. O zaman toptancı ya da kolaycı isimlendirmeler yerine, çeşitli yönlerin şu ya da doğrultudaki gelişmelerini de içeren daha isabetli bir değerlendirme yapılması mümkün olur.

Tek partililik sorunu da bu çerçevede ele alınmalıdır. İç savaş döneminin sonunda geriye yalnızca Bolşevik Parti kalmış, diğer partiler ortadan kalkmışlardır. Bu gelişimi, özel olarak Bolşeviklerin tek parti diktatörlüğünü hedefleyerek planladıkları ve gerçekleştirdikleri bir süreç biçiminde görmek ve göstermek mümkün değildir. Önce gerici ve burjuva partiler, sonra küçük-burjuva sosyalist partiler, Sosyalist-Devrimciler ve Menşevikler, karşı-devrim saflarında yer aldıkları ölçüde hakları, özgürlükleri kısıtlanmış, ellerinden alınmış, yasaklanmışlar ve baskılara uğramışlardır. Dolayısıyla diğer partilerin ortadan kalkıp geriye Bolşevik Partinin kalması, tek partinin varlığına göre tarif edilen bir siyasi modelin değil, bu tarihsel gelişmenin ürünüdür. Ama öte yandan partilerin sayısı demokrasinin ölçüsü olarak alınıp demokrasinin varlığı da çok partililiğe bağlanmamalıdır. Çok partililiğin zorunlu görülmesinin tersine, Rusya'dakinin benzeri koşullarda, yani işçi sınıfının siyasi birliğinin sağlandığı, küçük-burjuva partilerinin de işçi sınıfı devletiyle açık çatışma içine girdiği durumda, tek partililik yine muhtemel sonuç olmalıdır. Burada tek partililiğin muhtemel görülmesinin, Sovyet iktidarının ileriki dönemlerinde tek partinin yöneticiliğinin yasal düzeye çıkartılmasından kökten farklılığına işaret etmekte de yarar vardır.

Rejimin kazandığı özellikleri, ortaya çıkan sonuçları değerlendirirken, genel, 'saf' demokratik ilkeler aramak yerine, proletarya diktatörlüğünün çeşitli sınıflara karşı uygulamaları arasında ayırım yaparak soruna yaklaşmak gerekir. Burjuvaziye yönelik kızıl terörde veya iki cephe arasında yalpalayan küçük-burjuva partilere karşı girişilen değişken etkisizleştirme uygulamalarında basitçe demokrasinin karşıtı bir diktatörlük görmek, işçi sınıfı demokrasisi

açısından fazla anlamlı değildir. İşçi sınıfının egemenliği açısından belirleyici sorun, işçi sınıfının haklarının, özgürlüklerinin, demokrasininin mutlaklığıdır. Bu temelde işçi sınıfı iktidarı, öncelikle mücadele ettiği sınıflara karşı gereken her önlemi alma hakkına sahiptir. İşçi sınıfı demokrasisi açısından, ancak bu hakkın mutlaklığını saptadıktan sonra, söz konusu önlemlerin somut koşullarda gerekliliği ya da aşırılığı tartışılabilir. Bu durumda sorun bir anlamda ölçü sorunudur ve yeni oluşmuş bir iktidarın çatışma koşullarındaki acemilikleri ya da kabalıkları nedeniyle ölçünün kaçması anlaşılabilir hatalar olur. Ama söz konusu olan işçi sınıfının kendisine yönelik baskı uygulamaları olursa, bu defa ölçü sorunu başka bir içerik kazanır. Çünkü bu durumda doğrudan doğruya işçi sınıfının haklarının, özgürlüklerinin kısıtlanması gündemdedir. İşte bu yüzden sınıfın kendi disiplini, birliği adına işçi sınıfına yönelen baskılar, tekil bireylere istisnai uygulamaların ötesine geçtiği ölçüde işçi sınıfı demokrasisini de zayıflatmak durumunda olur. Zaten işçi sınıfının inisiyatifinin, demokrasisinin gelişmesine hizmet etmeyen yaklaşımlar, uygulamalar, sürecin ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkan bozulmaların dayandığı kusurlar olarak en önemlilerini oluşturmaktadır.

İşçi sınıfı demokrasisi açısından bu dönemde Sovyet iktidarı değerlendirilirken öne çıkan, diktatörlük uygulamalarının işçi sınıfına da yönelmesinden çok, sınıfın yönetime katılmasının zayıflaması nedeniyle işçi sınıfı demokrasisinin daralmasıdır. İşçi sınıfı yönetime yığınsal olarak katılımdan geri çekildiği ölçüde, yönetim sınıf adına onun en ileri kesimi tarafından gerçekleştirilir olmuştur. Devlet işlevleri, yönetim, esas olarak partililer tarafından yerine getirildikçe, giderek parti ve devlet pratik işleyiş açısından birbirlerinden ayırt edilemez olmuş, Komünist Parti ve Sovyet aygıtı büyük ölçüde birbiriyle çakışmıştır. Bu gelişme istenen bir şey olmadığı gibi, Ekim Devrimi öncesinde ve sırasında hedeflenenlere, öngörülere de aykırıdır. Lenin ve Bolşevikler, Sovyetleri etkisizleştirmekle, iktidarı sınıfın elinden almakla, parti diktatörlüğü kurmak-

la suçlanamazlar. Aksine bu gelişmelere karşı, sınıfın yönetimden geri çekilişini tersine çevirmek için çok büyük ölçüde çaba harcamışlar, mücadele etmişlerdir. Ama maddi ve manevi gelişmişlik düzeyinin yetersizliği, ekonominin tahribi, işçi sınıfının dağılıp küçülmesi, kültürel gerilik, demokratik eğitim eksikliği gibi nesnel ve öznel olumsuz koşullar temeli üzerinde bu mücadelede başarılı olamamışlardır. İşte bu sonuç itibarıyla ve işçi sınıfı demokrasisindeki daralmanın, yönetimin sınıf adına onun en ileri kesimi Komünist Partide toplanmasının, daha sonra Sovyet iktidarının kaderi üzerinde belirleyici önem kazandığını göz önünde tutarak, yani sonucu bilerek tarihe bakmanın avantajıyla, söz konusu mücadelelenin yetersiz kaldığı söylenebilir. Bu noktada Lenin ve Bolşevikler, olsa olsa, parti ve devlet yönetiminin çakışmasına hiçbir biçimde izin vermemeyi başaramamakla, bir anlamda gerçekliğe teslim olmakla 'suçlanabilirler'. Çeşitli ifadeleri de esas olarak yığınların yönetiminin geliştirilmesi doğrultusunda olmakla birlikte, arada istisnai olarak parti ve sovyet ayrımını gözetmeyen, parti diktatörlüğünü hoş gören ya da buna açık kapı bırakan yaklaşımları da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Sovyet iktidarının karakterinin değerlendirilmesi, işçi sınıfı demokrasisi açısından yapıldığında, sınıfın konumu, hakları, özgürlükleri, özellikleri belirleyici olarak alınmak durumundadır. Bu temelde, işçi sınıfının devrimiyle, işçi sınıfı iktidarı olarak oluşmuş olan Sovyet devleti, bu dönemde de aynı karaktere sahiptir. Egemenlik işçi sınıfına aittir; bu sınıfın hakları, özgürlükleri mutlaklıktır. Ama sınıfın yığınları gündelik yönetim işlerine yeterince katılmadıkları, bundan geri çekildikleri ölçüde, yönetim, fiilen sınıfın en ileri, öncü kesimine, komünist partisine kadar daralmıştır. Bu gelişme, sınıf adına yönetimi kalıcılaşan yani siyasi ayrıcalıklı bir kesimin ortaya çıkış sürecinin başlamasına da karşılık gelir. Öte yandan bu, maddi ayrıcalıklı bir bürokrasinin doğmasıyla aynı şey değildir. Bu dönemde kendilerine yüksek ücretler ödenen burjuva uzmanlar, vb. egemenliğe sahip değildirlere; yalnızca denetim altın-

da geçici olarak kendilerinden yararlanan bir kesimdirler. Yerlerine proletaryanın saflarından kendi uzmanları, yöneticileri yetiştirilip yerleştirildiğinde de işlevleri ve varlıkları sona ermiştir. Yöneten kesimde, Komünist Partide yer almak ise, söz konusu dönemde, maddi ayrıcalık sağlamanın tersine, büyük özverilere karşılık gelir. Cephede en ön safta savaşmaktan, çalışma seferberliğinde zor koşullarda, karşılıksız, uzun saatler boyu çalışmaya, yiyecek toplama birlikleriyle sınıf mücadelesini kırlara taşımaya kadar her alanda en önde mücadele edenler, en büyük maddi fedakarlıklara katılanlar, en çok çaba harcayanlar partililerdir. Bu yüzden bu dönemde sorun, maddi ayrıcalıklı bir bürokrasinin egemenliği değil, yığınların yönetimi sınıf adına öncüsüne bırakmasının bürokrataşmaya karşı mücadeleyi zayıflatması, hatta bir bakıma başarısızlığa mahkum etmesidir.

Rejimin karakterinin saptanmasında belirleyici olanlar, işçi sınıfının konumu, özellikleriyken diğer sınıflarla olan ilişkilerin etkilerini de göz önünde tutmak, işçi sınıfının diğer sınıflarla mücadelelerini de değerlendirmek gerekir. Bir bütün olarak gelişmeler, bu sınıflar mücadelesinin somutta kazandığı biçimlerin ürünüdür. İç savaş döneminde, siyasi gelişmelere, diktatörlük uygulamalarına olduğu gibi, ekonomik gelişmelere, savaş komünizmi uygulamalarına da, tırmanıp açık çatışma boyutuna ulaşan sınıf mücadelesi yol açmıştır. Emperyalistler de dahil burjuvaziye karşı mücadele bütün sanayinin kamulaştırılmasına varmıştı. Savaş koşulları ekonominin merkezileştirilip bir elden yönetilmesini gerektirirken, el konulan işletmelerin, verimliliği artırmak üzere, birleştirilip merkezi biçimde yönetilmeleri ve aralarında meta alışverişi yerine merkezi ürün ve işgücü dağıtımına geçilmesi, meta ekonomisinin ortadan kalkmasını hızlandırdı. Bir yandan çalışma zorunluluğu ve ücret yerine karneyle ürün dağıtımını, diğer yandan da köylünün tahıl fazlasına doğrudan el konulması aynı sürecin parçalarıydı. Çalışmanın ve ürün dağıtımının merkezi olarak ihtiyaçlara göre düzenlenmesi ve paranın ortadan kalkması noktasına ilerleyen süreç, bir bakıma

iç savaşın zorunlulukları yüzünden bu biçimi almıştı. Daha doğrusu, sürecin hareket ettiricisi ve bu kadar hızla bu boyuta ilerleten, iç savaşın zorunluluklarıydı. Ama doğrultusu da komünizmin hedeflerine, ideallerine aykırı değildi. Bu yüzden sürecin ulaştığı boyutlar, savaş komünizmi uygulamaları, çoğu kez övünçle, komünizmin ideallerine uygun olarak, kısa sürede hedeflere ulaşmak biçiminde değerlendiriliyordu. Ekonomik politika olarak benimsenmiş olması nedeniyle, savaş komünizmi uygulamaları, iç savaşın fiilen bitmesinden sonra da, Yeni Ekonomik Politika, NEP'e geçildiği tarihe kadar sürdürüldü.

NEP'e geçişi zorlayan da yine sınıf mücadelesi, bu defa köylülük olan mücadeleydi. Toprak devrimiyle elde ettiği toprakları savunma temelinde beyaz restorasyona karşı Sovyet iktidarını destekleyen köylülük, iç savaş sona erip bu tehlikenin ortadan kalkmasıyla, tahıl fazlasının zorla elinden alınmasına direnmeye geçti ve isyana başladı. Sanayi temeli yıkılmış, dağılarak küçülüp zayıf düşmüş işçi sınıfı, işçi sınıfı iktidarı, köylülüğün direnişi ve isyanıyla geri adım atmaya zorlanıyordu. Tahıl fazlasına el koyma uygulamasının kaldırılıp yerine belirli bir vergi getirilerek köylünün bunun üstünden artanı pazarda satmakta özgür bırakılması, yeniden meta ilişkilerinin gelişmesine izin verilmesiydi. Gelişen meta ilişkileri bir alandan diğerine yayılarak, işletmelerin mali bağımsızlıkları, toplu sözleşme düzeni, ticaret ve girişim özgürlüğü, istikrarlı para kuru, vb. uygulamalarına kadar vardı. NEP de bir zorunluluğun, işçi sınıfının köylülüğün direnişini ezecek güçte olmamasının sonucuydu. Ama burada sorun, savaş komünizmi ve NEP uygulamalarının sosyalizmin inşası açısından konumlarıdır. Savaş komünizmi ve NEP uygulamaları gerek uygulandıkları dönemlerde gerek daha sonraki çeşitli dönemlerde bu açıdan tartışma konusu olmuşlardır.

Bu tartışmalar içerisinde görüşler, bir uçta savaş komünizminin sosyalizmin gereği olan ekonomik politika ve NEP'in zorunlu bir sapma olduğundan diğer uçta tersine NEP'in aslında sosyalizme

uygun olan ekonomik politika ve savaş komünizminin de bundan zorunlu bir sapma olduğuna kadar bir yelpaze içinde yer almaktadır. Daha sonraki gelişmeler içinde, savaş komünizmi yandaşı görüşler toplumsallaştırma ve planlı ekonomi uygulamalarına dayanak olmuş, NEP yandaşı görüşler de piyasa sosyalizmi savunularını desteklemekte kullanılmıştır. Gerçeklik ise, savaş komünizmi ve NEP tartışmalarında ortaya çıkan iki uçtaki görüşlerin arasında bir yerde bulunabilir. Bu da, hem savaş komünizminin hem de NEP'in kendi koşullarının zorlamalarıyla, zorunluluklarıyla ilişkisine dayandırılabilir. Sovyet iktidarını, kabaca, iç savaş koşulları savaş komünizmine, köylülükle uzlaşma gereği de NEP'e zorlamıştır. Ama bu, gerçeğin bir kısmıdır ve sınırlı bir değerlendirme sayılır. Söz konusu uygulamalara sosyalizmin inşası açısından bakıldığında doğrudan farklılığından söz etmek gerekir. Böyle ele alındığında savaş komünizminde, maddi temelin kaldıramayacağı bir boyuta da varmış olsa, komünizm doğrultusunda ilerleme, büyük bir çöküşle komünizmin ideallerinin gerçekleştirilmesi bulunur. NEP'de ise, fazla ileri gidip üzerine basacağı zeminden kopulduğu için bir geri çekilme, sosyalist inşa süreci açısından geçici olması gereken bir gerileme görülür. Bu anlamda iki ekonomik politikanın da dayandığı koşullar, zorunluluklar mevcuttur. Ama sosyalizme yönelmek, ilerlemek açısından bu ikisi eşit konumda değildir. NEP, meta ekonomisi doğrultusunda, kapitalizm doğrultusunda bir geri çekilmeyi temsil ederken, savaş komünizmi, komünizmin ideallerini gerçekleştirilmeye yönelik bir ileri atılımı temsil eder.

Sovyet iktidarının, sosyalizm deneyinin daha ileriki dönemlerinde, gelişmenin zigzagları içerisinde, ileri atılımların ve üzerine basılan zeminin güçlendirilmesinin gündeme geldiği çeşitli dönüm noktalarında, savaş komünizmi ve NEP değerlendirmeleri tekrar tekrar tartışma konusu oldu. Çeşitli dönemlerde gündeme gelen önermeler benzer biçimlerde de ifade edilseler, günün koşullarına bağlı olarak, bazen sosyalizmin gereklerine, bazen de sosyalizmden uzaklaşmaya karşılık geldiler. Ama bütün bu tartışmalar, mücade-

leler içerisinde, 1920'lerin karşıt uygulamalarına ilişkin değerlendirmeler, hâlâ temel bir yer tuttu.

Ekim Devrimi'nin ürünü toplumsal yapının yıkılmasından, kazanımlarının kaybedilmesinden sonra, yeniden sosyalizmi toplumsal politik alternatif olarak dikebilmek için yaşanan sosyalizm deneylerinin sağlıklı ve inandırıcı bir değerlendirmesi şarttır. Bu çerçevede, belirgin değişimlerin yaşandığı, birçok temel özelliğin en uç boyutlarda ortaya çıktığı iç savaş dönemi, Sovyet iktidarının daha ileriki dönemlerdeki gelişmelerin ele alınarak bütünlüklü bir değerlendirmeye ulaşılabilmesi bakımından, kritik bir önemdedir.

KAYNAKÇA

- V. I. Lenin, *Collected Works (Toplu Eserler)*, Progress Publishers, Moscow, 1977
 N. Buharin - E. Preobrajenski, *The ABC of Communism (Komünizmin Abecesi)*, The University of Michigan Press, Michigan, 1966
Theses, Resolutions and Manifestos of the First Four Congresses of the Third International (Üçüncü Enternasyonal İlk Dört Kongresi Tezler, Kararlar ve Bildirgele-ri), Pluto Press, London, 1983; *Thèses, Manifestes et Résolutions des Quatre Premier Congrès de L'Internationale Communiste*, François Maspéro, Paris, 1972

Tanımı ve kapsamı açısından İŞÇİ SINIFI

HACI YILDIZ

Ütopik sosyalizmle, bilimsel sosyalizm arasındaki farkı ikincinin bilimsel yöntemine, birinciye göre daha yakın olması şeklinde algılamak bizi önemli bir sorunla karşı karşıya getirecektir. Çünkü birinci akıma mensup olanlar da en az ikinciler kadar bilimle ilgilidirler. Hatta bilim ve felsefe ile o kadar ilgilidirler ki, maddi güçleri ortaya çıkmadan, özgürlükçü düşüncelerini, eşitlikçi bir toplum hayallerini formüle edebilmişlerdir. Ne zaman ki bu özgürlükçü ve eşitlikçi toplumun taşıyıcısı olabilecek ve bu topluma gerçekten ihtiyaç duyan bir sınıf doğar, işte artık o zaman,

Bu yazıda bizim yapacağımız, bir sınıf tanımı yapmak ve bu tanım üzerinden kendi savunduğumuz siyasallığı ifade etmektir. Bu noktada ulaşacağımız sınıf tanımı, dünya ve ülke genelinde bir sınıf haritası oluşturmak açısından anahtar görev üstlenecektir.

ütopiklerin hayal ettikleri toplumun imkanları, taşıyıcı maddi gücü ile buluşma fırsatı bulur. Ve artık sosyalizm, bilimin ona sunduğu avantajları da kullanarak hayal olmaktan çıkıp maddi bir güç olma yoluna girer.

Egemenlerin, o tarihten bu yana üzerinde en çok kafa yorduk-

ları, bu *mezar kazıcıları*, 1848 devrimlerinden Paris Komünü'ne, Ekim Devrimi'nden bu güne, siyaset sahnesinden hiç eksik olmadılar. Oysa ağırlıklı olarak son yirmi yıldır, '*sanayi toplumunun ürünü olarak görülen proletaryanın, kapitalizmin ürünü olan bilimsel teknolojik devrimle birlikte önemini kalmadığı ve işgücünün bir üretici güç olarak artık içine girilen dönemle beraber, sanayi toplumunda oynadığı rolü yitirdiğini*' söyleyen tezler ileri sürülmeye başlandı. Ülkemizde de son yirmi yıla damgasını vuran bu tezler, tesadüf eseri ileri sürülen tezler değildi. Bu tezlerin bir bölümü, bizzat egemenlerin cephesinden manipüle edilen ve işçi sınıfının ve onun mücadelesinin; bu mücadele içinde kendini taraf görenlerin cephesini bulandırmak amaçlı olup, diğer bir bölümü ise, bütün iyi niyetlerine rağmen bu manipülasyonların etkisinde kalmış kafalar ve kalemler tarafından oluşturulmuştur. Buradan kuşkusuz marksist teorinin bu konuda bir tamamlanmışlığa sahip olduğu ve hiçbir sorun taşımadığı gibi bir anlam çıkarmamak gerekir. *Kapital*'in özel olarak sınıflar konusunda birkaç cümle ile son bulması, her ne kadar bu konuda bir teorinin olmadığı şeklinde yorumlanıyorsa da bu yanlış bir yorumdur. Esas olarak bütün bir *Kapital*'ler, *Artıkdeğer Teorileri*, *Grundrisse*, bir sınıf teorisi esas alınarak, sınıflar mücadelesinin teorisi olmak kaygısı ile kaleme alınmış eserlerdir ve bu gözle okunduğunda, hiç de karışık olmayan bir formüle ulaşmak mümkün olmaktadır.

En uç noktada, işgücünün yerini bir üretim faktörü olarak bilginin aldığı ve bilginin de tüketildikçe artan bir şey olarak, işgücünün tam tersi bir karaktere sahip olduğunu ileri süren bu tezler, mantıki sonucuna vardığında '*kar oranlarının azalması eğilimi*'nin ortadan kalktığını söylemiş oluyor. Bu durumda kapitalizm kriz sorununu ilelebet çözmüş, var olagelmekte olan krizler ise kötü yönetimlerin sonucu olarak görülmektedir. Bu görüşe göre biraz daha akılcılık, ahlak ve paylaşım, varolan bütün sorunların çözümünün önünde hiçbir engel kalmayacaktır. Küreselleşmeci ideolojinin etkisi ile, yine bu olguyu, mevsimlerin birbirini takip etmesi kadar doğal karşılamak gerektiğini savunan bu anlayışa göre, sanayi top-

lumu sona ermiş ve bilgi çağına girilmiştir. Varolan bütün sorunlar bu gerçeğin kabul edilmeyip siyasal sistemin ve temsil mekanizmalarının eskisi gibi devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Değiştirilmesi gereken sanayi toplumlarının siyasal sistemi ve kurumlarıdır. Aslında bir sınıf olarak işçi sınıfı da yoktur. Sadece nitelikli işgücü vardır ve bunların da çıkarı üretken sermaye ile ortaktır. Balibar'ın,

"..Bugünkü 'kriz' sınıf mücadelesinin belirlenmiş pratiklerinin ve temsil biçimlerinin krizidir." (E. Balibar, "Sınıf Mücadelesinden Sınıfsız Mücadeleye mi?", *İrk, Ulus Sınıf - Belirsiz Kimlikler*, s. 224)

yaklaşımıyla da büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu görüşe başka bir çalışmada geliştirilen yanıtı aktarmakta yarar var.

"... Bugün, 'yeni sol' teorisyenlerin de eşlik ettiği bütün burjuva teorisyenler, 'bilgi' artık üretim araçlarının kendisidir veya yerine geçmiştir demektedirler. Artık bu söyleme başka bir noktadan baktığımızda haklı olarak şu sonucu çıkarmamız mümkündür; o zaman gerçekte işçinin kendi emeğiyle üretime katılmasının zorunluluğu ortadan kalkmıştır! Peki ama bu söylem içinde olanlar kendi kurdukları sistemin kuyusunu kazmış olmuyorlar mı? O halde insanlığa kapitalizmi örnek göstererek hangi yüzle 'demokrasi ve refah' önerbiliyorlar. Bu noktada ortak bir yanıtımız var; evet diyoruz, küresel kapitalizm hızla canlı emeğin yerine makineyi aktararak üretime katılma zorunluluğunu giderek azaltıyor. Eğilimi bu yönde. Ama biz teorimizi sonuca ulaştırıyoruz; kapitalizm bu noktaya hızla gidiyor, ama bu noktaya geldiği zaman zaten kapitalizm olmaktan çıkmış olacaktır." (Hasan Oğuz, *İşçi Sınıfının Anatomisi*, s. 372)

Bu anlayışın¹ Türkiye'de temsilcileri var. Bu anlayışa sahip olanlar, dünyaya uzaktan, sınıfların dışından bakıp, sorunu tamamen temsil sorununa indirmektedirler. Sorunu siyasal temsil olarak algılayanların en sağ formülasyonunu ifade edebilmiş bu anlayışa

¹ En uç temsili, "Sen Değilsen Kim? Şimdi Değilse Ne Zaman?" adlı yayınlanmamış broşürde ifade edilen bu görüşün altında Ahmet Karam ve arkadaşlarının imzası var ve çok sayıda eski Kurtuluşçu bunlar arasında.

karşılık, 'devrimci' olmak-kalmak merkezli olgulara yaklaşır, benzer siyasal sonuçları çıkaranlar da vardır. Bu konuda bir diğer örneği ise, devrimci duruşa önem verdiğini söyleyen ve bunu da sınıfı *gereğinden fazla* önemseyenlere çatarak yapan *Teori ve Politika* dergisi temsil etmeye adaydır. Balibar'dan aktarma yaparak katıldıkları,

"O, 'sınıfları' kaybetmekle aslında *hiçbir şey* kaybetmedik. Bugünkü 'kriz', sınıf mücadelesinin belirlenmiş pratiklerinin ve temsil biçimlerinin krizidir." (Ali Osman Alayoğlu, "Barbarlar ve Asiler", *Teori ve Politika* 26, s. 58)

tezi, mantıki sonucuna, aynı derginin bir başka kaleminde ulaşmış.

"Bu durumda, pratik-politik devrimcilik bir tutamak noktası olmak bakımından önem kazanmaktadır. Konjonktürel bakımdan, eylemlerin öznelerinin devlet karşısında aldıkları konumları dikkate almadan üretim ilişkileri içindeki yerlerine bakarak onlardan uzak duran dar-marksistlerdense, işçi sınıfının dışında, fakat devletle çatışan dinamiklerin sahiplenilmesine imkan bulmak açısından post-marksistler daha uygun bir konumda bulunuyorlar. Ancak bunun, belirli bir andaki devrimci politik eyleyişe cevaz vermesi açısından söz konusu olduğu unutulmamalı." (Zafer Parmaksız, *Emperyalizm ve Küreselleşmecilik* age., s. 105)

Diğer yanda başka bir teze göre ise işçi sınıfını, doğrudan artık-değer üretiminde yer alan işçiler oluşturmaktadır ve bu nedenle de işçi sınıfı azınlıktır. Toplum nüfusunun azınlığını oluşturduğu düşünülen (Poulantzas) sınıfın tek başına iktidarı, olanaklı olmayan bir hedeftir ve yanlıştır. Yapılması gereken sınıfın içinde yer aldığı bir *halk ittifakı* ile iktidara gelmektir. Üretim ilişkileri içindeki rolü, üretilmiş artıkdeğerin dağılımını sağlamak olan üretken olmayan emek, Poulantzas'a göre, işçi sınıfının dışındadır. İdari emeği, üretim sürecindeki eşgüdüm faaliyeti nedeniyle üretken sayan ama,

"sosyal işbölümü içinde sermayenin işçi üzerindeki egemenliğini temsil etmesinden ve iki sınıf arasındaki siyasal ilişkinin yeniden üretimini üstlenmesinden ötürü (siyasal ölçüt) işçi sınıfının kapsamı dışında" (Tülin Öngen, *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi*, s. 203)

sayan Poulantzas, nesnel sınıf konumu ile, siyasal mücadele üzerin-

den kurulmasını öngördüğü sınıf bilinci (öznel konum) arasında nasıl bir sınır çizeceğini karıştırmaktadır. Poulantzas'ta anlatılan şey, bir sınıf tanımı üzerinden giderek, sınıfın marksist bakışla tarihsel görevleri karşısında yetersiz kaldığı ve parçalandığı; sanayi proletaryası diyebileceğimiz ve üretken emekle tanımlanan ve giderek daralan bir yapıdan ibaret olduğu ve bunun ise bir devrimci dönüşüm içinde öznelerden sadece biri olabileceğidir. Bu durumda işçi sınıfının içinde yer alacağı bir halk ittifakı ile bir demokratik devrim yapılabilir. Laclau ve Mouffe'un söylediği ise, Poulantzas'ın söylediğini çok daha ileri götürüp, aslında siyasal düzeyde kurulmadıkça bir sınıf çıkarının ve bir sınıfın olamayacağı; söylem yoluyla kurulmadıkça hiç bir toplumsal kimliğin oluşmayacağı, işçi sınıfı ile sosyalizm arasında hiç bir ilişkinin bulunmadığına kadar gitmektedir. Bu sınıf tanımının leninist *demokratik devrim* anlayışı karşısında sürekli tekrarlanan ve onunla taban tabana zıt ama sözel olarak aynı olan bir 'demokratik devrim' saplantısı içinde olacağı hemen çıkarsanabilir. Söylem yoluyla oluşturulacak ve sosyalizmi hedeflemesi düşünülen toplumsal öznelerin ittifakı ile geliştirilmesi gereken demokratik devrimi savunan bu anlayışa göre,

"...Bizzat anti-kapitalist mücadelenin derinleşebilmesi demokratik devrimin genişlemesine bağlıdır." (Aktaran Zafer Parmaksız, *Teori ve Politika*, ags., s. 104)

Yazının başında verdiğimiz iki uç örnek, sınıf tanımlarını baz alarak iki farklı siyasallığa çıkmaktadır. Sınıfa yönelik her tanımlama bu türden bir siyasallığa karşı gelmek zorundadır.

Bu yazıda ise bizim yapacağımız, bir sınıf tanımı yapmak ve bu tanım üzerinden kendi savunduğumuz siyasallığı ifade etmektir. Bu noktada ulaşacağımız sınıf tanımı, dünya ve ülke genelinde bir sınıf haritası oluşturmak açısından anahtar görev üstlenecektir. İşçi sınıfını dünya genelinde bir bütün, parçalı bir bütün olarak algılamak, kapitalizmin ve kapitalist işbölümünün belirlediği bir olgu olarak değerlendirmek, bu konuda yapılacak ampirik çalışmaların yorumunu belirleyecektir. Ama bunun için önce neye ve nasıl bak-

tığımızın netleştirilmesi gerekir. Komünistlerin oluşturulması gereken programlarının temel taşlarından biri sınıf tanımı ekseninde, dünya ve ülkede işçi sınıfının gerçekliğini algılamaktır. Bunun, programın teorik temelleri ile doğrudan bir ilgisi vardır. Sınıf tanımı ile sınıfın siyasallığı arasında doğrudan bir bağ yoktur ve bu bağ, ideolojik, politik, kültürel düzeylerde oluşturulduğunda bir sınıf savaşımından, siyasal bir sınıf savaşımından söz edilebilecektir. Yoksa, sınıflar var olduğundan bu yana sınıf mücadelesi şu ya da bu düzeyde sürmektedir. Sürüp giden sınıf mücadelesini, tarihsel görevler ve yükümlülükler düzeyine çıkarabilmek, ona siyasal karakter kazandırmak ise kendiliğinden olabilecek şeyler değildir.

İŞÇİ KİMDİR?

Bir işçi tanımı yapmak, sonuçta tanımı yapılan işçilerin içinde yer alacağı sınıfı tanımlayabilmek açısından temel önemdedir. Ama işçi tanımı ile işçi sınıfı tanımı eşit/aynı olmayacaktır. İşçi tanımı üzerinden ilerlendiğinde, bir sınıfa ulaşabilmek mümkün değildir. İşçi tanımı, kişinin kendisi farkında olsun ya da olmasın nesnel konumu, üretim araçları ile ilişkisi temelinde toplumsal ilişkiler alanında konumlanması ile ilgilidir. Bir sınıf ise nesnel konumun zeminini oluşturduğu toplumsal ilişkiler alanında, milyonlarca insanın, yemesi içmesi, gezmesi eğlenmesi, giyimi kuşama, zevkleri ve boş zamanlarında neyi nasıl yaptıklarına kadar bir dolu ortaklığın gerçekleşmiş olması ile; bütün bu insanların, toplumsal ilişkiler içinde konumlarını ortak algılamaları ve ortak tavırlar geliştirmeleri ile ilgili bir şeydir.

Görüldüğü gibi, sınıf konusu, işçi tanımı üzerinden, nesnel olanı ayrı olarak, ideolojik, politik, kültürel dolayımın içine girdiği ve bu yüzden de üzerinde farklı tezlerin ileri sürüldüğü bir konudur. Her tezin kendini farklı siyasallığa bağlamak zorunluluğunu ise baştan söylemiştik.

Yargıyı hemen söylemeliyim: Üretim araçları sahibi olmak mülksüz olmak temelinde yapılması gereken sınıf tanımları, ara ta-

bakaların ve geçiş kesitlerinin varlığı nedeni ile, gelir, statü, denetleyicilik, sermayenin çıkarlarını onun adına gözetmek gibi faktörler üzerinden belirsiz kılınmış, işçinin ve işçi sınıfının çok sayıda tanımına, bazen de bir sınıf olmadığına ve buradan giderek de farklı siyasallıklara ulaşılmıştır.

Bir sistem olarak kapitalizm genelleşmiş meta ekonomisidir. Ve bütün metallerden farklı olan tek meta, işgücüdür. İşgücü de diğer metaların tabi olduğu yasalara tabidir. Üretim sürecinde işgücünün kullanılması sonucudur ki değer ortaya çıkmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken konu işgücünün piyasa karşılığının kapitalistler tarafından işçiye verildiğidir. İşgücü karşılığı yapılan bu alışverişte sorun işgücünün burjuva yasaları tarafından tanımlanması ve piyasada işgünü karşılığı verilen ücretin, işçinin ürettiği değer çok altında kalmasıdır. Artıkdeğere karşılık gelen bu kısım sermaye birikimi ve karın esas kaynağını oluşturmaktadır ve eğer bir gün piyasada oluşan ücretle bir işgünü içinde işçinin ürettiği değer eşit olursa, sömürü olgusu ortadan kalkar ki, bu durum kapitalizmin ortadan kalkması demektir. “*Emeğin hakkını verin*” şeklindeki sosyal demokrat hayal ve slogan, esas olarak kapitalist üretimin amacını ve sömürüyü gizlemekten başka bir işe yaramaz. Karşısında ise sömürüyü ve işgücünü bir meta olmaktan çıkarmayı hedefleyen komünist ideoloji vardır.

Kapitalizmin özgürlük sloganı emeğin özgürlüğü sloganıdır. Emek özgür olmalıdır ve serbest pazarlıkla alınıp satılmalıdır. Ticaret özgürlüğü, emeğin, değer yaratıcısı ve tek kaynağı olan emeğin alınıp satılması özgürlüğüdür. Bu sayede sermaye birikimi ve kar söz konusu olabilecektir. Kapitalist birikim, nüfusun çoğunu üretim araçları mülkiyetinden dışlarken aynı zamanda proleterleştirir. Bu nedenle işçi, geçinebilmek için işgücünü satmak zorundadır. Genelleşmiş meta ekonomisi deyimi kapitalizmi tanımlarken, işçiye de işgücünün sahibi olarak bu piyasaya düşürüp alınıp satılan bir meta olarak tanımlar. İşçi, bu piyasada meta olarak işgücünü satabilirse şanslıdır ve aynı zamanda aktif olarak üretim süre-

cinde yer alır. Yok eğer işgücünü bir meta olarak pazarlayamazsa o bir işsiz işçidir. Bir sınıf yoldaşına rağmen iş bulana kadar toplam olarak mülksüzlerin yanında, işçi sınıfının bütününe işsizler bölümünde yer alacaktır.

Bu aşamada bir işçi tanımını yapabiliriz ve zaten bu yapılmış bir tanım olacaktır.

Geçinebilmek (yaşayabilmek) için işgücünü satmak zorunda olan kimse işçidir.

Bu tanım anlaşılır gözükmekle birlikte önemlice bir uyarı şarttır. İşgücünü satmak zorunda olan kimse her an ve her koşulda işgücünü satan anlamına gelmez. Buradan giderek aktif olarak üretim sürecinde yer alan ve hatta bunun da ötesinde sadece doğrudan artı-değer üretiminde bulunanlara işçi demek ve işçi sınıfına sadece bu kişileri katmak (Poulantzas) sınıfı artıdeğer üretiminin alanına hapsedmektir. Aslında bu da işçi sınıfını politika dışında tutmak dışında bir sonuç vermez. İşgücünü satmak zorunda olan ve halen satmamış kişi de bu tanımın içindedir. Anlaşılır olması için örneklersek, bir televizyon tamircisi, işsiz de olsa televizyon tamircisidir. Bilgisayar programcısı da öyle. “Ne iş yaparsın?” sorusunun karşılığı bu iki kişi için şöyledir: “Televizyon tamircisi ya da bilgisayar programcısıyım ama işsizim”. Aslında bu yanıt şöyle özetlenebilir: “İşçiyim ama işsizim yani işgücümü satamadım”. İşsizler, işçi sınıfının organik bir parçasıdır. Tıpkı vücudun bir yerinin ağrması, aslında bir rahatsızlığın sinyali olması gibi, işsizler de toplumsal rahatsızlıkları ve bunların kötü sonuçlarını toplumun bütününe her an ve her gün haber veren sancılı bir toplumsal kesimdir.

Manifesto’da ifade edilen mülksüzleşme, politik zeminin, işçi sınıfının kendisinin esas zemini. Üretim araçları sahipliği ya da bu araçlardan dışlanmış olmanın, sınıf kavramının temel kriteri olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır. Bu dışlanmışlığın neresinde bulunduğu gibi; üretim sürecinde konumlanış açısından meslek, bilgi, kültür, cinsiyet, ırk, statü, gelir düzeyi vb., sınıf içi farklılık ve bölünmüşlükler, farklı işçi kategorilerinin, işçi sınıfının farklı

parçalarının zeminini oluşturur.

IŞÇI SINIFI KİMLERDEN OLUŞUR?

İşçi sınıfının bütünü ve homojen bir yapı oluşturmadığını, farklı bölüntü ve kesimlerinin olduğunu unutmamak gerekir. Bu noktada işçi tanımını tekrar ele almalıyız.

Üretim araçları mülkiyetinden dışlanmış olup, geçinmek için işgücünü satmak zorunda olanlara işçi diyoruz.

Kapitalist üretimin amacı kar etmektir. Kar etmek ise sürekli rekabet zorunluluğu demektir. Rekabet sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi süreçlerini güdüler, hızlandırır. Bu süreçtir ki burjuvaları bile proleter saflara fırlatır. Marx’ın deyişiyle sermaye sürekli kan emmek zorunda olan vampire benzer. Kan emmezse sonu gelir. Burada bir korku filmi değildir söz konusu olan. Sermaye sadece işçinin kanını değil, daha önce işçilerin kanını emerek semirmiş daha küçük sermayelerin kanını da emer. Para ya da servet olmanın ötesinde sermaye üretim sürecine yatırılarak artıdeğer sömürüsüne sevk edilmektedir. Üretim sürecinde yaratılan değer, dolaşım sürecine sokulmakta, metada içerilmiş değer, kara dönüşmektedir. Kar realizasyonu dolaşım sürecinde gerçekleşmektedir. Kar kapitalistler tarafından sermayeye eklenmekte ve yeniden sermaye üretim sürecine dönmektedir. Sermayenin üretim süreci bu nedenle üretim ve dolaşım sürecinin kesintisiz bütünlüğünü gereksinir. Yapısal nedenlerle sürekli hazırlanan krizler kendini çoğunca devrenin aksaması şeklinde ortaya koyar. Sermayenin yeniden üretim sürecinde işgücünü satmak zorunda olan (ücretliler) herkes işçi sınıfının bir üyesidir. Tanımın altını çizerek:

“Sermayenin yeniden üretim sürecinde yer alan, üretim araçları mülkiyetinden dışlanmış ücretlilerin oluşturduğu sınıf, işçi sınıfıdır.”

İşçi sınıfının her üretimi doğrudan ya da dolaylı olarak değer yaratımına katkıda bulunur. Genelleşmiş meta ekonomisi demek olan kapitalizm, metanın üretim ve dolaşım sürecini birlikte örgüt-

lemeye çalışır. İşçi sınıfı bu iki süreçte de yer alır. Hem meta üretiminde hem de metanın dolaşımında bu iki sürecin kesintisiz devamının sağlanması, insan kitlelerinin buna göre istihdam edilmesi, eğitilmesi, sevk edilmesini gereksinir. Bütün bu süreçlerde üretim araçları sahipliğinin belirleyiciliği, sınıf konumunun esas belirleyicisi olmaya devam eder.

Doğrudan artıkdeğer üretiminde bulunan işçi için sınıf konumu nettir. Kapitalizmde egemen yasa değer yasası olduğu ve sömürü üretim sürecinde gerçekleştiği için, işçiyi sadece doğrudan üretim sürecinde konumlanan kişi olarak algılamak egemen ve yaygın kanıyı oluşturmuştur. Böyle olunca işçiler toplumun diğer kesimlerine göre önemsiz bir azınlık teşkil edeceklerdir. Teknoloji ve emek üretkenliğinin artması, hizmet sektöründe istihdamın genişlemesi, vb. eğilimler sonucu, doğrudan artıkdeğer üreten işgücünün diğer bir deyişle üretken emek unsurunun ayrıca önemsizleştiği ileri sürülmektedir. Bunun karşısında bu görüngünün kapitalist üretimin çelişkili yapısından kaynaklandığı, artıkdeğer üretimi gerçekleştirmeyen bir sistemin kapitalizm olmaktan çıkacağını belirtmekle yetinelim. Kapitalizmin temelinde canlı emek sömürüsü vardır. Bu noktadan uzaklaştığı her aşamada krizlerle baş başa kalma olasılığı artacaktır.

Kapitalist üretim tarzında sermayenin tek amacı kar etmektir. Üretim sürecinden kopan sermaye değersizleşir. Para ya da servet olarak alım gücü vardır. Ama tüketime yöneldikçe yok olacaktır. Bir başka boyutta para, alınıp satılmada bir değer ölçüsü olduğu kadar, “metaların tanrısı” olarak kendisi de alınıp satılabilen bir metadır. Paranın bu özelliği, değer yaratımı üretim sürecinde olmakla birlikte, sermayeyi üretim sürecinden çıkarmaya başlamıştır. Kapitalizm, uzunca bir süredir sermayenin üretim dışına kaçtığı bir süreci yaşamaktadır. Bu aynı zamanda sermayenin değersizleştiği ve karşılığı olmayan fonların elde biriktiği bir evreyi anlatıyor bizlere. Sermayenin üretimden kaçması, doğrudan değer yaratım sürecinde bulunan işgücünde bir azalma demektir. Makineler bi-

rikmiş emektir; ölü emeğin canlı emek üzerinde üretim süreci içinde bir tahakkümü anlamına gelir.

Özetle söylemek gerekirse, kapitalistin amacı değer yaratmak değil kar elde etmektir. Ve bunu da *P'* yi tekrar üretim sürecine sokarak yapar. Bütün bu döngü üretim, tüketim ve dolaşım süreçlerinin birliğini, birbirini tamamlamasını gerekli kılar. Bu süreçte ücretli olarak konumlananlar, nesnel olarak işçi sınıfını oluştururlar.

İşçi sınıfının ilk siyasi bildirgesi olan *Manifesto*'da, Marx ve Engels toplumsal yapılanmaya ilişkin, şu temel saptamayı yaparlar:

“Çağımız, burjuvazi çağı, şu ayırıcı özelliğe sahiptir. Sınıfsal düşmanlıkları sadeleştirmiştir. Bir bütün olarak toplum gitgide iki büyük düşman kampa, birbiriyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa ayrılmaktadır: Burjuvazi ve proletarya”

Bugün işçi sınıfının kalmadığını, kapitalist üretimin yapısının değiştiğini ve işçi diye tanımlananın emek gücünden başka satacak çok şeylerinin olduğunu ileri sürenler, seksenli yılların başlarında olduğu kadar gürültülü olmasa da, hala varlıklarını sürdürüyorlar. İşçi tanımının muğlak ve belirsiz kılınması, işçilerin toplamından oluşan bir sınıfın gelişmenin dinamiği rolünü üstlenecek toplumsal devrimci özne olamayacağı sonucuna bağlandı. Önce, işçi tanımında kullanılan üretim araçlarının sahipliği - sahipsizliği ölçütü sulandırıldı. Sonra statü, meslek, bilgi, kültür, yöneticilik, denetleyicilik gibi aslında üretim araçları ile üretim sürecinde kurulan ilişkinin ideolojik biçimine ilişkin kavramlar üzerinden gidilerek, işçi kavramının içine kimlerin girip girmediği üzerine bir yazın oluşturuldu.

Bütün bu yazının oluşmasının arkasında ise, Marx'ın sınıfsal gelişmenin yönüne ilişkin kalın çizgilerle belirttiği “bir bütün olarak toplum ... iki büyük sınıfa ayrılmıştır” saptamasının gerçekleşmediği ön kabulü durdu hep. Bu kabulün oluşması için yeni bir değerlendirme ve bu yeni değerlendirme için de yeni kıstaslara ihtiyaç duyulur. Bu görüşe göre,

“gelişmiş kapitalist toplumlardaki işçi sınıflarının Marx’ın teorik ve politik beklentilerini doğrulamaması, tarihsel olarak sınıfsal bölünmenin sınıf kutuplaşmasından daha yaygın olduğu ve Marx’ın kapitalist toplumların hem sınıf çatışması içerip hem de gelişebilme yeteneğini ciddi şekilde azımsadığını ortaya koyar.” (Stephan Edgell, *Sınıf*, s. 20)

Marx’ı Batı Avrupa kapitalizmini model almak ve giderek Avrupa merkezlikle suçlayanlar olduğunu ve orada yazılan “bir bütün olarak toplum” tanımının genel eğilimi belirttiğini görmezler. Teorinin işinin genel olanı, somut düzeyde olanı soyutlamaya, temellendirmeye yaradığını da düşünmezler. Marx’ın tezinin yanlışlandığını ise, Batı Avrupa ve Amerika toplumu üzerine yaptıkları araştırmalardan çıkardıkları, orta sınıfların varlıklarını sürdürdükleri ve hatta nüfusun önemli bir kısmını oluşturduğu saptamasına dayandırılır. Bu tezi savunanlar için devrim ortadan kalkmıştır. Genel olarak bu ve benzeri tezleri şöyle özetlemek doğrudur:

- İşçi sınıfının zincirlerinden başka kaybedecek çok şeyleri var. Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfları bunun kanıtıdır.
- Kapitalizm geliştikçe ilk zamanlarının işçisi ortadan kalkmıştır. İlk zamanların sermayesi ve patronu da öyle. Anonim ortaklıkların oluşması, kapitalistin doğrudan yaptığı işleri yönetici elit ya da bürokrasiye devretmesine yol açmış, bu da işçi sınıfının sınıf karşıtını bulanıklaştırmıştır.
- Emek - sermaye çelişkisi belirleyici olmaktan çıkmıştır. İşçi sayısında mutlak bir azalma vardır.
- Beyaz yakalı kesimler işçi sınıfından sayılmaz. Bu durumda kapitalist ülkelerde işçi sınıfı azalıyor ve orta sınıflar ise çoğalıyor.
- Sosyalizmin amacı sınıfları aşan evrensel insan ülküleridir. Sosyalizm için savaşım bir sınıf hareketi değil, ‘demokratik’ savaşımın eşitsizlik ve baskıya karşı değişik direnişleri bir araya getiren çoğulculuğudur.

1980’lerin sonunda Balibar’ın kaleme aldığı makalesinde ileri sürdüğü fikirler, daha önce bir çok yazar tarafından farklı düzeylerde ifadelendirilmiş ve yukarıya kısaca politik sonuçları açısından

yazdığımız özeti bir paragrafta içermesi bakımından hayli ilginçtir:

“Bir taraftan ücretlilik durumunun genelleşmesi, emeğin zihinselleşmesi, hizmet faaliyetlerinin artması – bu kaybolan ‘proletarya’dır; diğer taraftan mülkiyet ve yönetim işlevlerinin birbirinden ayrılma sürecinin tamamlanması, ekonomide toplumsal kontrolün (yani devletin) yayılması – bu da eriyen ‘burjuvazi’dir. Madem ki ‘orta sınıflar’, ‘küçük-burjuvazi’, ‘bürokrasi’, ‘yeni ücretli tabakalar’ yani marksizmin hep takıldığı o sonu gelmeyen siyasal ve kuramsal bilmeceler sonunda sahnenin en büyük kısmını kapladı ve tipik işçi ve kapitalist işveren figürlerini (sömürülen emek ve mali sermaye kaybolmasa bile) marjinalleştirdi; o halde sınıflar ve sınıf mücadelesi siyasal bir mite, marksizm de bir mitolojiye dönüşmektedir.” (Balibar, *Sınıf Mücadelesi*, s. 197)

Gelişmiş kapitalist ülkelerde bir tarihsel dönem için orta sınıfların tahkim edildiği, işçi sınıfı aristokrasisi olduğu söylenebilir. Üçüncü dünyadan aktarılan sömürge rantları ve değer transferleri ile tahkim edilen *orta sınıflar* (Poulantzas’a göre ‘yeni küçük-burjuvazi’, kimilerine göre ise ‘yeni orta sınıflar’), bu toplumlar için sınıf çatışmasını yumuşatıcı ve sistemi koruyucu bir etki yapmıştır. “Kol emeği ile kol emeği dışında kalan çeşitli kategoriler arasındaki farkı genellikle işçi sınıfı ile orta sınıflar arasındaki ayrıma indirgemekten kurtulamayanlar” (Tülin Öngen, s. 184) ise, orta sınıf saptamasının Marx’ın mülksüzleşme eğilimine yönelik saptamasının karşısına dikildiğini ve onu yanlışladığını söyleyebilmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası 70’lerin başına kadar refah dönemindeki kapitalizm için katlanılabilen bir yük olan bu durum –orta sınıfların varlığı– kriz çevrimlerinin sıklaşması ile ortadan kalkma eğilimine girmiştir. Oysa ki, teorinin genelliği içinde aykırı bir durum gibi duran gelişmiş kapitalizm içinde *orta sınıflar* sorunu (ki buna Balibar’ın küçük-burjuvazisi, yeni ücretli sınıflar ve bürokrasisini de katabiliriz) sadece bir trend olarak algılanmalıydı. Ama tam tersi yapılabildiği belirli bir zaman için beliren görüngü teorinin temeli yapılmaya çalışıldı. Görüngü ortadan kalkınca teori de orta-

dan kalkmak zorunda olacak kuşkusuz. Kredi sistemi ile tahkim edilen orta sınıf olgusu, özelinde, politik bir tercih nedeniyle, yıkıma terk edilmemişti ve bunun maddi temelleri de vardı. Ama orta sınıfların sayıca arttığı tezi esas olarak, hizmet sektöründe çalışan önemli bir kesimin, gelir, meslek, vb. kıstaslar esas alınarak orta sınıf olarak tanımlanmasından da destek almıştır. Bu dönem için küçük üreticiliğin geliştiğine ve üretimin küçük ölçekli birimlere kaydığına dair bir iddia ileri sürmek yanlıştır.

Sosyalist sistemle rekabet ve sosyal devlet olgusu, yine aynı dönem için orta sınıflara katlanmanın zorlayıcı faktörleri olarak kapitalizme kendisini dayatmıştır. Ama bugün kapitalizmin içinde bulunduğu durum, kapitalist merkezlerde de bu trende tahammülü imkansız kılmakta, sınıfsal kampaşa orta sınıfları mülksüzleştirerek, proletaryanın saflarına fırlatmaktadır. Şimdi yapılması gereken, bu orta sınıf teorisyenlerce marksizmin içine sokuşturulmaya çalışılan tezleri marksizmin bütünlüğü içinden fırlatıp atmak ve marksizmin teorik düzeyde koyduğu temel eğilimin tarihen engelleyici faktörler (sosyalizmin varlığı, emperyalist rekabet nedeniyle düşen sömürge rantları) ortadan kalktığına nasıl hüküm sürmeye devam ettiğini göstermektir.

Kapitalist üretim, mülkiyetin ve sermayenin giderek az sayıda kapitalistin elinde toplanması, yoksulluğun ve sefaletin ise toplumun ezici çoğunluğunu oluşturan mülksüzlerin tek mülkü olması demektir. Marx ve Engels, üretimin toplumsallaşması, mülkiyetin ise özel olmasından kaynaklanan çelişkinin kapitalizmin sonunu hazırladığını savunmuşlardır:

“Ancak burjuvazi, kendi ölümünü getirecek silahları yaratmaya zorlanmakla kalmamış, bu silahları kullanacak insanları da –modern işçi sınıfını, proleterleri de– yaratmıştır” (Marx - Engels)

Kısacası, rekabet, burjuvazinin bir kesimini de sürekli büyük sermayenin kollarına atmakta, burada posasını çıkarıp proleterlerin saflarına göndermektedir. Kapitalizmin bir dönemine ait bu süreci; genel eğilimi massedecek, gölgeleyecek, geçici, anlık, belli tari-

hi kesitlere ait eğilimleri, genel teori düzeyine yükseltip marksizmin bu en temel dayanağına saldıranlar, komünist teorinin işçi sınıfının dünya-tarihsel çıkarlarının teorisi olduğunu görmezler.

Marx ve Engels’in sınıf teorisi bir kast sistemi değildir. Ekonomik ve yasal koşullar açısından geçişler ve ara aşamalar vardır. Bu durum çoğunca ve son tahlilde sınıf çatışmasını yumuşatmak ve işçi sınıfını bölmek anlamına gelmektedir. Proletaryanın saflarının çoğalması orta-alt sınıfların, statü, gelir, yöneticilik, vb. ayrıcalıklarını yitirip proletaryanın yaşam tarzına karışması şeklinde olmaktadır. Sınıfsal hareketlilik ve geçişler, kredi sistemi ile de bağlantılı olarak genel eğilime ters yönelimler olarak Marx tarafından saptanmıştır:

“Serveti olmayan, ancak enerjisi, dayanıklılığı, yeteneği ve iş zekası olan bir insan kapitalist olabilir... Yönetici sınıf yönetilen sınıfın önde gelen simalarını ne kadar asimile edebilirse, yönetimi de o kadar sağlam ve tehlikesiz hale gelir.”

Marx’ın 1850’ler için yani emperyalizm öncesi dönemler için yaptığı bu saptama, burjuvazinin işçi sınıfının liderlerini ve aktif unsurlarını pasifize etmek için bulduğu yol, emperyalizm dönemi için yeni bir üst şekillenme ile çok daha kullanılır ve işlevsel olmuştur. Sınıfın içinden tek tek işçileri burjuvaziye dahil etmek yerine, işçi sınıfı içinde ayrıcalıklı bir kesim yaratarak, işçi sınıfının birliğini parçalamaya yönelmişlerdir. Lenin’in işçi aristokrasisi dediği bu kesim, İkinci Enternasyonal’in ve sosyal demokrasinin sınıf-tarihsel zeminini oluşturmuştur. İşçi sınıfının bir parçasını oluşturan beyaz yakalılar sınıfın içinden alt-orta sınıflara yönelen bu kesimi dışında bir oluşturucu etkeni daha vardır. Ve ikisi aynı kavramla, beyaz yakalılar olarak anılmakla birlikte farklı özelliklere sahiptirler.

“Kapitalizm insan emeğinin tüm alanlarında büro ve meslek sahibi işçilerin sayısını dikkate değer bir hızla artırıyor ve entelektüeller için büyüyen bir talep yaratıyor. Bunlar ilişkileri, dünya görüşleri, vb. ile kısmen burjuvaziye bağlanıyorlar, kısmen de kapitalizmin bağım-

sız pozisyonlarını ellerinden aldığı, onları ücretli işçi olmaya zorladığı ve yaşam standardını düşürmekle tehdit ettiği entelektüeller olarak işçi sınıfına bağlanarak öteki sınıflar arasında özel bir yer tutuyorlar.”

Bu farkı Lenin böyle özetliyor.

NESNEL OLARAK İŞÇİ SINIFI

Toplumun sosyo-ekonomik biçimlenişinde sınıflar, üyeleri tek tek ya da topluca bilincine varınsınlar ya da varmasınlar nesnel olarak vardır. Nesnel olarak sınıfsal biçimlenişin kendisi hiçbir üst bilinç formasyonunu gereksinmese de belirli tepkileri ve tavırları potansiyel olarak taşır. Bilinçli, planlı, topluca olmasa da sermayedar ya da patron karşısında **emek-sermaye çelişkisinden** doğan ve tepkisel ve anlık çatışmalar ve karşıtlıklar her zaman olanaklıdır. Bölgesel, yalıtık ve sonal hedeften yoksun bu tavırlar, sınıfsal konumlanışın her zaman potansiyel olarak üretebileceği tavırlardır.

İşçi sınıfının nesnel olarak varlığı, bölüntülü yapısı ve tarihsel ve bütünsel çıkarları nesnel varoluş düzeyinde ifade edemeyişi, işçi sınıfı hareketinin bir düzeyde takılıp kalmasını, giderek parçalanıp kendi içindeki çatışmalarda erimesini kaçınılmaz kılar.

İşçi sınıfının nesnel olarak varlığı, politik ve ideolojik düzeyden müdahale edilmediği sürece sınıf mücadelesinin tarafı olmasına yetmeyecektir. Sınıf olmanın önemli bir etmeni de kendisini karşıtına göre kurmaktır Kendini karşıtına göre de tanımlamayan sınıf, nesnel varoluş düzeyinden politik düzeye sıçrayamayacaktır. Toplumsal yapının temelinde emek - sermaye çelişkisi her zaman varlığını sürdürecektir. Eğer politik düzeyden bir müdahale söz konusu olmazsa, bu çelişki çok farklı biçimler içinde ve çok farklı dolaşımlarla ve çoğunca da bilinç düzeyine çıkarılmadan, çözümsüz olarak kalacaktır. Bu çelişki işçi sınıfının bir tarafını oluşturduğu üretim ilişkilerinin biçimlenişinde belirleyicidir. Irk, cins, ulus, bölgecilik, kültürel etmenler, vb. şekillerde çıkan toplumsal sorunlar, esas olarak ve temelde emek - sermaye çelişkisinin içinde kendini yeniden ürettiği farklılıklar şeklinde, ideolojik yanılışmalara

zemin oluşturmaktadırlar.

“Tek tek bireyler ancak başka bir sınıfa karşı ortak mücadele yürütmek zorunda oldukça bir sınıf meydana getirirler; bunun dışında rekabet içinde birbirlerine düşmandırlar.” (Marx-Engels, *Seçme Eserler*, c. 1, s. 77)

Kendi tarihi ve siyasi çıkarlarını ne derece bilince çıkardığından bağımsız olarak, sınıf, her günkü yaşayışı içinde birbirleriyle kurdukları ilişkiler, yaşam tarzları, alışkanlıkları, vb. etkenler nedeniyle yığın olarak birlikte ve benzer eyleyiş biçimlerine ulaşmış insanlardan oluşmaktadır.

Sınıfın merkezinde, doğrudan artıkdeğer üretiminde bulunan işçiler bulunur. Bunun çevresinde, doğrudan artıkdeğer üretiminde bulunmamakla birlikte, karın gerçekleşmesi (dolaşım) sürecinde istihdam edilen işçiler yer alır. Üretken olmayan sermayenin istihdam ettiği bu işçiler, artıkdeğer üretiminde bulunan sermayenin maliyetlerini üstlendikleri ölçüde, işgüçlerini satın alan sermayenin kar etmesine katkıda bulunurlar. Kendileri bir değer üretmedikleri halde işgüçlerini satarlar ve sömürülürler. Bunlar, üretken sürece katılmamakla birlikte, kapitalizmin mantığı çerçevesinde akıllı ve verimli kullanıldığında, dolaşım alanı için harcanacak emek zamandan tasarruf sağlayarak, olsa olsa dolaşım maliyetlerinin düşürülmesine hizmet etmektedir. Bu da, dolaşım işlevi için kardan indirilmek zorunda kalınacak dolaşım maliyetinin daha az bir miktar tutması anlamına gelir. Çünkü, gerçek yani saf dolaşım maliyetleri, üretilen metanın değişim değerine yansımayan ve sermaye açısından üretken olmayan maliyettir. Dolaşım alanında istihdam edilen ve üretken olmayan emek kategorisine sokulan bu işçiler, işçi sınıfının bir parçasıdırlar:

“Her şeyden önce, bunların emek-gücü, gelir olarak harcanan parayla değil, tüccarın değişen sermayesi ile satın alınmıştır ve dolayısıyla bu güç, özel hizmetler için değil, kendisine yatırılan sermayenin değerinin genişletilmesi amacıyla satın alınmıştır. Sonra, onun da emek-gücünün değeri ve şu halde ücreti, diğer işçilerinki gibi belirlenmiştir, yani emeğinin ürünü ile değil, onun özgül emek-gücünün

üretim ve yeniden-üretimini maliyeti ile belirlenmiştir.” (Marx, *Kapital*, c. 3, s. 258)

Bu alanda istihdam edilen işçilerin kapasitesinin, sayıca ne kadar olduklarının ise, doğrudan artıkdğer üretiminde bulunan sermayenin kapasitesi ile ilişkili olacağı bellidir. Hizmet sektörü ile özdeşleşen ve başlangıçta sınıfın diğer kesimlerine görece daha iyi şartlar ve yüksek ücretlere ulaşan bu alandaki işçiler, giderek kalifiye olmaktan çıkmış ve görece avantajlarını kaybetmişlerdir:

“Sözcüğün gerçek anlamında ticari işçi, emeği vasıflı emek olarak sınıflandırılan ve ortalama emeğin üzerinde sayılan, daha yüksek ücret alan ücretli işçiler sınıfına girer. Gene de bu ücret, kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle, ortalama emeğe göre bile bir düşme eğilimi gösterir. ... gerekli eğitim, ticari bilgi, yabancı dil, vb., bilim ve halk eğitimindeki gelişmeyle birlikte gitgide daha hızlı, kolay, yaygın ve ucuz bir biçimde yeniden üretildikçe, kapitalist üretim tarzı da öğretim yöntemlerini, vb., pratik amaçlara doğru yöneltmeye başlar. Halk eğitiminin yaygınlaşması, kapitalistleri, bu gibi işçileri, eskiden bu işlere giremeyen ve daha düşük bir yaşam düzeyinde bulunan sınıflardan sağlama olanağına kavuşturur. Üstelik bu, arzı artırdığı için rekabeti de artırır. Pek az istisna ile bu kimselerin emek-gücü, bu yüzden, kapitalist üretimdeki gelişmeyle değer kaybına uğrar. Emeğin kapasitesi arttığı halde bu işçilerin ücretleri düşer. Kapitalist, gerçekleştirilecek değer ve karı arttıkça, bu işçilerin sayılarını çoğaltır. Bu emekteki artış hiçbir zaman artıkdğerdeki artışın nedeni değil, daima onun bir sonucudur.” (Marx, *Kapital*, c. 3, s. 264-5)

Üretken olan emekle üretken olmayan emek arasında, sömürü söz konusu olduğunda, nitel olarak bir fark bulmak mümkün değildir. Aralarındaki ayrılık, farklı sermaye kesimlerinin aralarındaki işbölümünün sonucu oluşmuştur ve sınıf konumu açısından bir değişikliğe konu oluşturmamaktadır.

“..depolama, ticaret, bankacılık sigortacılık, reklamcılık, muhasebe, para basımı, pazarlama, sekreterlik, vb. işinde yer alan emeğin üretken olmadığını söyleyebiliriz. Bu alanlarda istihdam edilen işgücü, işgücünün niteliği nedeniyle değil, o alanda artıkdğer üretilme-

diği için sermaye açısından yalnızca bir maliyet unsurudur. Ancak bu işçilerin üretken emek kapsamı içinde yer almaması, onların sömürülemediği anlamına gelmez. ... Fakat her iki kategori arasında temel bir fark vardır. Üretken emek kapsamına giren işçilerin, karşılığı ödenmemiş emek zamanına doğrudan doğruya artıkdğer olarak el konulurken, üretken olmayan emek kapsamındaki işçilerin karşılığı ödenmeyen emek zamanı ise, bu işçileri çalıştıran kapitalistlerin bu sayede birinci kategorinin ürettiği artıkdğerin bir kısmına el koymalarını sağlar.” (Elif Çağlı, *age.*, s. 59)

Ya da Marx’ın anlatımı ile aktarırsak,

“Tıpkı, işçinin karşılığı ödenmeyen emeğinin, üretken sermaye için doğrudan doğruya artıkdğer yaratması gibi, ticari ücretlilerin karşılığı ödenmeyen emeği de, tüccar sermayesi için bu artıkdğerden bir pay sağlar.” (Marx, *Kapital*, c. 3, s. 259)

ÜRETKEN EMEK

Kapitalizm, artıkdğer üretimi çevresinde örgütlenmiş toplumsal ilişkiler ağıdır. Artıkdğerin kar, faiz, rant olarak sermaye grupları arasındaki paylaşımı ve her bir parçanın, alt sermaye gruplarının yüklendikleri işlevler çerçevesinde yeniden bölüşümü, üstünde bütün bir toplumsal ilişkiler yelpazesinin olduğu zemini oluşturur.

Dar anlamda ele alırsak, doğrudan artıkdğer üretiminde bulunan işgücü, kapitalizmin bütün yükünü taşır.

“... Ayrıca da, üretken işçiyi ayırt eden temel husus, kapitalistler için artıkdğer üretmek, yani onları zenginleştirmek olduğuna göre, üretken işçilik esasen sermaye açısından bir şans, işçi açısından ise bir ayrıcalık değil tersine bir talihsizliktir.” (Elif Çağlı, *Büyük İşçi Sınıfı*, s. 51)

Bunun dışında, doğrudan artıkdğer üretiminde bulunmayan ama sermaye - ücretli emek ilişkisinde sömürünün konusunu oluşturan işçiler, bütün bir toplumsal ilişkiler alanına yayılmış bulunmaktadır. Sermayenin kendi içindeki işbölümü ve yapılanmasından doğrudan etkilenerek gerçekleşen işgücü dağılımı, üretken

emek - üretken olmayan emek dağılımını oluşturur. Ama bütün bu emek türleri bir bütün oluştururlar. Sermayenin yeniden üretim sürecinde, işgücünü satmak zorunluluğundaki işçiler olmaksızın, doğrudan artıkdeğer üretiminin kendisini gerçekleştirmek de olanaklı olmayacaktır.

Bu nedenle kolektif emek, kolektif işçi ve kolektif üretim gibi tanımlar, merkezinde doğrudan artıkdeğer üretiminin bulunduğu toplumsal ilişkiler yelpazesini anlamamız için, döneminde Marx tarafından bulunan ve işlevli olan kavramlardır.

“Üretim sürecinin kapitalist gelişmeyle birlikte kazandığı kolektif nitelik göz önünde bulundurulduğunda, üretken emeğin kapsamı geçmiş dönemlere oranla genişlemektedir. Çünkü üretilen ürün, artık bireysel üreticinin dolaysız ürünü olmaktan çıkmakta ve kolektif işçinin ürettiği toplumsal bir nitelik kazanmaktadır.” (Elif Çağlı, *Büyük İşçi Sınıfı*, s. 42)

Konuyu biraz açalım. Tez kendini Marx’a dayandırır. Sınıf ölçütü için gerekli kıstas üretken emektir bu teze göre. Marx’ın “*Her üretken işçi ücretli emekçidir; ama her ücretli emekçi üretken işçi değildir*” saptaması sınıf tanımı için üretken emek kıstasını veri almamızı zorunlu kılar. Üretken emek tanımının kol emeği ile ilişkilendirildiği bu teze göre, ücretli emek ilişkisi içinde sermaye tarafından satın alınmış olmak, çalışmak yetmez. Çalışma kıstası göz önünde tutulmaz. Daha sonraları, emek sürecini teknik olarak ele alıp sınıf tanımlarını daraltan anlayışlara karşı başka türden yorumlara ve açılımlara izin verecek bilgi malzemesi Marx’ın sisteminde bulunur. Üretken işçi tanımını doğrudan artıkdeğer üretiminde bulunmakla eşitleyen Marx, aynı zamanda, bu alan dışında kalan işçilerin de içinde olduğu yeni bir tanıma ulaşır. Kolektif üreticilik olarak tanımlanan bu yeni tanım, sınıfı daraltan anlayışların karşısında yer almaktadır. Marx’ın artıkdeğer üretimini çoğunca maddi malların üretimi ile eşitlediği, dolaşım ve hizmetler alanının kapitalist üretim içinde önemli bir yer tutmadığı şeklindeki değerlendirilmesini biliyoruz. Hizmetler alanında ise kafa emeği ile hizmet-

ler alanının daha yakın ve birbiriyle çakışan bir şekilde algılandığı söylenebilir. Meta üretiminin giderek hizmetler alanına yayıldığı ve bu alanda bir artıkdeğer üretiminin artık söz konusu olabildiğini belirtmek gerekir. Doğrudan artıkdeğer üretimi ile maddi mallar üretimini birbiriyle eşitlemek bizi yanlış sonuçlara ve çıkarımlara götürecektir. Bize göre yine en iyi açıklamayı Marx’ın kendisi yapmıştır. Aktaralım:

“İş süreci tamamen bireysel olduğu sürece, bir ve aynı işçi, sonradan ayrılacak olan bütün işlevleri kendisinde birleştirir. Kişi doğal nesnelere kendi yaşaması için elde ederse, onu yalnız kendisi denetliyor demektir. Daha sonra başkalarının denetimi altına girer. Tek bir insan, kendi beyninin denetimi altında gene kendi kaslarını harekete geçirmeksizin doğa üzerinde bir iş yapamaz. Vücutta baş ile elin işini kafanın işi ile birleştirir. Sonraları bunlar birbirinden ayrılırlar, hatta can düşmanı olurlar. Ürün bireyin dolaysız ürünü olmaktan çıkar ve kolektif işçinin ürettiği toplumsal bir ürün, yani her biri, iş konusu üzerindeki işlemlerin az ya da çok bir parçasını yapan bir işçi topluluğunun ortak ürünü haline alır. İş sürecinin bu ortaklaşa niteliği, gitgide daha belirli bir hale geldikçe, bunun zorunlu sonucu olarak, bizdeki üretken emek ve bunu sağlayan üretken işçi kavramı genişlik kazanmış olur. Üretken biçimde çalışmak için artık el ile çalışmamız da gerekmez, kolektif işçinin bir parçası olmanız onun yerine getireceği alt işlevlerden bir tanesini yapmanız yeterlidir... Bununla birlikte, öte yandan, bizim üretken emek kavramımızda bir daralma oluyor. Kapitalist üretim, aslında meta üretimi değil, artıkdeğer üretimidir. İşçi kendisi için değil, sermaye için üretir. Bu nedenle, artık, sadece üretmesi yetmez, artıkdeğer üretmesi de zorunludur. Şimdi artık, *kapitalist için artıkdeğer üreten böylece sermayenin kendisini yeniden genişletmesi için çalışan işçi* (abç HY), ancak üretken işçidir. Maddi nesnelere üretiminin dışında kalan bir alandan örnek alırsak, bir öğretmen, öğrencilerin kafaları üzerinde emek harcamasının yanısıra eğer okul sahibini zenginleştirmek için de eşek gibi çalışıyorsa, üretken bir işçi sayılır. Okul sahibinin, sermayesini, sosis fabrikası yerine öğretim fabrikasına yatırmış olması hiçbir şeyi değiştirmez. Demek oluyor ki, üretken işçi kavramı, sadece iş ile yararlı etki arasındaki, emek ile emek

ürünü arasındaki bir ilişkiyi anlatmakla kalmıyor; aynı zamanda, tarihsel gelişmeden doğan ve işçiye, doğrudan doğruya artıkdğer yaratma aracı damgası vuran özgül bir toplumsal üretim ilişkisini de anlatıyor.” (Marx, *Kapital*, c. 1, s. 483-4)

Marx’ın uzun uzadıya anlattığı üretken emek kavramı, kolektif olarak toplumsal boyutta tanımlanan ve aşağıda Lenin tarafından net olarak dillendirilen sınıf kavramına içkin bir kavramdır. Lenin’e göre:

“Sınıflar tarihsel olarak belirlenmiş üretim sistemi içinde tuttukları yere, üretim araçlarıyla ilişkilerine, emeğin toplumsal örgütlenmesinde oynadıkları role, toplumsal zenginlikten aldıkları payın miktarına ve alış yöntemine göre birbirinden ayrılan geniş insan gruplarıdır.”

Dikkat edilmesi gereken ve Marx’ın anlatımı ile doğrudan çıkan şudur. Emeğin toplumsal örgütlenmesinde oynanan rol doğru- dan çalışan - çalışmayan ayrımına ilişkindir. Çalışan - çalışmayan ayrımı ise doğrudan değer üretimi ile ilişkilendirilemez. Çalışmayanlar sömürücü azınlığa, çalışanlar ise bir bütün olarak, kolektif değer üretim sürecinde işgücünü satanların çoğunluğuna denk gelir.

Marksizm, işçi sınıfının homojen ve baştan bir ve bütün olduğunu söylememiştir. Marx’a atfen işçi sınıfının parçalı yapısını ve zaman zaman iç çatışmalı doğasını Marx’ın yanılığısı olarak görmek, sınıf mücadelesinin bu teorisyenini hafife almak olur. Marx’a göre, sınıf mücadelesine yol açan üretim koşulları ile birlikte tüm sınıf ayrımları –ki bunda sınıf içi ayrımlar da vardır– kaldırıldığında “*her tek bireyin özgür gelişiminin, herkesin özgür gelişiminin şartı olduğu sınıfsız toplum imkan dahilinde olacaktır.*”

Kapitalizm altında, metalaşma sürecinin dışında kalan, maddi olsun ya da olmasın, hiç bir şey kalmamıştır ve bu nedenle başta hizmetler sektörü olmak üzere, maddi olmayan meta üretimi oldukça yaygınlık kazanmıştır. İşgücünün kol emeğine dayalı maddi mallar üretimi alanında kullanılıp kullanılmadığına bakılmaksızın, alacağımız ölçüt şudur: İşgücünün karşılığı değişen sermaye-

den mi karşılanıyor, yoksa sermayedarın gelirinden mi?

“... kapitalist üretim sürecine özgü olan artıkdğer, ücretlerin ödenmesine ayrılan değişen sermayenin yalnızca üretken emekle değişilen kısmının ürünüdür.” (Elif Çağlı, *Büyüyen İşçi Sınıfı*, s. 43)

KAFA VE KOL EMEĞİ

Kafa emeğini, nitelikli işgücü ve giderek hizmetler sektörü ile aynılaştıran görüşler bu sayede işçi sınıfının dışında ‘yeni küçük-burjuvazi’ veya ‘yeni orta sınıflar’ dedikleri bir alan açmaktadırlar. Sınıfsal konumlanışı nesnel konumlanıştan çok ideolojik konumlanışlar alanına taşıyan

“siyasal amaçlı bu kurama göre, hem burjuvazi hem de proletarya, ağırlığı giderek artan orta kesimin ‘yahni’si içinde, ‘sınıf mücadelesinin eriyip dağıldığı bölge’de, karışık kaynaşmaktadır. Bu kuramların çoğunun amacı, sınıf ve sınıf mücadelesi kavramlarını tamamen sulandırıp ortadan kaldırmaktır. Marksist kuramın ve sosyalist stratejinin bakış açısına göre, bu iki kategoriye giren birkaç kuram arasında, Poulantzas’ın kuramına ciddi şekilde rakip olabilecek bir tek kuram vardır: Bu, beyaz yakalı işçilerin gitgide ‘proleterleştikleri’ni öne sürerek, yeni ücretli grupları işçi sınıfına katan kuramdır.” (E. M. Wood, *Sınıftan Kaçış*, s. 44)

Yüzyılın başındaki kapitalizm için kafa emeği ile kol emeği arasında varolan fark, emeğin bu ayrılığı üzerinden sınıfı sektörlere bölüyordu. Bilimin üretim sürecine uygulanması ve üretim araçlarında sürüp giden teknolojik yenilikler, işgücünün makinelerin bir parçası olarak işlev görmesine yol açan süreci hızlandırdı. İşin ve işgücünün niteliksizleşmesi sürecinin altyapısını oluşturan bilimsel gelişme, işsizliğin genişleyerek, işçi aristokrasisinin ise daralarak varolmasını sürdürdü.

Bir yandan da teknolojik gelişmenin işin herkesin yapabileceği gibi örgütlenmesini getirdiğini söyleyebiliriz. Bu her ne kadar bir niteliksizleşme ise de mutlak olarak algılamamak gerekir. Eğitimin, işgücünün yeniden üretimi açısından yaygın ve derin bir içe-

rik kazanması, işi, herkesin yapabileceği bir karaktere büründürmesini getirdi. Bu anlamda bir niteliksizleşme ise görelilik olarak alınmalıdır. Herkesin yapamayacağı ve nitelikli işgücü gerektiren alanlarda yine kafa emeğinin istihdamı ve ayrıcalıkları devam etti. Tabanda ise işgücünün niteliksizleşmesiyle, kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrımın giderek daraldığı ve mutlak kol gücüne dayalı alanların giderek azaldığı söylenmelidir.

Bilim sermaye olarak işçinin karşısına çıkar. Bu durumda, kafa emeği ile kol emeği arasında bir ayrımı, üretken emek ayrımı olarak almak yanlıştır. Üretkenlik, artıkdeğer üretip üretmemek temelinde tanımlanmalıdır.

“Sermayenin üretkenliği, sermayenin emekle ücretli-emek olarak karşı karşıya gelmesi olgusuna, emeğin üretkenliği de emeğin, emek araçlarıyla sermaye olarak karşı karşıya gelmesi olgusuna dayanır.” (Marx, *Artıkdeğer Teorileri*, c. 1, s. 369)

ULAŞTIRMA SANAYİ

Ulaştırma, dolaşım alanının bir parçası gibi görünse de aslında kapitalist üretim sürecinin bir parçasıdır.

“Bununla birlikte, ulaştırma sanayinin sattığı şey, yer değiştirmedir. Yararlı etki, ulaştırma süreci ile, yani, ulaştırma sanayinin üretken süreci ile sınımsız bağlıdır. İnsanlar ve mallar ulaştırma araçlarıyla birlikte yolculuk ederler ve bu yolculuk, bu hareket, bu araçlar ile gerçekleştirilen üretim sürecini oluşturur. Bu yararlı etki, ancak bu üretim süreci sırasında tüketilebilir. Bu süreçten farklı, yararlı bir şey gibi bir varlığa sahip değildir. ... Ama bu yararlı etkinin değişim değeri, diğer herhangi bir meta gibi, kendisinde tüketilen üretim öğelerinin (işgücü ile üretim aracı) değeri ve ulaştırma işinde çalıştırılan işçilerin artı-emeğinin yarattığı artıkdeğerin toplamı ile belirlenir.” (Marx, *Kapital*, c. 2, s. 67-8)

Dolaşım alanına yakın düşünülen ama aslında doğrudan üretimin bir parçası olan ulaştırma alanı üretim sürecinin bir parçası durumundadır. Ulaştırma sanayine yatırılan üretim sermayesi, sabit sermaye harcamaları olarak metaların değişim değerine yansır. Ay-

nı şekilde bu alanda kullanılan değişen sermaye de maliyete yansır.

“Gerçi bu durumda gerçek emek, gerisinde, kullanım değerinde somutlaşır ve maddi üretimin öteki alanları gibi bu sanayi dalında da emek... metanın içinde yer alır.” (Marx, *Artıkdeğer Teorileri*, c. 1, s. 386)

HİZMETLER SEKTÖRÜ

Sermayenin daha fazla değişim değeri yaratmak amacıyla satın aldığı hizmet, üretken emektir. Tüketicinin, geliriyle ödenen hizmet emeği, üretken olmayan bir emek türüdür.

“Nihayet modern sanayi olağanüstü üretkenliği, diğer bütün üretim alanlarında işgücünün daha geniş ve yoğun bir şekilde sömürülmesiyle el ele vererek, işçi sınıfının büyük bir kesiminin üretken olmayan bir biçimde çalıştırılmasına ve böylece eskiden ev işlerini yapan kölelerin şimdi de, erkek ve kadın hizmetçi, uşak, vb. gibi adlar altında bir hizmetkarlar sınıfı olarak tekrar ortaya çıkmasına izin vermiş olur.” (Marx, *Artı Değer Teorileri*, c. 1, s. 474)

Hizmet sektörü için değerlendirme yaparken, hangi dönem ve tarih için konuşulduğunun net olarak ortaya konması gerekir. Marx dönemi için daha çok ev içi işler, vb. amaçlarla kullanılan bu kavram, maddi mallar üretiminin dışında düşünülmüş, kapitalist meta üretimi ise doğrudan maddi mallar üretimi alanı ile eşitlenmiştir.

“Geçmiş dönemlerle günümüz gerçekliğini karşılaştırırken vurgulanması gereken temel nokta şudur: Eskiden hizmeti sunan kişi, genelde işgücünü kapitalist bir girişimciye satmıyor, kendi aktivitesinin sonucu olan bir hizmeti az ya da çok bir karşılıkla bireysel bir tüketiciye sunuyordu. Fakat artık çeşitli aktiviteler çoğunlukla bireysel hizmet kapsamında olmayıp, çeşitli büyüklük ve çaptaki kapitalist organizasyonlar (çeşitli türden işletmeler, eğlence şirketleri, oteller, lokantalar zinciri, vb.) tarafından çalıştırılan işçilerce üretilmektedir.” (Elif Çağlı, *Büyük İşçi Sınıfı*, s. 376)

Hizmet emeğinin bir kısmı üretken, bir kısmı da üretken olmayan emektir. Hizmet, giderek, kapitalizmin genelleşmiş meta eko-

nomisi tanımına uygun olarak, eskisi gibi gelikle değiştirilen ücretlilik ilişkisinden çıkıp değişen sermaye tanımına uymakta ve işçi sınıfına dahil olduğu gibi, onun üretken emek kesimini genişletmektedir.

Hizmet sektörü dendiğinde, hizmetçi, garson, vb. işçilerle anlaşılan bir dönemden, kafa emeğiyle, nitelikli işgücü ile eşitlendiği bir döneme geçilmiştir. Bu geçişte kapitalist üretimin ve bir sistem olarak kapitalizmin yapısındaki değişiklik, emek sürecindeki teknolojik yapılanma etkin olmuştur. Hizmet emeği dendiğinde, kafa emeği ile hizmetlilerin eşitlendiği ve bunların da 'orta sınıf' tanımını içine sokulduğu (Giddens) olmaktadır. Oysa bugün hizmet sektörü dendiğinde homojen bir işçi tipine ulaşmak mümkün değildir. Kafa emeğinin en niteliklisinden en ağır kol işçiliğine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bir garson, işyerinin içinde akşama kadar onlarca kilometre yol yapmakta, bir muhasebeci, günde 14 saat masa başında rakamlarla boğuşabilmektedir.

Bugün artık hizmet üretimi, meta üretimi alanına girmektedir. Bu yönüyle, Marx'ın 'gözardı edilebilir' dediği, maddi mallar üretimi dışındaki alan, çoğunca hizmet üretimi şeklinde, gözardı edilemeyecek bir boyut kazanmıştır.

Hizmet, canlı emeğin aktivitesi olarak meta karakteri kazanabilir mi? Soru böyle sorulduğunda önemli bir tartışmaya kaynaklık etmektedir. Kapitalist çerçevede piyasaya çıkan emek, işgücünü bir meta olarak pazarlar. Fakat emek de meta olarak pazarda bulunabilir. Örneğin, konfeksiyon üretimi bir pantolon satın alabileceğiniz gibi, kumaş alıp bir terziye de diktirebilirsiniz. Bu durumda,

"burada... para, bir durumda bir meta ile değiş tokuş oluyor ve öteki durumda emeğin kendisini bir meta olarak satın alıyorsa da, sermaye olarak işlev görmüyor" (Marx, *Artıkdeğer Teorileri*, c. 1, s. 402)

"Emeğinin kendisi emek, yani hizmet biçiminde sağlanan metalar... satın alabilir." (Age., s. 404)

Hizmet sektöründe maddi olmayan bir meta üreten işçiler de üretken işçilerdir. Mavi yakalıları kol işçileri ve sanayide çalışanlar-

la ve beyaz yakalıları ise hizmet sektörü ile eşitlemek, Poulantzas ve takipçilerinde olduğu gibi, bizi farklı bir siyasallığa götürecektir. Beyaz yakalıların maddi üretim yapmadığı ve işçi sınıfının içinde yer alamayacağını söylüyorlar. İşçi sınıfını yalnızca üretken işçi ile sınırlayan bu görüşe göre, kapitalist üretim tarzının özünü, teknik bir süreç olan çalışma sürecinin içinde aramak gerekir. Avrupa Komünizminin tezlerini sağlamlaştırmaya çalışan Poulantzas'ın, sömürü ilişkileri ve üretim sürecinde konumlanış dışında bir yerde, tekel ile halk arasında varolduğu sanılan çelişki üzerinden sosyalizmi kurgulaması, devrimci özneyi esas olarak ideoloji üzerinden kurulacak bir bütün olarak varsaymasına neden olmuştur. Bu yazının konusunu aşan bu alan, sınıf ve siyasallık konusuna girmektedir. Bu nedenle daha fazla girmiyorum.

POLİTİK OLARAK İŞÇİ SINIFI

Kendisini karşıtına göre de tanımlayabilen işçi sınıfı politik olarak sınıf mücadelesinin tarafı olabilir. İşçi sınıfının parçalı, bölüntülü yapısı, karşıtı karşısında ideolojik-politik konumlanışı ile bir birlik olabilir. İşçi sınıfının sınıf birliği ideolojik-politik düzeyde inşa edilmelidir. Nesnel varoluğu, ancak bu düzeyden hitap edilirse, sınıfsal birliğe olanak tanır.

İdeolojik-politik düzey, sadece bu düzeyden sınıfı politize edenlerin dünya görüşlerinin sınıfın birliğini hangi politik hedeflere güdüleyeceğini formüle eder. Sosyal demokratlar da burjuva demokratlar da devrimci demokratlar, dinciler, faşistler, vb. de bu düzeyden sınıf birliğini kurabilir, sınıfı kendi politik hedeflerinin malzemesi yapabilirler.

Sınıfın dışından sınıfsal ilişkiyi kurgulayan ve sınıf hareketinin gücünü her şartta, sınıfa rağmen kullanan bu ideolojik-politik akımlar sonuç olarak sınıfın kendisini karşıtı karşısında yanlış ve eksik kurmasına neden olurlar. İşçi sınıfının kendisi, birlikte hareketinin kurbanı olur. Bu tip akımlar, işçi sınıfının anlık, kısa vadeli, güncel çıkarları ekseninde sınıfa seslenirler. Çoğunca da bu tip

çıkarlar, işçi sınıfının uzun erimli gerçek çıkarları ile çelişir.

İşçi sınıfının gerçek çıkarı bir sınıf olarak kendisini ve sömürüyü ortadan kaldırmaktır. Kendisi bir sınıf olarak varolduğu sürece, sömürü olgusu varlığını sürdürecektir. Bu nedenle, emeğin ürününe yabancılaşmasının ötesinde, yabancılaşma kavramının geniş anlamıyla, insanın insana, insanın topluma yabancılaşmasının aşılması problemi, bütün insanlığın kurtuluşu sorununu kökten çözebilecek, sonuna kadar devrimci tek sınıf olarak işçi sınıfının sırtına özgürlük kavramını yüklemiştir.²

İŞÇİ SINIFININ TARİHSEL VE BÜTÜNSSEL ÇIKARLARI

İşçi sınıfının geçici, anlık ve farklı parçalarına göre tanımlanan ve birbiriyle çelişebilen çıkarlarının karşısında, bütünsel ve tarihsel çıkarları yer alır. Burjuvazi sınıf mücadelesini bu geçici, anlık ve

² “İşçi sınıfı kolektif üretimin olabilecek tek örgütleyicisidir. Kapitalist üretim tarzının bağrında, nesnel olarak kolektif bir şekilde yer tutan işçi sınıfı, bu üretim tarzının karakterinden dolayı parçalı bir yapıya sahiptir. Sınıfın birliği meselesi, çevresinde oluşturulacak toplumsal ilişkiler yelpazesi nedeni ile stratejik bir meseledir. Nesnel olarak varolan çelişkinin (emek sermaye çelişkinin) ideolojik ve politik olarak kurulması gereken sınıfın birliği eksenini üzerinden aşılması, işçi sınıfının toplumsal öncülük misyonu ile ilişkilidir. İdeolojik ve politik düzeyde kurulacak sınıf bilinci, işçi sınıfının eyleminin birliğine ve buradan giderek, burjuvazi ile çıkarları farklılaşan sınıf ve tabakalara öncülük noktasına ulaştığında, işçi sınıfı demokrasininin tanımını yapmak mümkün olacaktır. Bu demokrasi çoğunluğun demokrasisidir ve motor gücü işçi sınıfıdır. Kolektif üretimin ekseninde oluşan toplumsal ilişkiler noktasında belirlenir ve sınırı buradan geçer. Özel mülkiyetin kaldırılması ile tanımlanır. 1- Üretimdeki yeri nedeni ile işçi sınıfının kapitalizme müdahale etme ve kapitalizmi engelleme; kolektif üretici olması nedeni ile de örgütlenme ve yeni bir toplumu kurma gücü vardır. İşçi sınıfının parçalı yapısından ötürü birliğin olmadığı ve bu yüzden topluma öncülük edemeyeceği tezleri, kapitalist üretimin yapısını baştan yanlış tanımlamaktır. Kapitalist üretimin yapısı işçi sınıfının zaten farklılıklara ve ayrımlara tabi kılınmış ve parçalı bir yapıda oluşturmuştur. İşçi sınıfının birliği meselesi, bir proje ve program ekseninde sınıf bilincinin oluşturulması ve bunun gündelik ve gderik tarihi eylemine yansımaları olarak düşünülmelidir. 2-kapitalist sömürünün özgüllüğü nedeni ile, işçi sınıfının bir sınıf olarak kendini or-

farklı kesimler arasındaki çelişkiler üzerinden yürütür. Buna karşın dünya-tarihsel planda bütünlüklü olarak işçi sınıfının çıkarı, bir sınıf olarak kendisinin ortadan kaldırılmasından ve bütün insanlığın kurtuluşuna öncülük etmesinden geçmektedir. Marksizm işçi sınıfı kurtuluşunun bilimidir. Ve ancak marksizm bunu gerçekleştirebilir.

“Modern toplumda, ne sınıfların ne onlar arasındaki savaşımın varlığını bulmuş olmanın onuru bana ait. Benden çok zaman önce burjuva tarihçiler bu sınıf savaşımının tarihsel gelişimini, burjuva iktisatçılar da sınıfların ekonomik anatomisini ortaya koydular. Benim yeni olarak yaptığım şey: 1) sınıfların varlığının, üretimin gelişimindeki belli tarihsel aşamalarla ilişkili olduğunu, 2) sınıf savaşımının zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne varacağını, 3) bu diktatörlüğün, yalnızca bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız topluma bir geçiş olduğunu göstermekten ibarettir. Yalnızca sınıf savaşımını değil ama sınıfların varlığını da yadsıyan, Heinzen gibi soytarıların, ... kanıtladıkları tek şey, burjuvazinin egemenliğine elveren toplumsal koşulları tarihin son ürünü, non plus ultra (ulaşılacak en yüksek nokta) saydıkları ve yalnızca burjuvazinin hizmetkârı olduklarıdır” (Marx, J. *Weydemeyer'e Mektup*)

İşçi sınıfının bugün dünya üzerinde dağınık, parçalı ve ideolojik düzeyde yenik olması, marksizm karşıtı, özgürlükçü sosyalizm akımlarının, sınıf dışı yönelimlerin artmasına ve ideolojik etkinlik kurmalarına yol açmıştır. İşçi sınıfının tarihsel ve bütünsel çıkarlarını, öncüleri olan komünistler olmaksızın kavraması olanaksızdır. Bir tür kendiliğindencilik, sınıfın tarihsel görevleri ile yükümle-

tadan kaldırmak dışında bir kurtuluşu mümkün değildir; Bu nedenle işçi sınıfının dışında bir özne aramak, tarihin devindirici gücünü başka zemine kaydırmak marksizm dışı alanlara çıkmaktır. Bu noktada işçi sınıfı tanımlarının çeşitliliği üzerinden farklı toplumsallıklara ulaşmak ve farklı sosyalizm kavrayışlarını savunmak aynı marksizm anlayışının savunuluyor sanıldığı noktada da mümkün olabilmektedir.

Nesnel olarak işçi sınıfının varoluş tarzı ona biçilen tarihsel rolü karşısında işlevsizdir. Bilinç düzeyinde kurulmuş işçi sınıfı, ideolojik ve politik düzeyde birliğin sağlanmasının sonucu olacağı için tarihsel rolünü gerçekleştirmeye yetisine sahiptir.” (KSD. ‘*Sosyalist Demokrasi Tartışması*’, s2)

nip, sorumlu davranmasını boşu boşuna beklemekte, ama bu gerçekleşmediği noktada işçi sınıfını suçlayıp böylesi bir potansiyelinin bulunmadığını vazedmektedir. Sınıf dışı yönelimler, bu noktada, sosyalizmin kuvveden fiile çıkma imkanlarını tüketmektedir. İdeolojik düzeyde kazanılması gereken *sınıf mücadelesi* zaferle sonuçlanmadığında ise, işçi sınıfının her günkü mücadelesinin, tarihsel sorumluluğunu yüklenme becerisi ve kapasitesini göstermesini beklemek de mümkün olmayacaktır. Bu noktada, sosyalizmin işçi sınıfı iktidarı olduğu gerçeğinden vazgeçenler önce Lenin'den, sonra da onun pratik tecrübesini gerçekleştirdiği marksizmden vazgeçmek zorunda kalacaklardır; tabii ki uzun süre telaffuz etmeden ya da iyi olasılıkla vazgeçmiş olduklarını anladıklarında uzun süre geçmiş olarak. Çünkü:

“... Marksizmi sınıflar savaşımı öğretisine indirgemek, onun kolunu kanadını kırpmak, bozmak, onu burjuvazi için kabul edilebilir bir şeye indirgemek demektir. Sınıflar savaşımının kabulünü, proletarya diktatörlüğünün kabulüne dek genişleten kişi bir Marksisttir ancak.” (Lenin)

PROGRAM SORUNU AÇISINDAN SINIF TANIMI

İşçi sınıfının tanımlanması konusunda marksizmin kavranışı ve bu konuda getirdiği ölçütlere yaklaşım, sınıfın bileşimi ve kapsamı konusunda farklı sonuçlara varılmasına neden olmaktadır. Bu farklı sınıf tanımları yine farklı türden sosyalizm kavrayışları ile birleşip çok değişik ve birbirleri ile aynı kulvarda görülmekle birlikte, ilişkili olma durumları azalmış - ilişkili olmayan, siyasal projelere zemin oluşturmaktadır. Başlangıçta savunulan işçi sınıfı merkezli sosyalizm anlayışından, giderek toplumsal muhalefet bileşenlerinden oluşan ve işçi sınıfının, muhalefet görevlerini yerine getirdiği ölçüde bu bileşenler arasında sayıldığı bir sosyalizm anlayışına evrilmek pekala mümkün olabilmektedir.

Kurtuluş Hareketi açısından da söz konusu olan, tam anlamıyla böyle bir şeydir. *Kurtuluş Hareketi*'nin başlangıç metinlerinde, partinin üzerinde örgütleneceği düşünülen, 'modern sanayi proletarya-

si' tanımı belirgin bir yer tutar. Büyük ölçekli üretimin kastedildiği bu tanımlama, sınıf tanımları açısından hiç bir zaman netlikle ortaya koyulmasa bile, doğrudan artıkdğer üretiminde bulunan işçileri, sınıfın artıkdğer üretiminde yer alan ve üretken emek olarak tanımlanan kesimini, örgütlenmenin konusu yapmakla doğru bir konum tutmuştur. Tuttuğu bu konumu ise siyasal projenin merkezine yerleştirmek, gerçekleştirmek şansını yakalayamamıştır.

Leninist öncü teorisi, öncü parti teorisi, geçmişte savunulan modern sanayi proletaryası üzerine inşa edilecekti. Öncünün, sınıfın diğer kesimlerini derece derece çevresinde örgütlemesi ve ideolojik, politik, kültürel etkinliği altına alması yoluyla sınıfın birliği gerçekleştirilecekti.

Seksen sonrası gelişen yazında ise hegemonya teorisi ile parti arasındaki organik ilişki bozuluyor, giderek parti, sınıf dışında çelişkileri içinde örgütleyen, örgütlemesi gereken bir birlik şeklinde değiştiriliyordu. İşçi sınıfının iktidarı alması durumunda fazlasıyla azınlık kalacağı ve anti-demokratik bir yapıya kaçınılmaz bir şekilde zemin hazırlayacağı düşünülmüş olacak ki, Poulantzas, Laclau, vb. yazarların sık sık ifade ettikleri biçimde *balk ittifakı* (Poulantzas) ve *demokratik devrim* tezleri (Laclau, Mouffe) gelip Kurtuluş yazınındaki ara başlıklara yerleştiriliyordu. Bu yerleştirme aynı zamanda *parti* ve *demokratik devrim* savunularında, içeriğin tamamen değiştirilmesini beraberinde getiriyordu. Leninist öncü teorisinde ve Bolşevik parti pratiğinde önderlik kuramı, büyük ölçekli üretim temeline dayanan öncünün eylemiyle gerçekleştirdiği sınıfın siyasal birliğini anlatmaktadır. Yeni geliştirilen teoride, her türden toplumsal çelişki bir parti içinde eritilmekte ve demokratik sosyalizme böyle varılacağı düşünülmekteydi. Gerekçe ise becerilebildiği kadarıyla Lenin'den ve sosyalizm pratiğinin (Sovyet deneyi) olumsuzlanmasından çıkarılmıştır.

Gerekçelerden birincisi, Lenin'in çok partililiği savunmasıydı. İkincisi ise Ekim Devrimi'nde işçi sınıfı azınlık olduğu ve iktidarı aldığı durumda, çoğunluk olmanın yolunu bir türlü bulamamış ve

kaçınılmaz olarak diktatörlük yöntemlerini sınıfın kendisine yöneltmişti. Bu nedenle, sosyalizmin temeli olarak 'çoğunluk' olmak zorunluluk düzeyine yükseltiliyordu. İşçi sınıfı, eğer azınlık ise yalnız başına iktidara gelmemeli, iktidara gelmek için diğer sınıf ve tabakalarla ittifak oluşturmalıydı. Bütün bu yazının geliştiği dönem boyunca ise, işçi sınıfının tanımı, sınıfın azınlık mı, yoksa çoğunluk mu olduğu konusunda bir çalışmaya rastlamak mümkün olmadı. Böyle bir çalışmanın olmaması ve yeni gelişen 'sosyalist demokrasi' yazınının her bir adımında işçi sınıfının azınlık olduğunun vurgulanması, bize, tıpkı Poulantzas'ta olduğu gibi, işçi sınıfının, doğrudan artıdeğer üretiminde bulunan işçilerden oluştuğunun kabul edildiğini düşündürüyor. Aksi durumda, yüzyılın başında, 1917 Ekim Devrimi'nin strateji ve taktiklerine zemin oluşturan, yine o tarihin ve o toplumun göstergelerinin, dolaylı olarak da olsa, Türkiye devriminin strateji ve taktiklerine aktarılması olasılığı kalıyor ki, her koşulda dogmatizme karşı olduğunu ve ona karşı kurulduğunu söyleyen bu yazın için bir talihsizlik sayılmalıdır. Türkiye'de işçi sınıfının durumu, niceliği ve niteliği hakkında hiç bir çalışma yapmadan, onun azınlık olduğunu ve bu nedenlerle de sınıf dışı çelişkilerle birlikte bir demokratik devrimi savunmak, bilim temelinde tanımlanmaya çalışılan sosyalist demokrasi savunusu açısından kendi içinde bile önemlice bir çelişki oluşturmaya devam etmektedir.

Bu yazıda, en genel anlamı ile sınıf tanımında nelerin esas alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu konuda bir netlik ve uzlaşma, bize, bu noktadan kalkarak işçi sınıfının kapsamı ve niteliği üzerine önemlice bir açıklık sağlar. Dünya kapitalizminin işbölümü çerçevesinde Türkiye kapitalizminin yapısı, sınıfın niteliği konusuyla karşılıklı ele alınmalıdır. Bütün bu konular ise programın somut, örgütsel pratik kısmına ilişkin çalışmanın kapsamına girer. Bu türden bir çalışmaya ise, işçi sınıfının devrim yoluyla kuracağı iktidarına dayanan sosyalizm anlayışında ortaklaşmış komünistlerin, en temel ilkelere anlaşmasından sonra girilebileceği he-

men öngörülebilir. Kuşkusuz pratik çalışma her koşulda devam eden, etmesi gerektir.

KAYNAKÇA

- E. Engin, *Marksizm'de İşçi Sınıfının Kapsamı ve Türkiye*, Alev Yayınevi, 1990
E. Çağlı, *Büyüyen İşçi Sınıfı*, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, Ocak 2002
T. Öngen, *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi*, Alan Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 1996
H. Oğuz, *Küresel Kapitalizmin Sınırı ve İşçi Sınıfının Anatomisi*, Scala Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2002
S. Edgall, *Sınıf*, Dost Kitapevi
Teori ve Politika 19, 20, 26
E. Balibar, *İrk, Ulus, Sınıf - Belirsiz Kimlikler*, Metis Yayınları, İstanbul, 1995
E. M. Wood, *Sınıftan Kaçış*, Akış ve Dönem Yayıncılık, İstanbul, 1992
K. Marx, *Kapital* c. 1, 2, 3
K. Marx, *Artıdeğer Teorileri* c. 1, 2
E. Laclau, *İdeoloji ve Politika*, Belge Yayınları, İstanbul
E. Laclau ve C. Mouffe, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1992
N. Poulantzas, *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, Belge Yayınları

Avrupa'da yayınlanan "Dönüşüm" dergisi için, bugünlerde hızlanan parti tartışmaları hakkında fikirlerimizi ifade etmemiz istendi. 'Kitle partisi', 'çatı partisi', ittifaklar gibi konularda düşüncelerimizi ifade eden bu yazıyı imzası olan arkadaşlar kaleme aldılar. Kurtuluş Sosyalist Dergi olarak, bu konuda yazarların ifade ettiği görüşler, aynı zamanda bizim görüşlerimizi de temsil etmektedir.

PARTİ TARTIŞMALARINDA GÜNCELLİK ÜZERİNE

**CEMİL TUNA - HACI YILDIZ
İSMET ÖZTÜRK - SÜHA ILGAZ**

Komünistlerin ve sosyalistlerin bir bölümü, uzunca bir süreden beri, parti tartışmalarını birlikte yapıyorlar. Geri kalan önemlice bir bölümünün ise ne kadar memnun oldukları ya da yeterli bulup bulmadıkları bir yana, halihazırda ya partileri ya da örgütleri var. Gündemdeki tartışmada sadece komünist ve sosyalistler değil, çevreci, feminist, ulusalcı, halkçı ve sol sosyal demokratlar da bu tartışmanın müdahili durumda. Başlangıçta bir bileşik kapta gerçekleşiyor gibi gözükken tartışmalar, kendi denizlerine doğru açılmaya karar verdikçe politik sonuçlar da alınmıyor değil! Niyetlerle değil, nesnellik ve realite üzerinden yapılması gereken bir sanat olarak politikanın gereklerini kavramak işte bu yüz-

den bir kez daha önem kazanıyor. Komünistlerin politikayı böyle bir zeminde ve kendi ideolojileri ve iradelerini katarak kavramaları, diğer politik akımlarla aralarındaki önemlice farklardan biridir. Meşhur tartışmada söylendiği üzere, bir papaz da parti üyesi olabilir. Ama papazla bir araya gelip parti kurmaya kalkmak, değil papazı çelişkileri ile baş başa bırakmak, bu çelişkileri komünistlerin çelişkisi haline getirmekten başka bir sonuç vermeyecektir. Kuşkusuz, komünistlerle değişik türden sosyalistlerin çelişkileri, papazla komünistlerin çelişkilerinden daha sert ve *uzlaşmaz* değildir. Ama bu uzlaşmayı parti çerçevesinde aramak ister istemez eklektisizm sorununu gündeme getirir. *Saf altımın* pek de bir işe yaramadığını söyleyip uzlaşmayı parti içinde aramaya kalkmak, partiye taşımak, yeni türden bir çeşit pozitivist bakış açısına sahip olmayı gerektirir. Bu durumda acaba bizim bakış açımız ne olmalıdır?

Öncelikli olarak ne türden komünistler olduğumuz konusunda bir netliğe sahip olmalıyız. Bu ise politik duruşlar ve devrimci tavırlardan öteye, ama mutlaka bunları zemin alarak, komünistlerin program tartışmalarını ön gerektirir. Eğer teorinin yol göstericiliği yani bilimsel sosyalizm (marksizm-leninizm) günün acil sorunları gerekçesiyle ilişkilerimizde ve politikalarımızda temel olmaktan çıkartılırsa, cehenneme giden yola girmekten kurtulamayız. Örneğin BSP ve ÖDP'ye ön gelen günlerde, birilerimiz tarafından yapılan '*şu anda proletarya partisinin zemini yoktur, birleşik ve çoğulcu bir parti ile böyle bir zemine ulaşmalıyız*' minvalli saptama, bir taktik adım olmaktan çıkmış, en iyi ihtimalle bir kişinin bile olsa '*sosyalizm kavrayışının bir gereği olarak her dönemde gerekli bir projedir*' tezi ni formüle etmesine psikolojik arka plan oluşturmuşsa, şimdi atılacak her adımın nesnel olarak hangi yollara çıkabileceğini birkaç kez daha düşünmeliyiz. Bu *zemin oluşturma* işi on yılımızı almıştır. Yani on yıl boyunca proletarya partisini ertelemekte sakınca görülmemiştir. Bu nasıl bir zemindir? Örneğin yeni parti tartışmalarında, proletarya partisi yerine çokça sözü geçen çatı ya da cephe türü partiler, bir on yıl daha proletarya partisine zemin oluşturmak için

mi harcanacaktır? Sürecin sonunda toplam olarak geçmiş olacak olan, mesela bir yirmi yılın sonunda kavram olarak bile olsa *proletarya partisini* kaç kişi anımsayabilecektir? Kuşkusuz çok azımız. Ve anımsayanlar da diğerleri tarafından dogmatik olmakla çok rahatlıkla suçlanabilecektir. İşin kötüsü suçlamayı rahatlıkla yöneltmenin yanında suçlamayı yöneltenlerin kendi konumlarını haklı da görececek olmalarıdır? Ve bu aslında komünistlerin esas görev ve sorumluluklarının başında gelen işçi sınıfının komünist partisini teorik ve politik olarak reddetmelerinden başka hangi anlama gelebilir? Bu kaygılar dile getirilmeli ve gerekli önlemler alınmalıdır. Hayatlarımızı bir yerden, sınıf mücadelesinin ve komünizmin gerekleri yönünden ele alıp kuracaksak, birbirimizi daha fazla anlamaya ve dinlemeye ihtiyacımız olduğunu da görürüz. O halde parti meselesine nasıl bakmalıyız?

GİDERİLMESİ GEREKEN YANILSAMALAR

İşçi sınıfının iktidarı noktasından tanımlanacak bir sosyalizm kavrayışı *nasıl bir parti* sorusuna da epeyce bir açıklık kazandırır. Genel olarak hakim olan bir alışkanlıkla devrimciliği yasal ve yasadışı ayırımına göre ölçme abesliği, parti tartışmalarında önemlice tahribat yapmıştır. Parti konusu yasal ya da yasadışı olmak noktasından ele alındığında asla sağlıklı sonuçlar vermeyecektir. Bu mesele sınıf mücadelesinin (ulusal ve uluslararası) durumu, devletin biçimi, rejim, vb. etkenlerle ilişkili ele alınır. Sosyalizm mücadelesi ve propagandası şartların uygun olduğu her halde açıktan yapılmalıdır. Bunlar açıklığın konusunu oluştururlar. Ama bu açıklığın taşıyıcı mekanizmaları, en demokratik cumhuriyette bile esas olarak gizlilik temelinde oluşturulmalıdırlar. Bu komünistlerin dehlizlerde dolaşmayı sevmeleriyle ilgili değil, iktidara uzandığımız ya da bu olasılığın yükseldiği her aşamada devletin o ele ciddi bir şekilde vuracak olduğunu bilmemizle ilgilidir. Bir çocuğun yanan sobaya uzandığında ilk aldığı dersi unutması nasıl mümkün değilse, bir komünistin de bu bilgiyi unutması öyle mümkün değildir.

Ve şimdi, 'biz bunları biliyoruz, neden bunları anlatıyorsunuz ki' sözlerini duyuyoruz. Ama böyle söyleyenler bunların gereklerini yerine getirmemektedirler. Bu konuda kıstas, fabrika hücreleri ve işyeri komiteleri, partinin taban örgütleri konusuna nasıl bakıldığıdır. Partinin, örgütlülüğün sürekliliğinin sağlanması noktasından konuya yaklaşıldığında, gizliliğin gerekliliğinin mantığı daha net anlaşılacaktır.

Parti meselesinde, Lenin'i referans alırken, Lenin'in her kitabından bir parti çıkarmaya kalkmamak gerekir. Örneğin, demokratik merkezîyetçiliği esas alan RSDİP'in, bu noktada hiç de benzemediği halde ÖDP'ye örnek olarak gösterilmesi, İkinci Enternasyonal partisi olduğunun bu kadar kolay gözardı edilmesi, her türden sosyalistin bir partide birleşmesi fikrine zemin oluşturduğu için kolayca tercih edilebilmiştir. Bu noktada Üçüncü Enternasyonalin parti yazını karşısında konumlanış sorunu net olarak ortaya konulmak zorundadır.

Parti konusunda, yasadışılığı savunmayı *ilkel* bir sosyalizm kavrayışıyla eşitlemek de o derece sakıncalıdır. Çünkü bu noktada yasal parti anlayışı, gizlilik temeline karşı ele alınabilmekte ve ister istemez yasalçılıkla sakatlanmaktadır.

Son dönem tartışmalarda geçmiş ÖDP deneyiminden de olsa gerek yararlı bir vurgu yapılmaktadır. Marksist parti ile çatı ya da cephe partisinin iki ayrı düzlemde ve iki ayrı ihtiyaca karşılık gelecek şekilde ele alınması oldukça önemli bir adımdır. Kavramların birbirleriyle sözel düzeyde oluşturduğu uyumsuzluğu hesap etmezsek, bu ikinci düzeydeki çatı ya da cephe partisi tanımının, nesnel olarak sosyalist ya da komünistlerin kendi aralarındaki, örgütleri ya da partileri arasındaki ilişkiler konusuna biçim ve zemin sunmak kaygısıyla ele alındığı görülebilir. Cephenin kendi taşıdığı anlam ile nesnel olarak bugün oluşturulacak cephe ya da aynı işleve sahip olacak olan çatı partisi konusu, işlevi ya da içeriği net olarak tanımlandığında bir sorun oluşturmayabilir. Komünistlerin sosyalistlerle ya da daha başka akımlarla ne için ve nasıl bir araya gelecekleri

konusunda mesai yapma, kararlara varma ve bu kararları yürürlüğe koymak gibi yetenekleri ve sorumluluk alanına giren görevleri bulunmaktadır. Ama burada da yanıtlanması gereken sorular bulunmaktadır. Örneğin komünistlerin kendinden menkul, sınıfın dışında bir politik duruşları olabilir mi? Ya da siyaset yapmak kavramı, siyaseti sınıf dışı konumlanışlarla yapmak şeklinde ele alınabilir mi? Bu iki sorunun yanıtı da olumsuzdur. Üstelik, bu olumsuzluklar giderildiğinde ve sınıf zemininde ve sınıfın çıkarları ekseninde siyaset yapmaya başladığımızda, bu meseleleri nasıl kavradığımız ve bu meselelere komünist ideolojimizin yol gösterip göstermediği gibi sorunlar da çözülmüş olmaz. Bu konu ise yaşanmış sosyalizm deneyleri karşısında nasıl bir değerlendirme yaptığımızdan bağımsız ele alınamaz. Örneğin konu işçi sınıfının komünist partisi ve bunun ön ayak olacağı ya da katılacağı cephe ya da çatı türü oluşumlar olunca, hangi sınıfın nasıl ve ne kadar temsil edildiği gibi sorular karşılıksız kalacaktır. Ama bu durum, sosyalistlerin ve komünistlerin kendi aralarındaki ilişkiler zemini ve biçimi konusunda, bu türden oluşumlar yaratmalarına mutlak engel oluşturmazlar. Tabii ki bir çok olumluluk yanında olumsuzlukları da oluşturur bu durum. Şöyle ki, sınıf temeli ve ne türden komünistler olduğumuz, hangi sınıfı ne kadar temsil ettiğimiz kaygıları teorik ve politik temelleri ile ele alınıp gereği yerine getirilmezse, bir müddet sonra, siyaset yapıyoruz karmaşasında bu kaygıları unuttur, cepheyi ya da çatıyı, siyasal özne olarak kutsar, kendimizi demokratizmin sığınağına yelken açmış bir vaziyette bulabiliriz. Demokrasi mücadelesinde, sınıfsal zeminden kopuk yer almak ise, kiminle nasıl ittifaklar içinde olacağımızı önceden kendimizin bile tahmin edemeyeceği gelişmelere gebecektir. Savaş suçluları ile mağdurların böylesi yan yana gelebilmelerinin arka planı, bu bakış açısıyla ele alınırsa daha bir anlaşılır olmaktadır.

KOMÜNİST İŞÇİ PARTİSİ

Komünistlerin, işçi sınıfının komünist partisi dışında öncelikli

olarak ele alabilecekleri daha önemli bir konu yoktur. Yoktur ama, bu doğru, nasıl olursa olsun da parti olsun anlamına gelmez. Bu doğru anlaşılması gereken bir mesele oluşturur. Örneğin, emperyalizm, devlet ve sosyalizm kavrayışımız dışında tanımlanabilecek bir parti tanımı ancak en genel biçimi ile bir partiyi tanımlar ki böyle bir parti sınıf mücadelesinde pek işlevli olamayacaktır. Yazının başından bu yana her konunun komünistlerin programı meselesine çıktığına dikkat edildiğini umarız. Program sorunundan bağımsız ve bu sorunu merkeze almadan gerçekleşecek her türden bir araya geliş, yine değişik düzeylere ait sonsuz sayıdaki konuya, birlik için ve birlik merkezli bir yaklaşım sergilemek zorunda kalacaktır; üstelik sosyalistlerin ve komünistlerin kendileri için ve kendinden menkul birlikleri için... Bu merkezli oluşacak birliklerin ne türden politika yaptıkları sorusuna, marksizm alanı içinden bir karşılık bulunamaz.

Geçmişte belki modern sanayi proletaryası dendiğinde ve partinin bu zeminde öncü işçilerden oluşturulacağı söylendiğinde, çok da tartışma çıkmadan genel kabul görmüş olan parti anlayışı, süreç içinde önemli kırılmalara uğratılmıştır. Bir türden çoğulculuğun temel alındığı ve açıktan olmasa da demokratik merkezîyetçiliğin reddedildiği parti kavrayışları, kimilerimizin ifadelendirdiği 'sosyalist demokrasi' kavrayışının oluşumu sürecinde vücut bulmuştur. İşçi sınıfı iktidarından ezilenlerin iktidarına evrilen sosyalizm anlayışları ister istemez partiyi ittifaklar alanı gibi algılamaya kapı aralamıştır. Bu konuda, işçi sınıfının komünist partisi konusunda, teorik düzeyde sınıf tanımına ulaşmak ve eldeki tez üzerinden sınıfın haritasını çıkarmakla işe başlamak gerekir. İktidarı almak noktasında, sınıfın ille de nüfusun çoğunluğunu oluşturması gerekir diyenlerle, bu durumda, gereksiz ve vakit alıcı tartışmalara girmekten sakınılmış olacaktır. Görüldüğü gibi işçi sınıfının teorik ve politik düzeyde tanımı programın önemli bir bölümünü oluşturacaktır. Sonra da tanımladığımız işçi sınıfının hepsini mi yoksa belli kesimlerini mi örgütlenmenin kapsamına alacağımız tartışması ya-

pılabilir hale gelecektir. Tabii en önemli konulardan biri de, partinin sadece, üyelerinin çoğunluğunun işçilerden oluştuğu bir yapı değil, fabrika ve işyeri hücreleri üzerinde yükselen bir cisme sahip olma zorunluluğudur.

Dünya, bir terör ve bölgesel çatışmalar arenasına çevrilirken, emperyalizmin kendi iç çelişkileri artmakta, bir dönemin müttefikleri, yavaş yavaş olası ciddi savaşların tarafları olarak hazırlanmaktadır. Kapitalizmin tek alternatifinin sosyalizm, kapitalistlerin ve burjuvazinin karşısına çıkabilecek sonuna kadar tutarlı tek gücün işçi sınıfı olduğu bir kez daha *hatırlanmalıdır*. Bir önceki dönemin, 'demokrasi' yanılması üzerine inşa edilmiş projelerin parti konusunda yarattığı kırılmalarla savaşmak, bu savaşı önce ideolojik olarak kazanmak gerekmektedir. Kuşkusuz işçi sınıfının kapsamı bütün dünyada genişlemiş, sınıfın dışında ezilenler cephesi, sistemle uzlaşmaz çelişkilerin daha bir içine yuvarlanmıştı. Genel olarak demokrasi cephesi içinde tanımlanabilecek ezilenleri ve bunun üzerinden geliştirilebilecek projeleri, işçi sınıfının yerine, onun merkezi konumuna alternatif olarak ileri sürebilecek her tür girişim, bir yerde tıkanmak ve hatta sistemle uzlaşmak zorunda kalacaktır. Kapitalizmin kriz bölgesinden uzaklaşacağı ve ulufe dağıtabileceği her kavşakta yaşanacak mutlak gerçek, işçi sınıfı dışındaki kesimlerin uzlaşmayı seçeceği; üstelik sınıfın belli kesimlerinin de uzlaşmayı seçmeyeceğinin de garantisi yoktur! Ezilenleri bir bütün içinde 'demokrasi cephesi' içinde tanımlamak için ön koşul, işçi sınıfının bağımsız siyasal varoluşudur; hem egemenlerden hem de ezilenlerden. Ki bunun adına da biz komünist işçi partisi diyoruz.

Bugün komünistlerin yapmaları gereken şey program temelinde, bir araya gelişin imkanlarını zorlamak, bunun mekanizmalarını yaratmaktır. Türkiye'de ve bölgede azımsanmayacak bir komünist birikim vardır ve sorun, asla 'sosyalist demokratik zeminin' olup olmaması sorunu değildir. Birbirlerine hitabet sanatında ustalaşmış politikacıların sosyalist demokrasisi ve çoğulculuğu yerine, gerektiğinde en sert eleştirileri ve yaptırımları, yoldaşlık ilişkileri içinde

birbirlerine yöneltebilecek komünistlerin merkeze alındığı, sınıf örgütüne ulaşmanın imkanlarını oluşturup açığa çıkarabilecek projeler, diğer türden projelerin sağlıklılığı ve gerçekleşebilmesi açısından da zorunludur.

'İşçi Sınıfının Komünist Programı için *Temel İlkeler*' (*Kurtuluş Sosyalist Dergi* 1, Kasım 2001) adlı metin, üzerinde tartışılması ve birlikte gerçekleştirilecek programa teorik çerçeve oluşturması amacıyla kaleme alınmış ve komünistlere sunulmuştur. Kendi tarihimizden, *Kurtuluş*'un tarihinden çıkardığımız bir belge olması itibarıyla, böyle bir iletişime ve program çalışmasına başlarken bizi ifadelendirmektedir. Bütün komünistlere önerdiğimiz gibi, daha pratik olması açısından *Kurtuluş kökenli* grup ve kişilere de program çalışması amacıyla bir araya gelmeyi öneriyoruz. Program çalışması için bir araya geliş bir masa başı çalışması olmayacaktır. Teorik arka planda anlaşanların programın somut kısmına ilişkin çalışmaları, her cümlelerin karşılığını hayatta ve alanda örmek anlamına gelmelidir. Sınıf ancak fabrika ve işyerlerinde sınıftır ve komünizm bu zemine nüfuz edip örgütlenirken, program sorunlarına yanıtlar üretmek, sınıfsal örgütlülükler üzerinden siyaset yapmayı da beraberinde getirecektir. *Kurtuluş kökenli* gruplar ne türden komünistler olduklarına, program çalışmasını temel alarak yanıt vermelidirler. Kuşkusuz herkesin ve her grubun kendi komünistliğinin tanımına yönelik bir saptaması vardır. Değişik gruplarla aidiyet ilişkisinde olan ve kendini Kurtuluşçu görenlerin ve *Kurtuluş kökenli* grupların da öyle! Ama herkesin ve her grubun görmezden gelemeceği bir gerçek, program temelinden ifade edilebilecek bir komünizm tanımının henüz var olmadığıdır. Bizim sunduğumuz *Temel İlkeler* metni, katılıp katılmamak bir yana, programa teorik çerçeve oluşturmak için bu zeminden ileri sürülmüş tek metindir. Başka türden bir çerçeveyi de en az kendi sunduğumuz *Temel İlkeler* metni kadar ciddiye alacağımızı belirtmeliyiz. Bunun ötesinde *Kurtuluş zemininin* birikimi, program sorunlarının ana hatlarını kısaca sayılabilecek bir zamanda sonuca bağlayabilir. Programı yaşama

geçirmek, program çalışmasıyla başlayan ve onun her aşamada somutlanmasını gözeten bir süreçtir ve amacı partiye ulaşmaktır. Teorik çerçevede anlaştıktan sonra, örgütsel sorunlara büyük bir dinamizmle yaklaşılabilir. Bu aşamada *Kurtuluş*'un ideolojik-politik sürekliliği konusu program temelinde açığa çıkabilecek, örneğin bizim açımızdan, ideolojik düzeyde *Kurtuluş*'un reddi anlamına gelen ÖDP gibi pratikler, *kolayına* gerçekleşemeyecektir. İşte ancak bu durumda, kendi öznel sorunlarını komünistlere taşıyan değil, kendi çözümlerini komünistlerin bütünüyle paylaşma ve birleştirme şansını yakalamış bir *Kurtuluş*'tan söz edilebilir. Bunlar, havada ve sonsuz süreçler değil, komünist irademizle yapabileceğimiz işlerdir. Bütün bunlara biraz da inanmak gerekir!

Buraya kadar anlattıklarımız komünistlerin birliği sorunu dışında ele alınamaz. Bu sorunun çözümü, komünist bir işçi partisinin inşası için komünist bir program temelinde ve bunun somut adımlarını içeren bir çerçevede anlaşmış tüm komünistlerin birliğini sağlamaktan geçecektir.

Komünistlerin gündemi, değişik türden sosyalistlerin birliğini amaçlayan bir parti değil, komünist işçi partisinin yaratılması olmalıdır.

ÇATI PARTİSİ

Çatı partisi, ya da cephe türü oluşumlar, komünistlerin en önemli sorunu olarak birlik konusunu ön plana çıkaran bir yaklaşımla ele alınırsa yanlış yapılmış; daha doğrusu, bir önce yapılan yanlışın tıpkısı tekrar edilmiş olacaktır. Bazılarınca bu tehlikenin farkına varıldığını düşünüyoruz. Ama nasıl bir önlem alınacağı konusu yeterince net değil. Ayrıca kimin ne kadar ve nasıl bir önlem peşinde olduğu da tartışmalı. Seçim partisi tartışmasıyla yola çıkıp, ÖDP gibi bir partiye varılabilmişse, durum sadece akıntıya kapılmakla da ilgili değildir. Yüzyılı aşkın süredir değişmeyen (artıkdeğer, sömürü vb) gerçeklerin ve bizim bu gerçekler karşısında konumumuzun stabilliği kadar olmayacaktır ama politika için de stabilite ge-

reklidir. Teorik duruşların hızla değişebildiği yerde, politik istikrar ne yazık ki mumla aransa bulunmayacak bir meziyet durumuna yükselmiştir! Daha net ifade etmek gerekirse, niyetlerimizin ve politik yönelimlerimizin teorimizi değil, teorik-programatik duruşlarımızın niyetlerimizi öncelemesi gerekir.

Kendi programları ekseninde siyasal faaliyet yürüten gruplar ve partiler, belli ilkeler ve belirlenmiş hedefler doğrultusunda varolan eylemliliklerini birleştirdiklerinde bir eylem birliğinden; gruplar arası bir eylem birliğinden söz edilebilir. Yoksa tek başına eylemlilik içine girilemediğinden bir araya gelme çabası, bir eylem birliğini oluşturmaz. Şöyle ya da böyle eylem birliklerini oluşturabilmiş gruplar, cephe türü bir partiyi gündeme alabilirler. Çatı partisinin Kürt hareketi ile *bir türden* ilişki meselesine yönelik geliştirilmiş bir formül olduğunu belirtmekte yarar var. Kürt hareketi ile sosyalistler ya da komünistler olarak oluşturulacak bir çatı partisi, ortaya çıkabilecek vahim sonuçları bir yana, bir siyasal özne olarak komünist ya da sosyalistleri tanımlayıp, bu siyasal özneyi de Kürt hareketine partner çıkarmayı esas almaktadır. Demokrasi merkezli sosyalizm kavrayışı, niyetleri ne olursa olsun bu kavrayışa sahip olanları, işçi sınıfı merkezli sosyalizm anlayışından uzaklaştıracaktır. Bunun doğrudan ve ilk yansıması parti konusundaki karışıklıklarda kendini göstermektedir.

Sosyalistlerin birliği gibi bir sorun, komünistlerin gündemini oluşturamaz. Komünistler, işçi sınıfının organik bir parçası olarak, diğer sınıf ve toplumsal katmanlar üzerinde ne türden bir hegemonya kurabilecekleri noktasında, sosyalistlere seslenirler.

Çatı partisi eğer özel olarak Kürt hareketine yönelik bir formül değil de, cephenin bir başka türden adlandırılması ise, bir şekilde işlevli ve anlamlı olabilir: Eylemli varoluşları ile birer siyasal özne olan grupların, tanımlanmış belirli hedef ve amaçlara ulaşmak için bir araya gelişlerini amaçlayan birlik! Ama mesela bu siyasal öznelerin üstünde ve giderek onları yok eden bir siyasal özne/varoluş olarak çatı partisi değil! Aksi taktirde sonu, şu bildiğimiz ÖDP'nin

sonundan farklı olmayacaktır. Aslında bazılarınca ÖDP'nin en doğru proje olduğu, yeni partinin de ÖDP gibi olması gerektiği açıktan söylenmektedir. Bu durumda, marksist parti ve çatı partisi ayrımının, ÖDP deneyiminden gerekli dersleri çıkarma niyetinde olanların eleştiri oklarını engellemek dışında bir işlevi olmayacaktır. Cephe ya da çatı partisi ile yapılmak istenenin ise, ne yazık ki, ideolojik-programatik çerçevenin iyice belirsizleştiği birlik merkezli projelerin devamı dışında bir karaktere sahip olma şansı kalmayacaktır.

Sonuç olarak, atılacak adımlarda, güncel sorunlara acil çözümler üretmek adına aceleci davranıp, ülkede ve bölgede komünizmin geleceği karartılmamalı, her adım iyice tartışılıp, çözümlenip kararlaştırılmalıdır. Her adımı iyice tartışıp çözümlenmek noktasında bir önceliğe ve kararlılığa sahip olanlar, sorunları çözme basiretini gösterebilirler ve ancak bu noktada acele etmek bir sorun oluşturmaz.

Lenin'in hazırladığı tezler, Sovyet iktidarının iç savaşın sonunda Yeni Ekonomik Politika, NEP'e geçtiği koşulları bütünlüklü bir biçimde sunuyor.

Komünist Enternasyonal 3. Kongresi
**RUSYA KOMÜNİST
PARTİSİ'NİN
TAKTİKLERİ
ÜZERİNE TEZLER**

5 Temmuz 1921

**1. RUSYA SOSYALİST FEDERATİF SOVYET
CUMHURİYETİ'NİN ULUSLARARASI KONUMU**

R.S.F.S.C.'nin mevcut uluslararası konumunu ayırt eden, son derece kararsız olmakla birlikte, yine de dünya politikasında özgün bir ilişkiler durumuna yol açmış bulunan belirli bir dengedir.

Bu özgünlük şöyledir: Bir yandan, uluslararası burjuvazi Sovyet Rusya'ya karşı azgınca nefret ve düşmanlıkla doludur ve onu boğmak için her an üstüne atılmaya hazırdır. Öte yandan, uluslararası burjuvaziye yüz milyonlarca franka mal olan bütün askeri müdahale girişimleri, o zamanlar Sovyet iktidarının şimdikinden daha za-

yıf olmasına ve Rus toprak sahipleri ve kapitalistlerinin R.S.F.S.C. toprağı üzerinde tam teşekküllü orduları olmasına rağmen, tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Sovyet Rusya'yla savaşa karşı muhalefet, bütün kapitalist ülkelerde, proletaryanın devrimci hareketini besleyerek ve küçük-burjuva demokrasisinin geniş kesimlerini kucaklayarak ciddi ölçüde geliştirdi. Çeşitli emperyalist ülkeler arasındaki çıkar çelişkisi keskinleşti ve her gün daha da keskinleşiyor. Doğunun yüz milyonlarca ezilen halkları arasında devrimci hareket olanüstü bir güçle geliyor. Bütün bu koşulların sonucu, uluslararası emperyalizm, kendisi çok daha güçlü olmasına rağmen, Sovyet Rusya'yı boğmakta başarısız olmuştur ve şu an için onu tanımak ya da tanımaya çok yaklaşmak ve onunla ticaret anlaşmaları yapmak zorunda kalmıştır.

Sonuç, yüksek derecede istikrarsız ve tehlikeli olmasına rağmen Sosyalist Cumhuriyetin kapitalist kuşatma altında –elbette çok uzun olmayan bir süre için– varolabilmesini sağlayan bir denge durumudur.

2. DÜNYA ÇAPINDA TOPLUMSAL GÜÇLERİN KONUMLARI

Bu mevcut durum temelinde, dünya çapında toplumsal güçlerin ilişkileri şöyle oluşmuştur:

Sovyet Rusya'ya karşı açık savaş yürütme olanağından yoksun bırakılan uluslararası burjuvazi, koşulların savaşı yeniden sürdürmesine izin vereceğı anı bekleyip gözlüyor.

Proletarya bütün ileri kapitalist ülkelerde, şimdiden öncüsünü, gelişen, her ülkede proletaryanın çoğunluğunu kazanmak doğrultusunda sürekli ilerleyen ve Amerika ve Batı işçi sınıfının emperyalist ayrıcalıklarla bozulmuş üst tabakasının ve eski sendika bürokratlarının etkisini yıkan komünist partilerini oluşturmuştur.

Kapitalist ülkelerdeki, önde gelen kesimleri İkinci ve İki Buçuk Enternasyonaller tarafından temsil edilen küçük-burjuva demokrasisi, devrim patlarsa emperyalizmin ayrıcalıklarıyla yaratılan nispi

küçük-burjuva refahlarını kaybetmekten korkan sanayi ve ticaret işçileri ve büro çalışanlarının çoğunluğu ya da önemli bir kesimi üzerinde etkisini koruduğı ölçüde, bugün kapitalizmin baş desteğidir. Ama büyüyen ekonomik bunalım her yerde halkın geniş kesimlerinin durumunu ağırlaştırıyor ve bu da kapitalizm korunduğı sürece yeni emperyalist savaşların gittikçe açığa çıkan kaçınılmazlığı ile birlikte, bu desteğı sürekli zayıflatıyor.

Küre nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin emekçi kitleleri, yirminci yüzyılın başında, özellikle Rusya, Türkiye, İran ve Çin'deki devrimlerle uyandırılıp siyasi hayata çekildiler. 1914-18 emperyalist savaşı ve Rusya'da Sovyet iktidarı bu kitleleri dünya politikasında ve emperyalizmin devrimci yıkımında aktif bir öğeye dönüştürme sürecini, İkinci ve İki Buçuk Enternasyonel önderleri de dahil Avrupa ve Amerika'nın eğitimli küçük-burjuvaları bunu görmeyi inatla reddetseler de, tamamlıyor. Britanya Hindistan'ı bu ülkelerin başındadır ve orada devrim, bir yandan sanayi ve demiryolu proletaryasının büyümesi, diğer yandan da giderek daha sık katliamlara (Amritsar), kırbaçlama cezalarına, vb. başvuran İngilizlerin uyguladığı terörün vahşileşmesi oranında büyüyor.

3. RUSYA'DA TOPLUMSAL GÜÇLERİN KONUMLARI

Sovyet Rusya'da iç siyasi durum, tarihte ilk defa, birkaç yıl boyunca yalnızca iki sınıfın –çok yeni ama modern ve büyük ölçekli makineli sanayi tarafından eğitilen proletarya ve nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan küçük köylülük– bulunması olgusuyla belirlenmiştir.

Rusya'da büyük toprak sahipleri ve kapitalistler ortadan kalkmamışlardır. Ama bütünlüklü bir mülksüzleştirmeye uğratılmış ve sınıf olarak politik anlamda ezilmişlerdir, yalnızca kalıntıları Sovyet hükümet çalışanları arasında saklanmaktadır. Yurtdışında sınıf örgütlerini, herhalde sayıları bir buçuk - iki milyon kişiyi bulan, bütün burjuva ve 'sosyalist' (yani küçük-burjuva) partilere ait elliden

fazla günlük gazetesi, ordu kalıntıları ve uluslararası burjuvaziyle sayısız bağları olan göçmenler olarak korumuşlardır. Bu göçmenler bütün güçleri ve olanaklarıyla Sovyet iktidarını yıkmaya ve Rusya'da kapitalizmi restore etmeye çalışıyorlar.

4. RUSYA'DA PROLETARYA VE KÖYLÜLÜK

Rusya'da iç durum bu olduğuna göre, onun proletaryasının, ege-men sınıf olarak, şimdi önündeki görev, köylülüğe önderlik etmek, onunla sıkı bir ittifak kurmak ve derece derece bir dizi aşamayla tarımın büyük ölçüde kolektifleştirilmesini sağlamak için gerekli önlemleri doğru biçimde belirlemek ve gerçekleştirmektir. Bu, Rusya'da, onun hem geriliği, hem de yedi yıl boyunca emperyalist ve iç savaş sonucunda aşırı yıkılmışlığı yüzünden özellikle zor bir görevdir. Ama bu özel koşulların dışında, bu, belki yalnızca İngiltere'nin istisnasıyla, bütün kapitalist ülkelerin karşısına çıkacak, sosyalist inşanın en zor görevlerinden biridir. Ancak İngiltere'ye ilişkin olarak bile, orada kiracı küçük çiftçiler yalnızca çok küçük bir sınıf oluştururken küçük-burjuva hayat standardına sahip işçilerin ve büro çalışanlarının yüzdesinin, İngiltere'nin elindeki sömürgelerinde yüz milyonlarca insanın fiilen köleleştirilmesi sayesinde, olağanüstü yüksek olduğu unutulmamalıdır.

Bu yüzden, dünya proleter devriminin tek bir süreç olarak gelişmesi bakış açısından, Rusya'nın içinden geçtiği çağ, küçük-burjuva kitlesi karşısında iktidarı elinde tutan proletaryanın politikasının pratikte sınanması ve doğrulanması yönünden önem taşır.

5. R.S.F.S.C.'DE PROLETARYA VE KÖYLÜLÜK ARASINDA ASKERİ İTTİFAK

Sovyet Rusya'da proletarya ve köylülük arasında doğru ilişkilerin temeli, 1917-21 döneminde, bütün dünya burjuvazisi ve küçük-burjuva demokratik partiler (Sosyalist-Devrimciler ve Menşevikler) tarafından desteklenen kapitalistler ve toprak sahiplerinin istilası proletarya ve köylülüğün Sovyet iktidarını savunmak için bir aske-

ri ittifaka giderek bunu imzalayıp onaylamasına neden olduğunda yaratılmıştı. İç savaş sınıf mücadelesinin en keskin biçimidir, keskinleştiği ölçüde de, o kadar hızla bütün küçük-burjuva hayal ve önyargıları yıkar ve tecrübe köylülüğün en geri tabakalarına bile yalnızca proletarya diktatörlüğünün onu kurtarabileceğini ve Sosyalist-Devrimcilerin ve Menşeviklerin aslında yalnızca toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin hizmetkarları olduğunu o kadar açıkça gösterir.

Ancak proletarya ve köylülük arasındaki askeri ittifak, onların sıkı ittifaklarının birincil biçimiyken –ve öyle olmak zorundayken– bu aynı iki sınıf arasında belirli bir ekonomik ittifak olmadan, birkaç hafta bile sürdürülemezdi. Köylüler işçilerin devletinden bütün toprağı aldılar ve toprak sahiplerine ve kulaklara karşı korundular; işçiler de büyük ölçekli sanayi restore edilinceye kadar köylülerden gıda maddeleri ödünç almaktalar.

6. PROLETARYA VE KÖYLÜLÜK ARASINDA DÜZGÜN EKONOMİK İLİŞKİLERE GEÇİŞ

Küçük köylüler ve proletarya arasındaki ittifak, ancak ulaşım ve büyük ölçekli sanayinin tam restorasyonu proletaryanın köylülere gıda karşılığında kendi kullanımları için ve çiftliklerini iyileştirmek için ihtiyaç duydukları bütün malları vermesini sağladığında, sosyalist bakış açısından doğru ve istikrarlı hale gelebilir. Yıkıma uğramış bir ülkede bunun hemen bir defada gerçekleştirilebilmesi mümkün değildi. Artığa el koyma sistemi, toprak sahiplerine karşı inanılmaz derecede çetin savaşta örgütlülüğü yetersiz devletin kendi varlığını sürdürüebilmek için alabileceği en iyi önlemdi. 1920'deki başarısız hasat ve yem sıkıntısı köylülüğün zaten yeterince ağır olan zorluklarını büsbütün artırdı ve aynı vergiye geçişi zorunlu kıldı.

Aşırıya kaçmayan aynı vergi köylülüğün durumunda derhal büyük bir iyileşme sağlayacak ve aynı zamanda onları ekim alanlarını genişletmeye ve çiftçilik yöntemlerini iyileştirmeye teşvik edecek-

tir.

Aynı vergi, köylülerin bütün tahıl fazlasına el koymaktan sanayi ve tarım arasında düzenli sosyalist ürün değişimine geçiş aşamasını simgeliyor.

7. SOVYET İKTİDARININ KAPİTALİZME VE İMTİYAZLARA İZİN VEREBİLECEĞİ KOŞULLAR VE ANLAMI

Doğal olarak aynı vergi, köylü için vergi sonrası fazlayı kendi kararıyla değerlendirebilmesi özgürlüğü demektir. Devlet köylüye bu fazlanın hepsi ile değişim için sosyalist fabrikalardan mal sağlamadığı ölçüde, bunun sonucundaki ticaret özgürlüğü, kaçınılmaz olarak kapitalizmin gelişmesi özgürlüğü demektir.

Ancak, belirtilen sınırlar içinde, ulaşım ve büyük ölçekli sanayi proletaryanın elinde kaldığı sürece, bu hiç de sosyalizm için tehlikeli değildir. Aksine, proleter devlet tarafından denetlenen ve düzenlenen kapitalizmin gelişmesi (yani, kelimenin *bu* anlamında “devlet” kapitalizmi), köylü tarımının *derhal* canlanmasını hızlandırma yeteneğinde olduğu ölçüde, son derece harap olmuş ve geri bir küçük-köylü ülkesinde (elbette, belirli sınırlar içinde) avantajlı ve gereklidir.

Bu imtiyazlar için daha da geçerlidir. Hiçbir şeyi özelleştirmeden, işçi devleti, belirli madenleri, belirli orman alanlarını, belirli petrol sahalarını vb. yabancı kapitalistlere, onlardan Sovyet büyük ölçekli sanayisinin restorasyonunu hızlandırabilmemizi sağlayacak yeni araçlar ve makineler alabilmek üzere kiralar.

Elde edilen son derece değerli ürünlerden pay biçiminde imtiyaz sahiplerine yapılan ödeme, kuşkusuz işçi devletinin dünya burjuvazisine ödediği bir haraçtır; hiçbir biçimde bunun üzerinden atlamadan, büyük ölçekli sanayimizin restorasyonunu hızlandırdığı ve işçilerin ve köylülerin durumunu ciddi ölçüde iyileştirdiği sürece, bu haracı ödemekle bizim kazançlı çıktığımızı açıkça kavramalıyız.

8. YİYECEK POLİTİKAMIZIN BAŞARISI

Sovyet Rusya tarafından 1917-21 döneminde izlenen yiyecek politikası, çok kaba ve kusurluydu ve birçok istismara yol açtı. Uygulamasında çok sayıda hata yapıldı, ama bir bütün olarak alındığında, o zaman sürmekte olan koşullarda mümkün tek politikaydı. Ve tarihi görevini yerine getirdi: yıkılmış ve geri bir ülkede proletarya diktatörlüğünü kurtardı. Giderek iyileştiği konusunda kuşku olamaz. Tam iktidara sahip olduğumuz ilk yılda (1 Ağustos 1918'den 1 Ağustos 1919'a kadar) devlet 110 milyon pud tahıl topladı; ikinci yıl 220 milyon pud topladı ve üçüncü yıl da 285 milyon pudan fazla.

Şimdi, pratik tecrübe kazanmış olarak, 400 milyon pud toplamayı hedefledik ve umuyoruz (aynı verginin 240 milyon pud sağlaması bekleniyor). Yalnızca gerçekten uygun bir yiyecek stokuna sahip olduğunda işçi devleti, ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde sıkıca durmayı, büyük ölçekli sanayinin yavaş da olsa sürekli restorasyonunu güvence altına almayı ve düzgün bir mali sistem yaratmayı başarabilecek.

9. SOSYALİZMİN MADDİ TEMELİ VE RUSYA'NIN ELEKTRİFİKASYONU PLANI

Tarımın yeniden örgütlenmesini sağlayabilecek bir büyük ölçekli makineli sanayi sosyalizm için mümkün tek maddi temeldir. Ama kendimizi bu genel tezle sınırlayamayız. Daha da somutlaştırılmalı. Teknolojinin en son kazanımlarına dayanan ve tarımı yeniden örgütleyebilecek büyük ölçekli sanayi, bütün ülkenin elektrifikasyonu demektir. R.S.F.S.C.'nin elektrifikasyonu için böyle bir plan hazırlama bilimsel çalışmasını üstlenmek zorundaydık ve bunu yerine getirdik. Rusya'nın iki yüzden fazla en iyi bilim adamı, mühendis ve ziraatçisinin işbirliğiyle bu çalışma tamamlandı, büyük bir cilt olarak yayınlandı ve Aralık 1920'de Sekizinci Bütün-Rusya Sovyetler Kongresince bir bütün olarak onaylandı. Şimdi, hükümetçe nihai olarak onaylanmasından önce, bu planın ayrıntı-

larıyla incelenmesi için Ağustos 1921'de bir bütün-Rusya elektrik teknisyenleri kongresi toplanması hazırlıkları yapıldı. Elektrifikasyon planının ilk kısmının uygulanmasının on yıl süreceği tahmin ediliyor ve aşağı yukarı 370 milyon iş günü gerektirecek.

1918'de 4757 kw'lık sekiz yeni kurulmuş enerji santralımız vardı; 1919'da sayı, 1648 kw'lık 36'ya çıktı ve 1920'de de 8699 kw'lık 100'e çıktı.

Bu başlangıç bizim çok geniş ülkemiz için sınırlı olmakla birlikte, bir başlangıç yapıldı, çalışma başladı ve sürekli ilerliyor. Emperyalist savaştan sonra, bir milyon savaş esirinin Almanya'da günün modern tekniğiyle tanışmasından sonra, iç savaşın üç yıllık zor ama pekiştiren tecrübesinden sonra Rus köylüsü başka biri oldu. Yalnızca proletaryanın rehberliğinin küçük çiftçiler kitesini kapitalist kölelikten sosyalizme götürme yeteneğinde olduğunu, her geçen ayla birlikte, daha açıkça ve canlı olarak görüyor.

10. SERMAYENİN MÜTTEFİKLERİ OLARAK “SAF DEMOKRASİ”, İKİNCİ VE İKİ BUÇUK ENTERNASYONALLER, SOSYALİST-DEVİRİMCİLER VE MENŞEVİKLER'İN ROLÜ

Proletarya diktatörlüğü, sınıf mücadelesinin sona ermesi değil, aksine yeni biçim ve yeni silahlarla sürdürülmesi anlamını taşır. Sınıflar var oldukça, tek ülkede devrilen burjuvazi uluslararası ölçekte sosyalizme saldırılarını on misli kuvvetlendirdikçe, bu diktatörlük zorunludur. Geçiş döneminde, küçük çiftçi sınıfının belirli yalpalamalar geçirmemesi mümkün değildir. Geçişin zorlukları ve burjuvazinin etkisi, kaçınılmaz olarak bu kitlenin ruh durumunun günden güne değişmesine neden olur. Hayati temeli olan büyük ölçekli sanayinin yıkımıyla zayıflayan ve bir dereceye kadar sınıf olmaktan çıkan proletaryanın üzerine, çok zor ama tarihsel olarak her şeyden önemli, bu yalpalamalara rağmen dayanma ve emeği sermayenin boyunduruğundan kurtarma davasını zafere götürme görevi düşer.

Küçük-burjuva demokrat partiler, yani Rusya'da “Sosyalist-Devrimciler” ve Menşevikler tarafından temsil edilen İkinci ve İki Buçuk Enternasyonallere bağlı partilerce izlenen politika küçük-burjuvazinin yalpalamalarının politik ifadesidir. Şimdi bu partilerin karargahları ve gazeteleri yurtdışındadır ve aslında bütün bir burjuva karşı-devrimiyle blok halindedirler ve sadakatle onun hizmetindedirler.

Başını Kadet (Anayasacı Demokrat) Partisi lideri Milyukov'un çektiği Rus büyük burjuvazisinin kurnaz liderleri, küçük-burjuva demokratların, yani Sosyalist-Devrimcilerin ve Menşeviklerin bu rolünü bayağı belirgin, kesin ve açık olarak kavramışlardır. Menşeviklerin, Sosyalist-Devrimcilerin ve beyaz muhafızların güçlerini birleştirdiği Kronstadt ayaklanmasıyla bağlantılı olarak Milyukov, “Bolşeviklerin olmadığı Sovyetler” sloganından yana çıkmıştır. Fikri ilerleterek Sosyalist-Devrimciler ve Menşevikler için, Bolşeviklerden iktidarı *önce alma* görevi onlara düştüğünden, “buyurun deneyin” (Paris *Poslednye Novosti*'den aktaran *Pravda* sayı 64, 1921) diye yazmıştır. Büyük burjuvazinin önderi Milyukov, bütün devrimlerin öğrettiği dersi, yani küçük-burjuva demokratların iktidarı ellerinde tutma yeteneğinde olmayıp daima yalnızca burjuvazinin diktatörlüğü için perde ve onun otokrasisine basamak taşı olarak hizmet ettiklerini doğru kavramıştır.

Rusya'da proleter devrimi, 1789-94 ve 1848-49 devrimlerinin bu dersini ve ayrıca Friedrich Engels'in Bebel'e 11 Aralık 1884 tarihli mektubunda söylediklerini tekrar tekrar doğrular: “... Saf demokrasi ... devrim anı geldiğinde ... bütün burjuva hatta feodal ekonominin son çapası olarak ... geçici bir önem kazanır. ... Bu yüzden Mart ve Eylül 1848 arasında bütün feodal ve bürokratik kitle devrimci kitleleri baskı altında tutabilmek için liberalleri güçlendirdi. ... Her halükârda bunalım günü ve bunalımın ertesi günü tek karşıtımız, saf demokrasi etrafında toplanan bütün gericiлик olacak ve bence bu hiçbir koşulda gözden kaçırılmamalı.” (Rusça'da *Kommunistiçeski Trud*, 9 Haziran 1921, sayı 360'da Yoldaş V.

RKP'NİN TAKTİKLERİ

Adoratski'nin "Demokrasi Konusunda Marx ve Engels" başlıklı makalesinde yayınlandı. Almanca'da Friedrich Engels'in kitabı, *Politisches Vermächtnis*, Internationale Jugend-Bibliothek, sayı 12, Berlin, 1920, s. 19'da yayınlandı.)

*Thèses, Manifestes et Résolutions des Quatre
Premier Congrès de L'Internationale
Communiste (Komünist Enternasyonal İlk Dört
Kongresi Tezler, Bildirgeler ve Kararları),
François Maspero, Paris, 1972, s. 125-8
Collected Works (Toplu Eserler), Progress
Publishers, Moscow, 1977, c. 32, s. 453-61*